

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS

Avaliku õiguse instituut

Andrei Novikov

**Eesti Vabariigi alaealiste kaitse seadusandlus ja
kaasaegsed väljakutsed**

Magistritöö

Juhendajad:
Heino Tõnismägi
Enn Kasak

Tallinn 2014

Sisukord

SISSEJUHATUS	1
I. Probleem.....	1
II. Töö aktuaalsus	2
III. Eesmärk ja hüpotees.....	3
IV. Töö struktuur.....	4
1. Alaealiste seksuaalne puutumatus.....	6
1.1. Nõusolekuiga (Age of consent).....	6
1.1.1. Ajalooline areng.....	6
1.1.2. Nõusolekuea kaasaegne definitsioon.....	8
1.2. Väike ealine vahe	20
1.3. Küberruum ja childgrooming.....	23
1.4. Seksiturism.....	35
1.5. Inimkaubandus alaealiste suhtes ja prostitutsiooni kaasamine	40
1.6. Seksuaalründe potentsiaalsed tagajärjed	46
2. ALAEALISTE KURITEGEVUS	50
2.1. Süüvõimelisuse vanus	55
2.2. Välisriikide süsteemid ja kaasaegsed praktikad	60
2.2.1. <i>Doli incapax</i> kui täiendav kaitsevahend	60
2.2.2. Alaealiste kuretegevusega seotud seadusandlus Filipiini Vabariigis.	64
2.2.3. Rahvusvahelised kuriteod ja alaealiste vastutus.....	66
2.3. Eesti Vabariigi alaealiste kuritegevusega tegelev õiguslik baas	69
KOKKUVÕTE.....	79
4. RESÜMEE.....	85
KASUTATUD KIRJANDUS	89
5. Kasutatud normatiiv materjalid.....	91
6. Kasutatud kohtupraktika	93
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	94

SISSEJUHATUS

I. Probleem

Õiguse esmane ülesanne on korrastada ja reguleerida inimeste elu, andes hinnanguid toimingutele, mida inimesed võivad toime panda. Õigus ütleb, mis on lubatud, mis mitte ja milline karistus kaasneb õiguse rikkumisega. Oma ülesannete täitmiseks peab õigus olema võimeline hakkama saama probleemidega ja nähtustega mis ilmnevad maailmas. Aeg ei seisa, maailm areneb ja õigus peab samuti arenema, vastu võtma uusi lahendusi, põhimõtteid, arvestama uute nähtustega ja olema võimeline andma neile hinnanguid, looma süsteeme normide täitmise tagamiseks ja nende rikkumise tagajärgede minimeerimiseks.

Üks olulisemaid õiguse ülesandeid on alaealiste kaitse. Alaealised on kergesti haavatavaid isikutegruppe. Nende kaitse on ülioluline, ent on samas seotud paljude probleemidega. Et tagada alaealistele efektiivset kaitset on maailmas juba tehtud suurt tööd ja lastekaitse on palju ajas muutunud. Kuid nagu õiguse evolutsioon üldse, on ka see protsess, mis mitte kunagi ei lõpe. Euroopa Liidu tasandil oli tehtud mitu sammu alaealiste kaitse arendamiseks, nagu 2004.a. aasta Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus nr 2004/68/JSK, mis on hiljem asendatud uue, praegu aktuaalse direktiiviga 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalset kuritarvitamist ja kehtestab miinimumnõuded laste seksuaalse väärkohtlemise kuriteokoosseisudele ja karistustele ning sätted selliste kuritegude tõkestamiseks ja kuriteoohvrite kaitseks.

Ent meid huvitab eeskätt olukord siin, Eestis. Eesti Vabariik on noor riik, tema õigus põhineb suurel määral juba kehtival õigussüsteemidel, mille efektiivsus oli ajaga tõestatud. Eesti on oma ajaloo ja geograafilise asendi tõttu võimeline vastu võtma parimat nii Euroopast kui ka idast, ja integreerima need osad oma õigussüsteemi. Viimatinimetatu arendamisel on muidugi vaja arvestada maailma praktikaga, kuid uute meetmete ja lahenduste kopeerimine ei ole konstruktiivne, kuna see, mis võib toimida ja olla efektiivne ühes riigis, ei pruugi leida toetust teises riigis. Põhjuseks võivad olla nii erinevused õigussüsteemis kui ka ühiskonnas eksisteerivad moraalinormid. Ent iseseisvus tähendab, et iga riik peab olema võimeline arenema iseseisvalt, samuti on iga riigi lahutamatu tunnus tema õigussüsteem. Oluline küsimus on aga see, kas praegu kehtiv Eesti õigussüsteem on võimeline täitma oma ülesandeid alaealiste kaitsmisel.

II. Töö aktuaalsus

Käesoleva töö vajalikkus seisneb eelkõige selles, et alaealiste kuritegevuse tase ja toimepandud seksuaalkuriteod alaealiste vastu on üsna kõrge tasemel, näiteks kõigest seksuaalkuritegudest Eestis moodustavad kuriteod alaealiste suhtes 79%, nendest omakorda on 37% rasked kuriteod, nagu vägistamine.¹ Kuid tänapäevane riik peaks olema võimeline mitte ainult tunnistama probleemide olemasolu, vaid ka võtma vastu vajalikke meetmeid olukorra parandamiseks. Uued progressiivsed lahendused omavad suurt potentsiaali, samuti võivad muuta meie käitumist.

Alaealiste kaitse on oma iseloomu tõttu alati aktuaalne ja vajalik teema. Oma artiklis keskendub professor Jüri Saar eelkõige naiste soolisele kaitsele, kirjeldades kultuurilisi, ajaloolisi ja sotsioloogilisi aspekte, mis olulisel määral mõjutasid antud küsimust. Põhimõtteliselt on võimalik järeldada, et vägistamise küsimus naiste suhtes ei olnud lihtne, nimetatud teo muutmine kuriteo koosseisuks oli seotud suure vastupanuga. Ajaga oli vaja lahendada palju probleeme nii tõendamises kui ka menetluses üldse. Ent käesolevas töös välja toodud artikkel pakub huvi eelkõige küsimuses, miks teatud grupp ühiskonnas vajab erilist kaitset, eriti õiguslikul tasandil ja siin pakutud argumentatsiooni on võimalik analoogia põhjal kasutada ka alaealiste suhtes. „Üldistatult võib öelda, et vähemuste kaitsmine annab tegeliku kindlus- ja stabiilsustunde nii vähemustele endile kui ka kõigile teistele inimrühmadele. Lapsed ja naised kui nõrgad ning kaitset ja erilist kohtlemist vajavad „vähemused“ on väljaspool läänemaailma temaatika, mis taandub koosluse säilimise huvide ees. Kuid nõrkade vähemuste kaitsmises pole midagi loomulikku ega enesestmõistetavat, tegemist on pigem läänespetsiifilise nähtusega. Läänemaailmas, kuhu kuulub ka Eesti, on tugevnenud humanistlik hoiak, mis tähendab eelkõige inimväärikuse tingimusteta aktsepteerimist. Lääne kultuuri eripära seisneb üldistatud selles, et üha enam on püütud üles leida nõrku vähemusrühmi, mis vajavad kaitset tugeva enamuse eest. Algas see protsess paljuski lastele erilise staatuse andmisega ja alles siis laienes naistele. Tulemuseks on soodsam elukeskkond ja inimvõimete kui ühiskonna arengu ammendamatu allika kõige tõhusam realiseerimine ning kõige paremal viisil „kollektiivne ellujäämine“.² Seega alaealiste kaitse efektiivsus ja alaealiste kaitset tagava seadusandluse hoidmine kooskõlas aktuaalsete probleemidega on alati päevakohane küsimus.

¹ Kriminaalpoliitika uuringud 18. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2013. Tallinn 2014. Lk 32-33

² Jüri Saar. Naistevastase vägivalga märgilisest tähendusest. Akadeemia 11, 2013 lk 1993-2004

Väljatoodud probleemidele pööratakse tähelepanu ka rahvusvahelisel tasandil. Kuna Eesti Vabariik on liitunud mitme rahvusvaheliku konventsioonidega, ka tema jaoks on kohustuslikud Euroopa Liidu direktiivid. Et viia Eesti õigust kooskõlla maailma standarditega alustati suurt tööd meie seadusandluse uuendamiseks, uute lahenduste ja definitsioonide sisseviimiseks. Autor alustas käesoleva teema käsitlust juba kolm aastat tagasi ja osa tema püstitatud probleem, nagu süüvõimelisus ja nõusolekuiga, mis leidis käsitlemist nüüd ka Riigikogus.

III. Eesmärk ja hüpotees

Leian, et alaealiste kaitset on võimalik kõigepealt jagada kaheks suureks osaks: alaealiste seksuaalne puutumatus ja alaealiste kuritegevus, see on alaealine kui kuriteo ohver, selle objekt ja kui kuriteo subjekt.

Käesolevas uurimuses proovin leida vastuseid järgmistele küsimustele:

- Mis on alaealiste kaitse kõige olulisemad aspektid ja põhimõtted ning kas need on integreeritud Eesti seadusandlusse?
- Mis on tänapäevase maailma uued, esmased ja kõige olulisemad probleemid alaealiste kaitsel?
- Kas Eesti õiguses on norme ja praktikad, et tegeleda nende uute väljakutsetega, ja kui need meetmed on olemas, kas need on piisavad, efektiivsed ja kaasaegsed?
- Mis võimalikud variandid Eesti õigussüsteemi uuendamiseks ja täiendamiseks, tagades kaasaegsuse ja efektiivsuse? Kas uued praktikad on Eesti jaoks vajalikud ja aktsepteeritavad?

Käesoleva magistritöö hüpotees: Eesti Vabariigis kehtivad seadused alaealiste kaitse valdkonnas ei vasta veel täiel määral tänapäeva väljakutsetele. Eesti õigus vajab veel täiendamist ja uuendamist, kasutades maailma praktikad, mis on aja jooksul kontrollitud ja mis on oma efektiivsust tõestanud.

Käesoleva töö kirjutamisel kasutas autor Eesti Vabariigi kehtivat õigust, õiguslast kirjandust, nii Eesti kui ka maailma kohtupraktikat, Eesti statistilisi andmeid ja rahvusvahelisi konventsioone, seal hulgas Euroopa Liidu direktiive. Lisaks kasutas autor allikmaterjalidena

uute õigusaktide eelnõusid ja nendega kaasnevaid seletuskirju, samuti maailma tunnustatud ekspertide arvamusi. Autor pööras erilist tähelepanu maailma praktikale ja seal eksisteerivatele lahendustele, kuna Eesti seadusandlus vajab võrdlemist maailma seadusandlusega, et uurida, kas uued praktikad on Eesti jaoks üldse sobilikud.

Magistritöö kõige olulisemaks tulemuseks oleks selguse toomine uute alaealiste kaitse seaduste väljatöötamisel ja uute lahenduste lisamine Eesti õigusesse süsteemi arendamiseks ja tänapäevaste vajadustega kooskõlla viimiseks.

IV. Töö struktuur

Käesolev magistritöö koosneb kahest peatükist, üks on suunatud alaealiste seksuaalse puutumatuse kaitse küsimustele, teine alaealiste kuritegevusele. Iga peatükk on jagatud alaosadeks, millest igaüks käsitleb antud peatüki olulisi probleeme, hinnates probleemi olulisust, kontrollides vastava normi ja süsteemi olemasolu Eesti õiguses võrreldes maailma praktikaga ning pakkudes võimalikke lahendusi ja hinnates nende vajalikkust.

Esimene peatükk käsitleb alaealiste seksuaalset puutumatust, pöörades erilist tähelepanu uutele väljakutsetele, mis on eelkõige seotud kõrgemate tehnoloogiate elluviimisega, kuid analüüsides ka üldiste normide kaasaegsust, sealhulgas inimkaubanduse vastava süsteemi ja nõusolekuea kehtestamist, uurides millistele printsiipidele see on rajatud ja kuidas seda Eesti õiguses kasutatakse. Autor analüüsib, kas need probleemid on Eesti jaoks olulised, kas nende jaoks oli leitud mingi lahendus. Kui jah, siis kas see on ka efektiivne. Selle eesmärgi saavutamiseks kontrollis autor Eesti karistusseadustiku koosseise ja kogus andmeid Eesti kohtupraktika kohta; uuris kehtivaid kuritegevusevastaseid programme ja arengukavasid; Euroopa Liidu direktiive, mis seavad antud valdkonnas miinimumstandardid. Võrdlemiseks kasutas autor praktikat riikidest, kus võitlus väljatoodud probleemidega leidis õiguslikul tasandil lahendusi. Autor seab eesmärgiks jõuda muuhulgas järeldusele, kas Eesti Vabariigis oleks tarvis vaadeldud praktikat arvesse võtta või puudub selleks vajadus.

Töö teine osa analüüsib alaealiste kuritegevuse teravat situatsiooni Eestis, kasutades statistika andmeid, arengukavasid ja raporteid. Autor hindab Eesti süsteemi vastavust maailma standarditele, eriti nendele, mis on välja töötatud Euroopa Liidus ja on Eesti jaoks kohustusliku iseloomuga. Kuna alaealiste kuritegevuse vastane võitlus peab olema süsteemne

ja paindlik, võimeline arvestama iga juhtumi erinevate aspektidega kiiresti, kuid efektiivselt, proovis autor välja tuua süsteemsed elemendid teiste riikide õigussüsteemidest, mis võiksid pakkuda huvi Eesti seadusandluse seisukohast.

1. Alaealiste seksuaalne puutumatus

1.1. Nõusolekuiga (*Age of consent*)

1.1.1. Ajalooline areng

Nõusolekuiga on primaarne seaduslikult seatud ealine barjäär alaealiste seksuaalse puutumatus kaitseks. Niisugune barjäär peab olema kehtestatud igas kaasaegses riigis, peab olema selgelt defineeritud ja integreeritud õigussüsteemi. Kui riigis ei ole kaasaegset normi, mis defineeriks nõusolekuiga, siis pole üldse võimalik rääkida korralikust alaealiste kaitse süsteemist. See on keskne norm antud valdkonnas. Nii pole võimalik analüüsida Eesti Vabariigi õigussüsteemi aktuaalsust, pööramata tähelepanu eelkõige nõusolekuiga sätestavale normile. Nõusolekuea tähtsusest on võimalik aru saada, vaadates tema ajaloolist arengut.

Vanus, millal isik oli õigustatud omama sugulist ühendust teise isikuga, sõltus ajalooliselt pere, eriti tihti peremehe soovist ja valikust või sõltus ühiskonna mõnest traditsioonist või rituaalist. Reeglina oli see vanus 12 ja 14 eluaasta vahel, mida oli võimalik seostada puberteedia lõppemisega, aga muidugi ei olnud need ajalised piirid rangelt kinnitatud ja võisid ühiskonna sees oluliselt muutuda. Näiteks Roomas oli vabariigi ajastul see otsus täielikult pereisa pädevuses ja nende huvi sõltus tihti oma laste abielust kasu saamises, mitte oma laste õnne tagamisest. Tuleb meele pidada, et vanal ajal oli abiellumisiga lahutamatu isiku esimesest sugulisest ühendusest ehk seksuaalse aktiivsuse algusest, mis oli peamiselt määratud neidude jaoks. Rooma kultuur ja õigus mõjutas hiljem oluliselt läänemaailma, mistõttu säilis niisugune süsteem mõnel moel keskajani. Seetõttu on võimalik välja tuua näiteid, mida loetakse meil, tänapäevases maailmas kahtlemata barbaarsuseks. Näiteks „abiellus“ 1564. aastal kolmeaastane John kaheaastase Janeiga Chesteris. Samaväärseid juhtumeid on võimalik leida teistestki riikidest, näiteks 1689. aastal abiellus Virginias, Ameerikas täiskasvanud mees üheksa-aastase tüdrukuga. Tegelikult on võimalik tolle ajalooajalooperioodi moraali ja õiguse standardeid leida ka kirjandusest – Shakespeare'i Julia oli 13-aastane ja abieluks sobiv, kuna tema 26 aastast ema käsitleti juba kui eakat naist. Mõned teadlased arvavad, et niisuguse moraalsüsteemi põhjuseks oli väga madal eluiga, sest tol ajal olid meditsiin ja tervishoid väga vähe arenenud.

Kombed ja tavad hakkasid muutuma 19. sajandil Prantsusmaal, kus olid vastu võetud Napoleoni koodeksid. Nõusolekueaks oli seal kindlaks määratud 13 aastat, mis andis vähemalt mingigi turvalisuse tunde. See oli vanus, millal isik võis alustada pereelu ja neid on võimelised last kandma. Kuna Prantsusmaal oli tollal läänemaailmas väga suur mõju,

ilmnesid samasugused lähenemisviisid ka teistes riikides. Hiljem, 20. sajandi lõpus viis ajaloolane Magnus Hirschfeld läbi uuringu, millega selgitas välja nõusolekuea 50 riigis (enamik neist Euroopas ja Ameerikas). Tema uuringu järgi varieerus see vanus 12. ja 16. eluaasta vahel, mis ei ole väga kaugel tänapäevasest piirjoonest, kuid tol ajal põhines nõusolekuea sätestamise põhimõtte eelkõige alaealiste füüsilisel arengul, ei arvestanud nende sotsiaalse ega psühholoogilise küpsusega.³

Üheks olulisemaks õigusaktiks oli tol perioodil 1891. aasta nõusolekuea akt (*Age of Consent Act of 1891*). See oli Briti India õigusakt, mis oli vastu võetud 19. märtsil 1891 ja mille järgi tõsteti nõusolekuiga 10. eluaastalt 12. eluaastani. Oluline ei olnud siin aga nõusolekuea tõstmine, vaid see, et esiteks ei teinud see akt vahet abielus ja mitte abielus olevatel tüdrukutel, ent samal ajal sõnastas akt selgelt, et suguühendust isikuga, kes pole veel saavutanud nõusolekuiga, käsitletakse seaduse järgi vägistamisena. Sellele õigusaktile olid tugevalt vastu, kuna see oli vastuolus territooriumil valitseva Hindu tavaõigusega ehk rahvatraditsioonidega. See on põhjus, miks vaatamata sellele, et õigusakt oli vastu võetud, ei omanud see reaalselt jõudu. Faktiliselt seda akti suurel määral üldse ignoreeriti.⁴ Erilist huvi pakub aga see, et nimetatud nõusolekuea akt oli üks esimesi õigusakte, mis seostas nõusolekueast mittekinnipidamise vägistamisega. Omal ajal oli see väga progressiivne samm.

Alates 20. sajandi teisest poolest hakati nõusolekuea seadmisel arvestama lisaks laste füüsilisele arengule ja perekonna huvidele ka alaealiste vaimse ja intellektuaalse arenguga. Suguline ühendus isikutega, kes ei olnud saavutanud nõusolekuiga, muutus karistatavaks kuriteoks.

Analüüsides eeltoodud näiteid, on võimalik öelda, et ajaga on nõusolekuea mõiste oluliselt muutunud. Alguses oli see lihtsalt ealine piir, millal pereisa võis sõlmida abielu oma ja teise peresse kuuluva lapse vahel. Ajaga hakkas tähelepanu pöörduma laste huvidele ja hakati arvestama nende füüsilise seisundiga ning veel mõnda aega hiljem, psühholoogiateaduse arenguga hakati arvestama ka laste vaimse ja intellektuaalse arenguga. Esiteks sellest seisukohast, millal alaealine on võimeline toimuvast aru saama, sest nõusoleku andmine nõuab võimelisust toimuvast aru saada ja olukorda korralikult hinnata ehk arusaamisvõimelisus sai tsiviliseeritud riikides nõusolekuea seadmisel keskseks mõisteks. Seda iseloomustab seegi, et need riigid, kus nõusolekuiga on madal või üldse pole

³ Hirschfeld, Magnus. *The Homosexuality of Men and Women*. Prometheus Books. 2000.

⁴ Padma Anagol-McGinn. *The age of consent act 1891. Women's perspectives*. 1992 lk 3.

määratletud, elavad tegelikult oma ühiskonna moraalnormide järgi veel keskajas, mis küllaltki tihti ilmneb ida kultuuris, samuti Aafrika riikides. Olukorda ei muuda tihti ka see, kui nõusolekuiga on sätestatud riigi tasandil, ent ühiskond sellega ei arvesta ning elab edasi oma olemasolevate traditsioonide ja tavade järgi (tüüpiline näide – Tai).

1.1.2. Nõusolekuea kaasaegne definitsioon

Riigis ei saa olla korralikku alaealiste kaitse süsteemi, kui puudub selgelt sõnastatud ja sätestatud nõusolekuiga. Põhimõtteliselt lähtuvad kõik alaealise seksuaalse puutumatuse kaitsele suunatud normid kõigepealt riigis kehtestatud nõusolekueast, mis moodustab olulise osa võimaliku kuriteo koosseisust. Nõusolekuiga tähendab reeglina vanust, millest alates on isik õigustatud ja võib anda oma nõusoleku seksuaalühenduseks. Enamikus riikides isik, kes ei ole saavutanud seda iga, ei saa õiguslikult olla seksuaalselt aktiivne, sõltumata partneri east. Mõnes riigis võivad reeglid olla liberaalsemad kui mõlemad partnerid on alaealised, ent süsteem, et suguühendus enne nõusolekuea saavutamist on õigusvastane, säilib. Maailmas võib nõusolekuiga riigiti erineda.

On alust öelda, et nõusolekuiga kui alaealiste kaitseks seatud barjäär pole õigusliku meetodina alaealiste kaitseks uus nähtus – sellel on oma ajalugu nagu eespool oli kirjeldatud. Samal ajal näitab see, et koos maailma arenemisega arenes ja muutus ka nimetatud õiguslik kaitsevahend.

Kas Eestis kehtiv nõusolekuiga ja sellega seotud küsimused on piisavalt lahendatud, on teine küsimus. Eestis on nõusolekuiga 14 aastat, alates 01.09.2002, kui jõustus uus karistusseadustik, mis asendas vana, 1992. aasta kriminaalkodeksi, mis omakorda oli tegelikult vana, nõukogude aja muudetud kriminaalkodeks. ENSV kriminaalkodeksis oli nõusolekuiga ühesoolise suguühenduseks neliteist aastat ja heteroseksuaalse suguühenduse jaoks kuusteist aastat. Meie uus karistusseadustik ei tee vahet heteroseksuaalse ja homoseksuaalse suguühenduse vahel, seega on meil nõusolekuiga universaalne.

Riigis kehtestatud nõusolekuvanus ei pruugi alati stabiilne olla. Lähtudes riigi vajadusest, ühiskonna arvamusest või poliitilistest põhjustest võib nõusolekuea vanus olla muudetud. Nii võeti Eestis 2012. aastal näiteks parlamendis menetlusse karistusseadustiku muutmise seadus, millisega taheti teha järgmiseid muudatused:

1) § 145 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

„Täisealise isiku poolt noorema kui kuueteistaastase isikuga suguihendusse astumise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.“

2) § 146 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

„Täisealise isiku poolt noorema kui kuueteistaastase isiku kaasamise eest suguihendusest erineval viisil sugulise kire rahuldamisele – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.“

Eelnõu initsieeris Eesti Roheliste partei, kes seletuskirjas põhjendas ka oma seisukohti. Oli öeldud, et:

„Käesoleva eelnõu eesmärgiks on tõsta karistusseadustiku §-des 145 ja 146 sätestatud kuritegude osas lapsealise vanuse määra kuueteist aastani. Lapsed vajavad kaitset ebatervete huvidega, teismeliseas laste vähese seksuaalteadlikkusega manipuleerivate täiskasvanute eest. Praegu kehtiv vanuse alampiir 14 aastat ei arvesta selles eas lapse vähese sotsiaalse küpsusega käitumiseks ja otsustamiseks seksuaalteadlikkust nõudvates olukordades. Mitmed kodanikeühendused sh Lapse Huvikaitse Koda ja Eesti Lastekaitse Liit peavad vajalikuks vanuse alampiiri tõstmist juhtudel, mis puudutavad suguihendust lapsealisega või suguealisega täisealise isiku poolt.“

Lastekaitse seaduse kohaselt peab laps olema kaitstud igasuguse seksuaalse ärakasutamise eest, sealhulgas on keelatud täiskasvanu poolt lapse ahvatlemine seksuaaltegevusse, lapse kasutamine prostituudina ja lapse kasutamine pornograafilistel eesmärkidel. Lastekaitse seaduse tähenduses loetakse lasteks kõik alla 18-aastased inimesed. Ka ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni artiklis 34 on sätestatud, et konventsiooni osalusriigid kohustuvad kaitsma last igasuguse seksuaalse ekspluateerimise ja seksuaalse ärakasutamise eest. Selleks võtavad osalusriigid tarvitusele vastavad riiklikud, kahe- ja mitmepoolsed abinõud vältimaks lapse ahvatlemist või sundimist osalema ükskõik millises ebaseaduslikus seksuaaltegevuses, lapse kasutamist prostituudina või mõnel muul ebaseaduslikul seksuaalsel eesmärgil, laste kasutamist pornograafilistes etendustes ja materjalides. Eesti Seksuaaltervise Liidu hinnangul on vanuse tõstmise peamiseks põhjuseks vajadus kaitsta lapsi – nii poisse kui tüdrukuid – täiskasvanutepoolse seksuaalse ärakasutamise eest, sest arenguliste iseärasuste tõttu ei ole teatud eas teismelised võimelised ise ennast kaitsma. Puberteediiga jaotatakse traditsiooniliselt kolmeks: varane (10–14 a), keskmine (15–17 a) ja hiline (18–19 a) puberteediiga. Just keskmises puberteedieas võib noore arengutase olla füsioloogiliselt ja kognitiivselt väga erinev, mistõttu selles eas võivad teismelised olla väga erineva valmidusega iseseisvate otsuste langetamiseks.

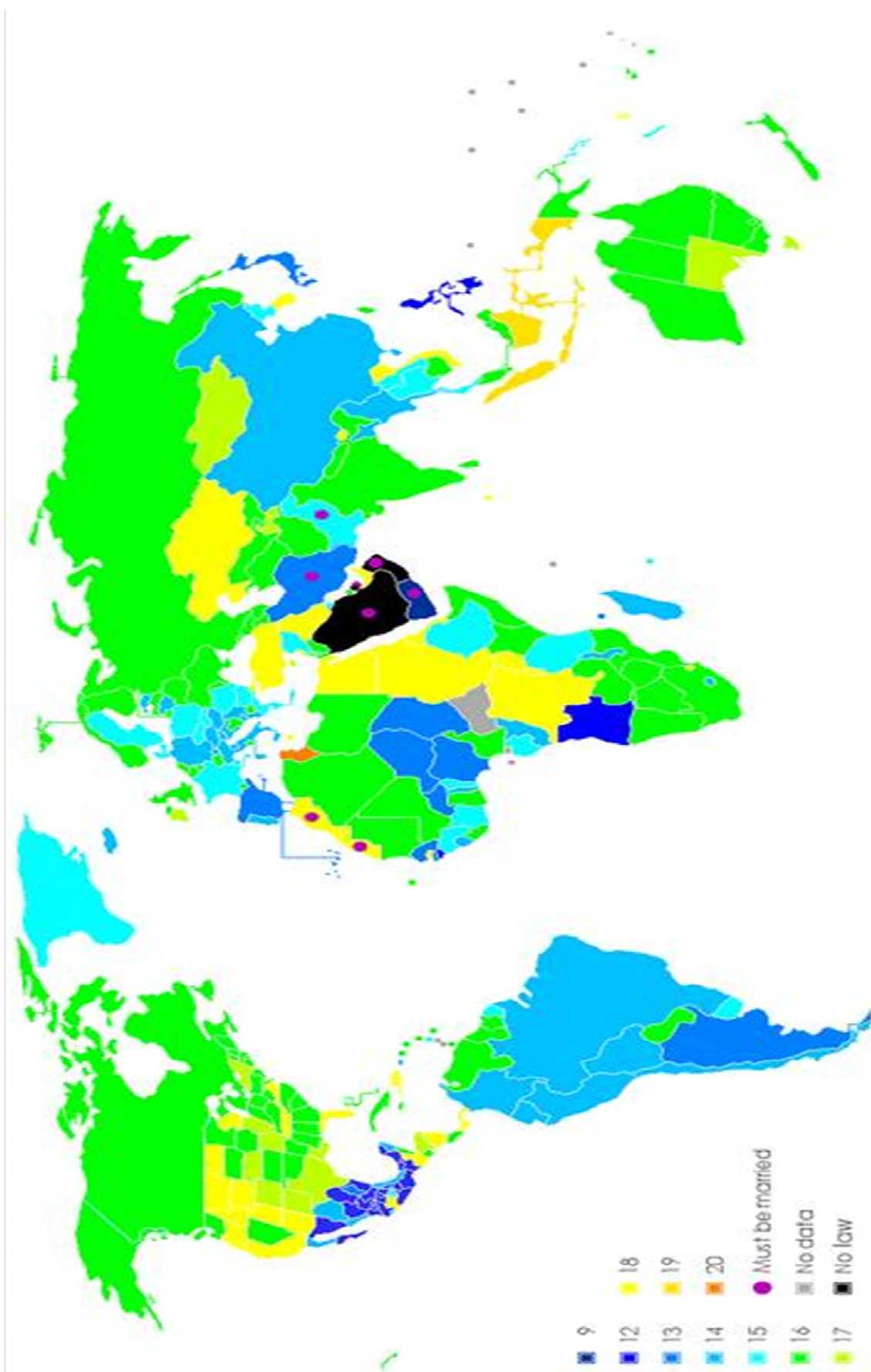
Laste seksuaalne ärakasutamine pole Eestiski harv nähtus. 14aastane vanusepiir on selgelt liiga madal, luues olukorra loomult seksuaalsete kuritarvituste seaduslikuks legaliseerimiseks. Asjaolu, et alaealiste kriminaalvastutus algab 14. eluaastast ei saa aga olla aluseks, et väita, et ka 14. eluaastast algab vastutus, mis on seotud täiskasvanuga tekkida võivas seksuaalses suhtes. Kriminaalne käitumine on siiski erand, mitte reegel, ja selle vanuse automaatne rakendamine ka täiskasvanuga seksuaalsuhte sallimisel pole õigustatud. Eelnõu eesmärk on eelkõige kaitsta lapsi ning parandada laste vaimse ja füüsilise küpsuse kooskõla täiskasvanutega seksuaalsuhete alguseks.

Lapseea vanuse määra tõstmine käesolevas eelnõus märgitud paragrahvides võimaldab paremini kaitsta laste huve ning tagada lastekaitseseaduses jt rahvusvahelistes õigusaktides sätestatud kohustus kaitsta last seksuaalse ekspluateerimise ja ärakasutamise eest.”⁵

Seda eelnõu ja seletuskirja toetasid ka erinevad Eestis tegutsevad organisatsioonid. Nende hulgas Perede ja Laste Nõuandekeskus, MTÜ Hea Algu, Pelgulinna Lastekaitse Keskus, UNICEF Eesti Fond, Eesti Kasuperede Liit, Eesti Laste ja Noorte Hoolekandeesutuste Ühendus, Eesti Lastevanemate Liit, Rakvere Lastekaitse Ühing, Viljandi Lastekaitse Klubi, Nõmme Lastekaitse Liit, Ühendus Isade Eest, Eesti Lasterikaste Perede Liit, Caritas Eesti, SOS Lasteküla Eesti Ühing ja Eesti Lastefond. Ent seadus jäi vastu võtmata. See küll näitab antud küsimuse aktuaalsust, et sellisel teemal on nii palju aspekte ja võimalikke argumente, mida toetavad erinevad pooled, ent annab siiski alust loota, et nõusolekuea piir võib ajaga muutuda. Samal ajal on see põhjuseks, miks vastav piir võib riigiti erinev olla.

Initiatiivi muuta nõusolekuiga ei leia pelgalt Eestist. 2002. aastal tõsteti Venemaal nõusolekuiga 14 aastalt 16 aastani. Sama muudatus tehti Hawaiiil. 2006. aastal võeti Kanadas vastu sarnane muudatus, mis jõustus 2008. aastal.

⁵ Seaduse eelnõu 728 SE kättesaadav
: http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=988494&u=20100508143624

Joonis 1. Nõusolekuigade paljusus maailmas. Joonis näitab nõusolekuea määrad erinevates riikides.

Tuleb pöörata tähelepanu sellele, et 1950.–1990. aastatel oli maailmas üsna tugev liikumine, mille eesmärgiks oli üldse kaotada niisugune mõiste nagu nõusolekuiga. Need projektid ja ettepanekud jäid suurel määral tähelepanuta, kuna olid täiesti vastuvõetamatud ühiskonnas eksisteerivate moraalinormide järgi. See, et niisugused initsiatiivid olid ja et mõned organisatsioonid, mis tegid vastavaid ettepanekuid, veel eksisteerivad, annab põhjust arvata, et meie ühiskonnas on endiselt olemas isikud, kes ei järgi valitsevaid moraalinorme, ning et ainult kehtiv seadus saab nende tegevust mingil moel takistada. See aga, et need initsiatiivid ei saanud seadusandluse tasandil toetust, ei tähenda veel, et need initsiatiivid kadusid. Näiteks eksisteerib veel praegugi rahvusvaheline võrgustik *boylovers* (võimalik tõlkida kui „poistearmastajad“), kelle internetiportaali eksisteerivad legaalselt ja kus propageeritakse ideid nõusolekuea alandamiseks või üldse kaotamiseks, samuti ideed, kust saada lastepornot, kuidas selle pealt raha teenida jne. Nende saitide serverid asuvad reeglina riikides, kus niisuguse informatsiooni üle arutlemine ei vasta veel kuriteo koosseisule, järelikult pole võimalik esitada süüdistusi ja teistel riikidele jääb ainult võimalus vastavaid saite blokeerida.⁶

Järgnev tabel näitab, kui erinevad on nõusolekuea piirid pelgalt Euroopas.

Tabel 1: Nõusolekuead Euroopas ja asjakohased seadused.

Riik	Nõusolekuiga	Alus
Armeenia	16	Armeenia karistusseadustik § 10 ⁷
Austria	14	Austria karistusseadustik § 19. ⁸
Aserbaidžaan	16 või 17	Karistusseadustik § 152 lg 1 – üldine nõusolekuiga on 16 aastat. ⁹
Valgevene	16	Karistusseadustik § 27. ¹⁰
Belgia	18	Belgia karistusseadustik § 25 ¹¹
Bosnia ja Hertsegoviina	14	Karistusseadustik § 34, koos

⁶ Marju Agarmaa, Pille Alaver, Margit Kõrgmaa. Seksuaalkuriteod laste suhtes. Kuriteo ennetuse sihtasutus.2006.

⁷ Criminal code of Republic of Armenia (English version)

⁸ Criminal code of Federal Republic Austria (English version)

⁹ Criminal code of Republic of Azerbaijan (English version)

¹⁰ Уголовный кодекс Республики Беларусь

¹¹ Criminal code of Kingdom of Belgium (English version)

		viitega §-le 1 lg 10. ¹²
Bulgaaria	14	Karistusseadustik § 31 lg 1. ¹³
Horvaatia	14	Karistusseadustik § 10 ¹⁴
Tšehhi Vabariik	15	Karistusseadustik § 11 ¹⁵
Taani	14	Taani karistusseadustik § 12 lg 1 ¹⁶
Soome	15	Karistusseadustiku 3 osa lg 4 ¹⁷
Prantsusmaa	15	Karistusseadustik § 122-8 lg 1. ¹⁸
Gruusia	14	Karistusseadustik § 33. ¹⁹
Saksamaa	14	Karistusseadustik § 19 ²⁰
Kreeka	14	Karistusseadustik § 24 lg 1 ²¹
Ungari	15	Karistusseadustik § 201 ²²
Island	15	Karistusseadustik § 202 ²³
Iirimaa	17	2006. aasta seksuaalkuritegude akt osa 2 ²⁴
Itaalia	14	Karistusseadustik lubab suguühendust, kui ealine vahe ei ole rohkem kui 3 aastat alates 13. eluaastast ²⁵

¹² Criminal code of Bosnia and Hercegovina (English version)

¹³ Criminal code of Republic of Bulgaria (English version)

¹⁴ Criminal code of Republic of Croatia (English version)

¹⁵ Criminal code of the Czech Republic (English version)

¹⁶ Criminal code of kingdom of Denmark (English version)

¹⁷ Criminal code of Republic of Finland (English version)

¹⁸ Criminal code of the French Republic (English version)

¹⁹ Criminal code of Republic of Georgia (English version)

²⁰ Criminal code of the of the Federal Republic of Germany (English version)

²¹ Criminal code of Republic of Greece (English version)

²² Criminal code of Republic of Hungary (English version)

²³ General penal code of Iceland (English version)

²⁴ Criminal law (sexual offences) act 2006

²⁵ Penal code of Republic of Italy (English version)

Kasahstan	16	Karistusseadustik §122 ²⁶
Läti	16	Karistusseadustik § 161. Kuid paragrahv § 162 sätestab täiendavalt koosseisu alaealiste suhtes amoraalsete tegevuste kohta. Samuti paragrahvid § 159 ja §160 sätestavad rangemaid karistusi isikute suhtes, kes panid toime vägistamise või seksuaalse ründe alaealiste vastu. ²⁷
Leedu	16	Karistusseadustik § 151 lg 1 Varem, enne 2010. aastat uue karistusseadustiku jõustumist (§153) ²⁸ oli nõusolekueaks sätestatud 14 aastat
Makedoonia	14 või 18	Karistusseadustik § 188 lg 1 sätestab nõusolekuea. Nõusolekuiga on kõrgem, 18 aastat, kui isik omab erilist mõju alaealise üle – §189 lg 2 ²⁹
Malta	18	Malta karistusseaduse § 188 sätestab nõusoleku ea kui 18 aastat. Huvi pakub paragrahv § 201 lg 9, mille järgi suguühendus isikuga, kes pole veel saavutanud nõusolekuiga, on

²⁶ Criminal code of Republic of Kazakhstan (English version)

²⁷ Criminal code of Republic of Latvia (English version)

²⁸ Criminal code of Republic of Lithuania (English version)

²⁹ Criminal code of the former Yugoslav Republic of Macedonia (English version)

		eelduslikult seotud vägivallaga. ³⁰
Holland	16	Karistusseadustiku § 245 sätestab nii nõusolekuea (16) kui ka arusaamisvõimelisuse ea (12). Arusaamisvõimelisuseiga (12 aastat) on sätestatud seetõttu, et suguühendus alaealiste vahel pole karistatav, kui mõlemad on vähemalt 12aastased ja ealine vahe on väike. ³¹
Norra	16	Nõusolekuea sätestab Norra karistusseadustiku üldosa § 196. Samuti sätestab seadus, et karistatav on tegu, mis on toime pandud väljaspool Norrat. ³²
Poola	15	Poola karistusseadustiku § 200 lg 1 sätestab nõusolekueaks 15 aastat. ³³
Rumeenia	15	Rumeenia karistusseadustik § 218 sätestab nõusolekueaks 15 aastat. ³⁴
Venemaa	16	2003. aastal võeti vastu Vene Föderatsiooni karistusseadustiku uus redaktsioon, kus nõusolekuiga

³⁰ Criminal code of Republic of Malta (English version)

³¹ Dutch penal code (English version)

³² Criminal code of Kingdom of Norway (English version)

³³ Criminal code of the Republic of Poland (English version)

³⁴ Criminal code of Republic of Romania (English version)

		oli sätestatud kui 16 aastat (§ 134 lg 1) ³⁵
Serbia	14	Serbia Karistusseadustiku osa 18 § 180 sätestab, et suguühendus lapsega on seadusvastane. § 112 sätestab, et laps on isik, kes on noorem kui 14 aastat. ³⁶
Sloveenia	15	Karistusseadustiku §183 lg 1 sätestab nõusolekueaks 15 aastat. ³⁷
Hispaania	13	Hispaania karistusseadustik § 181 lg 2. Kuid suguühendus noorema kui 16 aasase isikuga on karistatav, kui nõusolek oli saadud pettusega. ³⁸
Rootsi	15	Karistusseadustiku 6 osa sätestab nõusolekuea. Samuti on ettenähtud erand, kui ealine vahe on väike. ³⁹
Ukraina	16	Karistusseadustiku § 155 sätestab, et seksuaalühendus isikuga, kes ei saavutanud seksuaalset küpsust on karistatav. Selge definitsioon sellest, kes on seksuaalselt ebaküps, puudub. Samal ajal on sätestatud § 156,

³⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации

³⁶ Criminal code of Republic of Serbian (English version)

³⁷ Criminal code of Republic of Slovenia (English version)

³⁸ Criminal code of Kingdom of Spain (English version)

³⁹ Criminal code of Kingdom of Sweden (English version)

		et ükskõik milline seksuaalse loomuga tegevus isiku suhtes, kes ei ole veel 16aastane, on karistatav. ⁴⁰
Ühendkuningriik Jurisdiktsioon on jagatud Inglismaa, Šotimaa, Walesi ja Põhja-Iirimaa vahel. Gibraltar (koloonia, kuid oma jurisdiktsiooniga)	Inglismaa – 16 Wales – 16 Šotimaa – 16 Põhja-Iirimaa – 16 Gibraltar – 16	Nii Inglismaal kui ka Walesis sätestab nõusoleku ea seksuaalsüütegude akt 2003. ⁴¹ Šotimaal sätestab sama piiri 2009. aasta seksuaalsüütegude akt. ⁴² Irimaal 2008. aasta seksuaalsüütegude akt. ⁴³ Gibraltaril sätestab nõusoleku ea kuritegude akt 2011. ⁴⁴

Miks aga nõusolekuiga riigiti nii palju erineb? Et sellest aru saada, on vaja silmas pidada nõusolekuea kehtestamise põhjust. Miks selline ealine piir on üldse kehtestatud? Järgnevalt mõned argumendid:

- Tänapäeval ei kahelda selles, et alaealised on väga kergesti haavatav ühiskonna osa, kes reeglina vajavad spetsiaalset kaitset. Nõusolekuiga seab piiri, mis tähendab, et enne selle piiri ületamist ei ole isik psüühiliselt (ei ole võimeline aru saama), bioloogiliselt, vaimsalt valmis seksuaalselt aktiivne olema ega toime tulema niisuguste tagajärgedega, nagu rasedus, vanemate ja tuttavate pahameel, suguhaigused.
- Mõnel alaealisel puudub tugev sotsiaalne ja emotsionaalne kindlustunne, et lihtsalt öelda „Ei“. Nõusolekuea piir kaitseb taolisi isikuid.
- Karistusõiguse moraalse aspekti seisukohalt (üheks karistusõiguse oluliseks funktsiooniks on piirata moraali lõhkumist ja alal hoida sotsiaalse moraali taset) jääb oluliseks nõusolekuea eksisteerimine. On ülioluline tagada ühiskonna nõrgema osa kaitse ning just see ongi karistusõiguse ja nõusolekuea roll. Nii on karistusõigusel vaja kriminaliseerida suguühendust alaealisega, et vältida seksuaalvigastusi ja tagada

⁴⁰ Criminal code of Republic of Ukraine

⁴¹ Sexual offenses act 2003

⁴² Sexual offenses act (Scotland) 2009

⁴³ Sexual offenses order (Northern Ireland) 2008

⁴⁴ Crimes act 2011 (Gibraltar)

moraalsus. Tegelikult võib nõusolekuea kaotada suures hulgas seadustest, milles osutatakse vanusele. Nii on karistatav ka alaealistele tubaka või alkoholi müümine. On olemas ranged piirid alaealistele töölepingu sõlmimiseks ja üldse mingite õiguslike suhete alustamiseks. Eesmärk sellistel juhtudel on reeglina sama.

- Nõusolekuea alandamine (või mis veel halvem – sellest üldse loobumine) ning selle tagamise kindla baasi puudumine legaliseerib ja loob aluse suure hulga probleemide tekkimiseks. Taoliste probleemidega võideldakse praegu „põranda all” ning need võivad tulla avalikkuse ette. Hea näide on siinkohal Tai riik, mis on maailmas tuntud kui seksiturismi paradiis. Vaatamata sellele, et Tais on seatud 15-aastase nõusolekuea piir neidudele ja 18aastase piir noormeestele, puudub riigis nii efektiivne õiguslik kui ka sotsiaalne baas piirangust kinnipidamiseks, samuti puudub kindel ühiskondlik moraal selle küsimuse kohta (mõnes kohas elatakse endiselt keskaja reeglite järgi.). Tulemuseks on see, et Tais on väga levinud prostitutsioon ja Tai tervisesüsteemi uurimise instituudi (Thailand Health System Research Institute) vahearuanete järgi on üle 40% prostituutidest lapsed.
- See, et mõnes riigis on kehtestatud neidude ja noormeeste jaoks erinev nõusolekuiga, on põhjendatud sellega, et reeglina kulgeb tüdrukutel seksuaalne areng kiiremini ja lõpeb varem kui noormeestel. Teiseks põhjuseks võib olla see, et homoseksuaalne suguühendus on mõnes riigis võetud arvesse ohtlikuma seksuaalkäitumisena kui heteroseksuaalne suguühendus. Niisugune lähenemisviis on riikides, kus on suured probleemid HIV levimisega.

On võimalik järeldada, et praegu Eestis eksisteeriv nõusolekuea piir ja sellega kaasnev õiguslik regulatsioon on kooskõlas kaasaegse maailma väljakutsega, samuti ühiskonnas eksisteeritavate moraalinormidega. See, et nimetatud küsimusega tegeles Riigikogu, tõendab probleemi aktuaalsust, ent see, et antud valdkonnas jäi seadus muutmata ja esitatud eelnõu vastu võtmata, annab võimaluse järeldada, et see norm ei vaja lähitulevikus täiendamist ega muutmist. Samuti ei ole võrreldes maailma praktikaga Eestis kehtivat nõusolekuiga sätestaval normil olulisi puudusi. Eriti oluline on, et nõusolekuiga ja arusaamisvõimelisus on defineeritud eraldi ning sellega kaasnevad küsimused on saanud lahendi Riigikohtu tasandil.

Toodut andmetest ka selgub, et paljudes riikides on sätestatud täiendav vastutus või nõusolekuiga on kõrgem juhtudel, kui isik omas erilist mõju alaealise üle. Koos sugulastega on need ka õpetajad, treenerid, arstid ja muud isikud, kes omavad alaealise silmas autoriteeti.

Eesti õigussüsteemis on samuti arutletud niisuguse olukorra üle, kus alaealine oli sunnitud suguühendusele isikuga, kellel on olemas laste üle mingi võim ehk kui ta omab alaealise suhtes võimu või autoriteeti (tüüpiline näide on õpetaja, treener, huviringi juht). Kahjuks ei ole meie seadustes niisugust olukorda piisavalt reguleeritud. Karistusseadustiku § 143 on niisugune olukord kirjeldatud ainult kui sõltuvuse ärakasutamine. Võrreldes teiste riikide seadustega, kus on mõnikord eraldi seadus niisuguste koosseisude kohta, mis väga täpselt ja asjakohaselt asja määratlevad, on meil regulatsioon kahjuks väga ebatäpne.

Tuleb aga tõdeda, et 2010. aastal avaldas Riigikohtu kriminaalkolleegium selles küsimuses oma seisukoha, defineerides, mis on Eesti seaduse järgi autoriteedi ärakasutamine:

“KarS § 143 koosseisuga kaitstav õigushüve on kannatanu seksuaalne enesemääramine sellistes sõltuvussuhetes, kus kannatanul on märgatavalt raskendatud oma tahte kujundamine süüdlasel tema üle psühhosotsiaalse võimu olemasolu tõttu. Suguühendusele sundimisega kahjustatakse suhtes subordineeritud positsioonil asuva isiku seksuaalse enesemääramise õigust, mõjutades teda suhtest tulenevate võimuinstrumentide kasutamise abil astuma suguühendusse võimupositsioonil oleva isikuga.

KarS § 143 järgi suguühendusele sundimise koosseisu jaoks keskse tähtsusega sõltuvussuhet ei saa sisustada ainuüksi õigusel põhineva suhtena, kus süüdlasel on kannatanu suhtes mingi seaduslik võim. Esmalt võib sõltuvussuhe olla tõepoolest õigusel põhinev. See tähendab, et süüdistataval on kannatanu suhtes mingi juriidiline võim ja sellest tulenev võimalus tema käitumist olulisel määral mõjutada. Nimetatud juhtudel nähtub süüdistatava võimu olemus ja ulatus juba selle õiguslikust alusest. Võimalus teist isikut mõjutada ja seega ka sõltuvussuhe võib aga tekkida samuti õiguslikult reguleerimata suhtluses (nt on süüdistataval kannatanut kompromiteerivaid andmeid, mille avaldamisega ähvardades suudab ta kannatanut kontrollida). Sellises n-ö institutsionaliseerumata olukorras tuleb sõltuvussuhte olemus ja ulatus tuvastada iga kord eraldi. Sõltuvussuhtest KarS § 143 koosseisu mõttes saab süüdistatava ja kannatanu õiguslikult reguleerimata suhtluses rääkida siiski üksnes juhul, kui kannatanu on süüdistatava psühhosotsiaalsele võimule allutatuna sellises seisundis, milles tal on enda seksuaalkäitumise kohta iseseisvate otsustuste tegemine oluliselt raskendatud. Eelnevast järeldub, et suguühendusele sundimise koosseisu puhul pole oluline mitte niivõrd süüdistatava võimu õiguslik alus, vaid see, kas tal on faktiliselt kannatanu suhtes selline seisund, mis võimaldab tal kannatanu elu oluliselt mõjutada. Milliseid kannatanu käitumist suunavaid motiive lugeda tema vaba tahtekujundusega kokkusobimatuks, on normatiivsele hindamisele avatud kriteerium.

Seega peab sõltuvussuhtest kõnelemiseks süüdistataval olema mingi reaalne võim kannatanu üle: loomaks talle kitsendusi, võtmaks ära hüvesid või pakkumaks mingeid eeliseid. Igal juhul peab sõltuvussuhte näol olema tegemist millegi enamaga kui pelgalt isikliku autoriteediga. Selle üle otsustamiseks tuleb vastata küsimusele, kas kannatanu positsioon oli faktiliselt süüdistatava poolt mõjutatav sel määral, et kannatanult võib tema olukorda silmas pidades eeldada, et ta kaalutletult süüdistatava tahteale alistub. Sellise normatiivse hinnangu andmisel tuleb silmas pidada kannatanu isikuomadusi ja tema võimet kujunenud olukorras end kehtestada. Kolleegium märgib, et suguihendusele sundimise koosseisu realiseerimiseks ei piisa üksnes eelkirjeldatule vastava sõltuvussuhte tuvastamisest, vaid tuvastada tuleb ka see, et süüdistatav on kannatanuga suguihendusse astunud just oma võimupositsiooni ära kasutades. See tähendab olukorda, kus süüdistatav kasutab seksuaalsel eesmärgil ära kannatanu sisemist sõltuvust tema suhtes. Seega ei kvalifitseeru suguihendusele sundimiseks selline iseenesest võimupositsioonil oleva süüdistatava poolt endast sõltuva kannatanuga suguihendusse astumine, kus süüdistatav ei kasuta oma võimu ja üleolekut kannatanu suhtes, äratuntavalt vahendina suguihenduseni jõudmiseks (nt süüdistatava initsiatiivi korral mõlemapoolselt pelgalt seksuaalselt motiveeritud juhul).”⁴⁵

1.2. Väike ealine vahe

Riigis kehtiv seadusandlus ja õigussüsteem peab olema võimeline lahendama situatsioone, võttes arvesse kõiki tähendust omavaid aspekte, et jõuda järeldusele, mis on nii õiguslikult õige kui ka vastab ühiskonnas eksisteerivatele moraalinormidele ja õiglustundele.

Seega olid maailmas tekkinud situatsioonid, mida õigussüsteem tol ajal ei saanud korralikult hinnata. Näiteks olukorrad, kus toimus suguihendus alaealiste endi vahel, eriti, kui üks neis oli noorem kui sätestatud nõusolekuea piir ja teine mitte.

Liiga vara alustatud seksuaalelu võib noortele kaasa tuua olulisi tagajärgi. Huvi oma keha ja teise soo vastu on normaalne ning teatud määral võib suguihendus alaealiste jaoks mööduda ilma oluliste probleemideta. Palju halvem on olukord, kui alaealisest saab seksuaalründe ohver. Siin on nõusolekuea roll vältida ründaja võimalust kasutada argumente, et tema ründe ohver oli suguihendusega nõus.

⁴⁵ Riigiohtu Kriminaalkolleegiumi kohtuotsus. Kohtuasja number 3-1-1-109-10

Pidades silmas olukorda, et tänapäeval alaealistel paaridel on tihti üsna aktiivne seksuaalelu, tegid mõned riigid otsuse, et niisugust olukorda on samuti vaja õiguslikult reguleerida. Seksuaalelu keelul enne teatud ea saavutamist kui mõjusel meetmel on vastuoluline reputatsioon. Alaealised enamasti neid reegleid ei järgi, sõltumata sellest, kas nad on nendest teadlikud või mitte.

Näiteks Californias vastutavad seaduse järgi alaealised, kellel on teineteisega seksuaalsuhe, kuid niisuguses olukorras käsitletakse nende tegevust kui väärtegu, mitte kuritegu. Olukord, kus üks partner on juba täisealine ja kui vahe partnerite ea vahel on väike, on veel probleemsem olukord, kuna formaalselt allub see mõnikord vägistamise koosseisule. Seksuaaltegu selles olukorras on piisav tõend, sõltumata teise partneri nõusolekust, kuna õiguse järgi ei olnud ta kui alaealine veel võimeline arusaamisvõimelisuse printsiibi järgi oma tegevusest aru saama ja järelikult oma nõusolekut andma.

Niisugune olukord sai põhjuseks, miks mõnes riigis eksisteerivad õiguslikud regulatsioonid, mis said nimeks „Romeo ja Julia seadused” (*Romeo and Juliette laws*). Nende seaduste järgi võib karistus olla vähendatud või üldse puududa, kui vanuse erinevus partnerite vahel oli väike. Need seadused võivad erineda üksteisest ja võivad sisaldada järgmist:

- Kuriteo koosseisu ümbersõnastamist. Uus sõnastus sisaldab osa, mis ütleb, kui suur peab olema vanuse erinevus poolte vahel, et tegu mahuks kirjeldatud koosseisu alla.
- Sätet, mille järgi vanusevahe on väike, nii et erinevust poolte vanuste vahel on võimalik kasutada kui süüd välistavat või vähemalt karistust kergendavat asjaolu.
- Teo käsitlemist väärteo, mitte kuriteona. Seega on tsiviilõiguste piiramine minimaalne ning võimalikud sanktsioonid ei ole nii ranged. Põhimõtteliselt piirdatakse asjas trahviga ning asjaga tegeleb rohkem sotsiaalteenistus, mitte korrakaitseorgan.
- Tegü jääb kuriteoks, kuid karistuse määra vähendatakse. Võimalus vangistuse asemel kasutada trahvi, katseaega või üldkasulikku tööd.

Need seadused töötavad, kui ealine vahe poolte vahel ei ole suurem kui sätestatud määr. Kuid seadused sisaldavad sel juhul samuti piiranguid nende erisuste kohaldamisel. Tüüpiline piirang on näiteks olukord, kus üks isik omab teise üle mõjujõudu kui autoriteetne isik, nagu õpetaja/õpilase suhted. Samuti ei kuulu need sätted kohaldamisele, kui nõusoleku saamiseks kasutati vägivalda või ähvardamist.

Texase karistusõiguse seaduse peatükk 22.011 (e) on hea näide, kuidas niisugused „Romea ja Julia seadused” on seadusandlusesse sisse kirjutatud koos vastavate piirangutega. Texase seadusandlus ütleb, et need seadused on kohaldatavad kui:

- ealine vahe poolte vahel ei ole suurem kui 3 aastat;
- ohver oli vanem kui 14 aastat;
- süüdistatud isik ei olnud varem süüdi mõistetud seksuaalkuritegudes;
- seksuaaltegu ei toimunud sugulaste vahel (*incest*).⁴⁶

Iga kaitse nende sätete järgi on välistatud, kui on tegemist seksuaalründega raskendavatel asjaoludel või ebakõlbelise suhtega õpetaja ja õpilase vahel.

Hea näide, miks need uued, “Romeo ja Julia” seadused võivad olla vajalikud, on Wilson vs. Georgia osariigi kaasus. Genarlow Wilson, oli 17aastane noormees, keda süüdistati selles, et tal oli seksuaalne suhe 15aastase neiuga. Nõusolekuiga on Georgia seadusandluse järgi 16 aastat ja Wilsonit süüdistati vägistamises, vaatamata sellele, et neiu andis oma nõusoleku suguühteks, kuid õiguslikult ei omanud see üldse tähtsust, sest seaduse järgi ei olnud ta võimeline oma nõusolekut andma ehk ei olnud võimeline aru saama, millise nõusoleku annab. Vägistamise eest on Georgias ettenähtud 10aastane vangistuse miinimummäär ja kohustuslik registreerimine kui seksuaalne ründaja (*sex offender* staatus). See registreering piirab oluliselt isiku õigusi, näiteks keelab töötamast teatud ametikohtadel (kooli õpetaja ja muud töökohad, mis oma iseloomult võimaldavad ligipääsu alaealistele) ning üldse suhelda alaealistega. Seega ei saanud Wilson enam suhelda oma 8aastase õega. Wilson keeldus kokkuleppest prokuröriga ja sai 10aastase vangistuse. Ennetähtaegne vabastamine oli võimatu. Wilson keeldus kokkuleppest eeskätt seksuaalse ründaja staatuse tõttu.

Wilson kaebas otsuse edasi ja 26. oktoobril 2007 vabastas Georgia kõrgema astme kohus (*Georgia State Supreme Court*) noormehe, öeldes, et 10aastane vangistus ja kohustuslik registreering on ülemäärane ja ebainimlik otsus, mis on vastuolus proportsionaalsuse põhimõttega. Samuti väitis kohus, et Wilson ei ole kogukonna jaoks ohtlik. See kaasus oli põhjuseks, miks Georgias võeti vastu uus seadus, mis käsitles niisugust olukorda väärteona, ent mitte kuriteona. Väärtegu (ingl k *misdemeanor*) ei too endaga kohustuslikku registreeringut seksuaalse ründajana ja kõrgeim karistuse määr on üks aasta, ent reeglina

⁴⁶ Texas Penal Code, Section 22.011(e).

kasutab kohus kas tingimuslikku vabastamist või piirdub rahatrahviga. Wilson, kes oli kõrgema kohtu otsuse tegemise ajaks vangis olnud juba 2 aastat, vabastati.⁴⁷

Tuleb tunnistada, et Eesti õiguspraktikas sarnaseid juhtumeid ei ole piisaval määral reguleeritud. Puuduvad kaasaegsed normid, samuti ei ole taolised juhtumid leidnud lahendust Riigikohtu tasandil. Eesti ei ole suur riik ja niisuguste juhtumite osakaal ei saa olla suur, kuid tuleb tunnistada, et on parem omada aktuaalseid norme praegu, kuid nende järele ei ole veel suurt vajadust, kui mitte omada neid ajal, kui neid tõesti oleks vaja. Eesti õigus selles delikaatses küsimuses vaikib, kuid olukord pole kriitiline.

Samal ajal tunnistati selle probleemi olemasolu Riigikogus, kus töö kirjutamise ajal on menetluses uus eelnõu, mille eelnõu seletuskirjas on tunnistatud, et kehtiv karistusõigus ei reguleeri Eestis vastastikusel nõusolekul põhinevaid seksuaalsuhteid eakaaslaste vahel. Eesti õiguse kohaselt ei hõlma seksuaalse enesemääramise eapiir 14–17-aastaste ja täisealiste konsensuslikke ning 10–17-aastaste alaealiste omavahelisi seksuaalsuhteid.

„*Close-in-age exemption*, nimetatakse ka nn Julia ja Romeo klauslik, võimaldab kaitsta eapiiri lähedase vanusega noori, välistades kriminaalvastutuse juhtumites, kus eapiirist noorema isiku ja tema partneri vanuseline erinevus pole suur. Eapiiri regulatsioonis on partnerite vanuseline diferentseeritus sisse toodud nt Austrias, Hollandis, Itaalias, Soomes, Saksamaal, Rootsis, Sloveenias, enamikes USA osariikides⁴⁸, Kanadas. USA mõnes osariigis on *close-in-age* erisusega kaetud juhtumites kriminaalkaristus asendatud väärteokorras karistusega. Samuti on riike, kus seadus kasutab terminit *close-in-age*, kuid ei täpsusta osapoolte vahelist lubatud vanuselist erinevust, vaid lähtub sellest, et partnerite väimse ja füüsilise arengutaseme erinevus ei ole suur (nt Soome, Rootsi). Arengutaseme erinevuse hindamine on igal konkreetsel juhul kohtu pädevuses.”⁴⁹

1.3. Küberruum ja *childgrooming*

Kaasaegne maailm muutub äärmisel kiiresti. Uued tehnoloogiad lihtsustavad elu, teevad meie eksisteerimise lihtsamaks, kuid samal ajal loovad ka uusi võimalusi kuritegevuseks. Suur osa

⁴⁷ State vs Wilson 685.So2d 1063 (La. 1996)

⁴⁸ Vt lisainfot USA osariikide kohta: <http://www.age-of-consent.info/>

⁴⁹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 469 SE I seletuskiri

kuritegevusest, eriti need, mis on seotud informatsiooni liikumisega, on kolinud üle nn küberruumi, maailma, mis pakub võrreldamatut anonüümsust ja piiramatuid võimalusi. Kasutades interneti, on võimalik:

1. luua võrgustikke ebaseaduslike materjalide levitamiseks;
2. alaealiste leidmiseks ja peibutamiseks;
3. alaealiste jälitamiseks kaasaegsete tehnoloogiate abil (kontakteerumine jututubade ja foorumite kaudu, eaga sobimatu materjalide pakkumine);
4. seksturismi propageerimiseks ja organiseerimiseks;
5. alaealiste inimkaubanduse organiseerimiseks.⁵⁰

Põhimõtteliselt on võimalik põhjuseid, mis teevad küberruumi ja interneti kurjategijate jaoks atraktiivseks, jagada kolmeks:

1. Kiirus. Interneti kaudu on võimalik kiiresti levitada faile, mis võivad sisaldada ükskõik missugust infot, sealhulgas fotosid ja videosalvestusi.
2. Turvalisus. Tavapärase postisüsteemi kasutamine on palju ohtlikum, küberruum aga tagab anonüümsuse ja koos kiirusega maandab kurjategija jaoks riske. Eelkõige seetõttu, et internet on tsentraliseerimata süsteem. Mingi ühe osa tuvastamine ja kinnipanemine ei tähenda, et selle asemele ei teki väga lühike aja jooksul teisi, juba paremini peidetud ja organiseeritud süsteemi osi. Näiteks P2P(*peer to peer*)-süsteemid töötavad arvutitevaheliste ühenduste kaudu, järelkult puudub ühtne server. Samuti tähendab küberruum, et tekib võimalus panna toime kuritegu teise riigi territooriumil asuvate sidevahendite kaudu, mille tõttu muutub oluliseks riikidevaheline koostöö;
3. Anonüümsus. Paroolid, pseudonüümid ja krüpteerimise kasutamine tähendab, et kurjategija võib tegutseda oma tegelikku nime või muid andmeid varjates.⁵¹

Kõige paremini iseloomustab nende eeliste kasutamist Wonderland Klubi kaasus. Siin oli tegemist suure ja hästi peidetud alaealiste pornograafiaga tegeleva organisatsiooniga, kes kasutas interneti suhtlemiseks ja materjalide kogumiseks. Grupi liikmed ei suhelnud mitte kunagi reaalelus, nad ei teadnud üksteise nime, elasid erinevates riikides ja neid ühendas ainult liikmelisus nimetatud organisatsioonis. Tsentraliseeritud serverid asusid Ameerika Ühendriikides kuid praeguseni pole teada, kui palju liikmeid organisatsioonil tegelikult oli. Menetluse lõpuks avastati liikmeid kolmekümne kolmest riigist, kuid uurijad arvavad, et neid võib olla vähemalt neljakümne seitsmest riigist. Vaatamata meetmetele, mida kasutasid

⁵⁰ Richard Wortley. Child Pornography on the internet. U.S. Department of justice. 2010 lk 8

⁵¹ William R Graham Jr. Uncovering and eliminating child porhography rings on the internet. 2003lk 4-7

Interpol ja kohalikud politseiorganid, jõudis suur osa kurjategijatest operatiivselt kustutada kogu informatsiooni oma osalusest ning tänapäeval ei ole nende otsimine enam aktuaalne. Organisatsiooni liikmete vahel eksisteerisid ranged turvalisusmeetmed ja oma tegevuse peitmiseks kasutati kaasaegseid krüpteerimismeetodeid. Uute liikmete vastuvõtmine oli jagatud mitmeks etapiks, mille ajal pidi uus liige näitama oma lojaalsust organisatsioonile ja potentsiaalset kasulikkust. Politsei avastas selle organisatsiooni eksisteerimise juhuslikult teise uurimise käigus. Organisatsiooni mastaabi avastamisest kuni liikmete arreteerimiseni kulus rohkem kui kaks aastat ja nõudis politseilt rahvusvahelist koostööd, ent vaatamata sellele ei saa öelda, et võit oli lõplik. Ilmselt on tänapäeval kättesaadavad tõhusamad meetmed ja protseduurid, et korralikult ohule reageerida, ent arvestades sellega, kui kiiresti areneb küberruum, pole teada, kui palju niisuguseid organisatsioone tegelikult kogu maailmas eksisteerib.⁵² Niisugust arvamust tõendab ka statistika. Kui 1996. aastal avastati kogu maailmas 12 000 lapspornograafilise iseloomuga faili või salvestist, siis 2005. aastal oli see arv juba üle 2 miljoni.⁵³

Eestis pandi märkimisväärne osa registreeritud pornograafiasüütegudest toime interneti või e-vahendite abil. Seadusvastaseid materjale hoiti valdavalt oma arvutis või selle välisel kõrvakettal, vähem mobiiltelefonis, selle mälukaardil, kodus fotodena või DVD-plaadil. Lastepornot sisaldavate pildi- ja videofailide näitamiseks või jagamiseks kasutati enamasti partnervõrkude (P2P – *Peer-to-peer Network*) failijagamisprogramme ja mõnevõrra vähem suhtlusvõrgustikke. Seega on võimalik eeldada, et tänapäeval on antud valdkonna kuriteod ka Eestis kolinud olulisel määral küberruumi.

Isikuid, kes tegelevad küberruumis alaealiste pornograafiaga on võimalik samuti tegevuse iseloomu järgi gruppideks jagada .

Tabel 2: Küberruumis tegelevate kurjategijate tüübid.

Tüüp	Kirjeldus
<i>Browser</i>	Isik, kes leiab keelatud failid või fotod juhuslikult, kuid salvestab need.
Fantaseerijad	Teadlikult loovad tekste või digitaalfotosid kasutades Photoshopi või muid sarnaseid programme.

⁵² Uncovering and eliminating child pornography rings on the internet. William R Graham Jr. 2003lk 10

⁵³ Strengthening child pornography laws: Criminal code amendment bill. N. Dixon 2005 lk 7

<i>Trawler</i>	Aktiivne otsija, kes kasutab kõigepeal avalikke ressursse nagu foorumid või jututoad.
Mitteturvaline kolleksionäär	Otsib materjale aktiivselt, salvestab ja hoiab neid, ei kasuta krüpteerimist või muid meetodeid.
Turvaline kolleksionäär	Otsib materjale kasutades krüpteerimist ja muid meetodeid oma turvalisuse tagamiseks, tihti keelatud organisatsiooni liige.
<i>Groomer</i>	Isik, kes kasutab küberruumi, et suhelda alaealisega, leida võimalusi kohtumiseks, et hiljem astuda suguühendusse.
<i>Abuser</i>	Avalikustab internetis salvestised või fotod oma kuritegevusest alaealiste suhtes.
<i>Producer</i>	Korraldab lasteporno loomist. Tegutseb süsteemselt ja on reeglina kuritegeliku organisatsiooni liige.
<i>Distributor</i>	Korraldab lasteporno levitamist küberruumi kaudu, enamasti omakasu eesmärgil.

54

Alaealiste suhtes lasteporno valmistamine toob järgmisi olulisi tagajärgi:

1. Alaealiste kasutamine pornograafiaproduktiooni valmistamisel võib tuua kaasa nii füüsiliselt kui ka psühholoogiliselt kahjulikke tagajärgi.
2. Nimetatud teoste valmistamine tähendab, et alaealiste seksuaalne ahvatlemise sündmus säilib ja selle eksisteerimine kahjustab kestvalt ohvreid.
3. Lastepornot kasutatakse tihti teiste alaealiste kallutamiseks suguühenduseks.
4. Kaasaegsed arvutitehnoloogiad võimaldavad produtseerida fotosid ja videoid, kust pole võimalik aru saada, et tegu oli alaealistega.
5. Nende materjalide eksisteerimine ühiskonnas säilitab kestva ohu teiste alaealiste jaoks.
6. Nimetatud materjalide hoidmise kriminaaliseerimine aitab piirata nende mõju alaealistele.⁵⁵

⁵⁴ Tony Krone. A typologu of online child pornography offending. Austraalia kriminaalõiguse instituut.2008 lk 4

⁵⁵ Susan O. White The Plenum Series in Crime and Justice Handbook of YOUTH AND JUSTICE, Univercity of New Hampshire. 2000

Eeltoodu näitab, et see pole ainult moraalinormide ja alaealiste põhiõiguste rikkumine, siin on tegemist kuriteoga, mis toob kaasa pikaajalisi tagajärgi, nii isiku psühholoogilisel kui ka füüsilisel tasandil. Nende kuritegude oht on palju kõrgem, võrreldes sellega, mida on võimalik esmapilgul arvata. See võib olla üks põhjus, miks viimastel aastatel on Eesti seadusandjad alustanud suurt tööd, et viia Eesti seadusandlus antud valdkonnas kooskõlla maailma väljakutsete ja Euroopa Liidu direktiividega. Maailma kiire muutumise tõttu vananeb Eesti seadusandlus üsna kiiresti, uued nähtused, kuritegude toimepanemise viisid, on seni jäänud olulisel määral reguleerimata. See on eriti selgelt näha, kui võrdleme välisriikide kehtivat seadusandlust selles valdkonna. Näiteks eksisteerib Ameerika Ühendriikides eraldi õigusakt, mis annab põhjalikke definitsioone (näiteks kasutades COPINE tüpoloogiat, et hinnata, kas tuvastatud failid ikkagi sisaldavad alaealiste pornograafiat – probleemiks on tihti see, et fotode järgi pole mõnikord võimalik tuvastada isiku vanust, veel raskem on tõendada, et süüdistatav arvas, et fotol on alaealine) ja koosseisu, kuid esiplaanile on tõstetud nende kuritegude ennetamine.⁵⁶ Sarnased õigusaktid eksisteerivad Inglismaal ja Austraalias.

Seega on oluline, et praegu on Riigikogus menetluses uus karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, mille eesmärk on viia Eesti seadused kooskõlla laste seksuaalset ärakasutamist ja kuritarvitamist käsitleva direktiiviga 2011/92/EL, mis võeti vastu 2011 aasta detsembris; direktiiv omakorda tugineb printsiipidele, mis on sätestatud ÜRO 1989. aasta lapse õiguste konventsioonis ja Euroopa Liidu põhiõiguste hartas. Direktiiv kehtestab miinimumnõuded laste seksuaalse väärkohtlemise kuriteokoosseisudele ja karistustele ning sätted selliste kuritegude tõkestamiseks ja kuriteoohvrite kaitseks.

Kokku peetakse vajalikuks laste seksuaalse väärkohtlemise vastase direktiiviga kehtestatud nõuetele vastavuse tagamiseks muuta kahtteistkümmet seadust:

- 1) karistusseadustik, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 17.04.2013, 9;
- 2) Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 21.03.2011, 50;
- 3) erakooli seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 26.04.2013, 4;
- 4) huvikooli seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I 2010, 22, 108;
- 5) karistusregistri seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 26.03.2013, 17;
- 6) koolieelse lasteasutuse seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 14.03.2011, 6;
- 7) kutseõppeasutuse seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 02.07.2013, 1;

⁵⁶ The child pornography prevention akt, section 5. 2009

- 8) majandustegevuse seadustiku üldosa seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 25.03.2011, 1;
- 9) noorsootöö seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I 2010, 44, 262;
- 10) ohvriabi seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 18.04.2013, 2;
- 11) põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 10.07.2012, 20;
- 12) sotsiaalhoolekande seadus, mis on avaldatud redaktsioonis RT I, 18.04.2013, 7.⁵⁷

Küberruumi valdkonnas on antud eelnõuga ette nähtud eelkõige laiendatud ja palju konkreetsem regulatsioon selle kohta, mis on tunnistatud kuriteona. Näiteks eelnõuga lisatava uue sättega kriminaliseeritakse lastepornole teadvalt ligipääsu taotlemine ja tuuakse karistusseadustikku sõnaselgelt tagasi noorema kui kaheksateistaastase isiku osalusel toimuva pornograafilise etteaste teadlik jälgimine ning noorema kui neljateistaastase isiku osalusel toimuva pornograafilise või erootilise etteaste teadlik jälgimine, karistades nimetatud tegude eest rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest, kui see on toime pandud isiku poolt, kes on varem toime pannud samas paragrahvis või §-s 175 või §-des 178–179 sätestatud kuriteo, karistatakse kuni kaheaastase vangistusega.⁵⁸ Lisatavas sättes nähakse ette ka juriidilise isiku vastutus.

“Lapse seksuaalse väärkohtlemise vastase direktiivi artikli 5 lõike 3 eesmärk on keelata info- ja kommunikatsioonitehnoloogia abil juurdepääsu teadlik taotlemine lastepornole. Sel viisil tahetakse kriminaliseerida interneti vahendusel lastepornot sisaldavatele lehekülgedele sisenemine ja seal piltide, filmide vms vaatamine, tõmbamata materjale enda arvutisse (ei toimu omastamist ega valdamist). Koosseisu täitmiseks on vajalik isiku teadmine (ehk otsene tahtlus) kahes asjaolus: sellisele internetilehele sisenemine ning lasteporno olemasolu sel lehel. Teisisõnu peab isik teadma, et sellel lehel saab näha lasteporno materjale. Sellist teadlikkust võib järeldada näiteks korduvatest külastustest, kasutajakonto olemasolust või rahalisest ülekandest teenusepakkujale (krediitkaardi väljavõtetest).

Direktiivi artikli 4 lõike 4 eesmärk on kriminaliseerida lapse osalusel toimuva pornograafilise etteaste jälgimine. Oluline on siinkohal fakt, et isik teeb seda teadvalt ehk teisisõnu peab

⁵⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 469 SE I seletuskiri

⁵⁸ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 469 SE I seletuskiri

esinema vähemalt otsene tahtlus.”⁵⁹ On võimalik järeldada, et selle normiga tahetakse uues eelnõu järgi reguleerida ja krimanaliseerida tegevusi ja toiminguid, mis seni kehtiva karistusseadustiku järgi oli kas üldse reguleerimata, või olid sõnastatud liiga üldiselt ja ei olnud võimalised pakkuma korralikku kaitset.

Küberruumi ja interneti anonüümsuse tõttu tekkis aga veel teinegi potentsiaalne oht alaealiste seksuaalse puutumatuse vastu. See on niinimetatud interneti „kiskja”. Seda terminit ja kuritegu defineeris täpsemalt Jerseys 2007. aastal vastuvõetud „Sexual offences (Jersey) law 2007”. Niisuguse akti aktuaalsust ja vajalikkust tõendas läbiviidud uuring, mille järgi aastatel 2003-2007 niisuguste kuritegude arv kasvas kahekordselt, 185 juhtumit 2003. aastal ja 322 juhtumit 2007. aastal.⁶⁰ Nimetatud õigusakti järgi on see olukord, kus kurjategija kasutab internetti ja internetiga seotud teenust, et suhelda alaealisega, reeglina jututubade, foorumite või blogide kaudu. Seda protsessi nimetakse *child grooming* □ kurjategija otsib ja valmistab ette lapse, püüab võita lapsealise usaldust side- ja infotehnoloogiliste vahendite abil, et hiljem tutvuda juba reaalelus, eesmärgiga panna toime seksuaalkuritegu lapse suhtes. Tänapäeval kasutavad kurjategijad ka mobiilsideteenuseid, kuna kaasaegsed iPhone’id võimaldavad internetiühendust ja alaealine võib suhelda potentsiaalse kurjategijaga vanemate või muu täiskasvanute kontrollita. Seda moodust nimetatakse välismaal tihti *sexting*.

Arvestades selle ohuga on Jersey õigusaktiga ette nähtud kümneaastane vangistus juba pelgalt *child grooming*’u katse eest. Probleem seisneb ainult selles, et koosseisu järgi on vaja tõendada, et isikul oli eesmärk panna alaealise suhtes toime seksuaalkuritegu. See aga võib leida lahenduse ainult nimetatud normi kasutamisel kohtupraktikas. Nimetatud probleemi on käsitletud ka Inglismaal, kus tol ajal kehtiv norm ei andnud võimalust süüdistada isikut enne, kui ta tegelikult kuriteo toime paneb. Mitmel korral pidid korrakaitseorganid vabastama isikuid (Milton Keynes ja Patrick Greene), kes korraldasid kohtumisi alaealistega, kasutades populaarseid internetijututube ja foorumeid, eesmärgiga astuda lastega suguühendusse; politsei vahistas nad enne kuriteo toimepanemist. Meedias on kõige rohkem käsitletud Kenneth Locketi juhtumit, eriti selle tõttu, et siin jõudis menetlus kohtusse, kuid süüdistatav vabastati ja kohus määras, et tol aja kehtiva seadusandluse järgi pelgalt eesmärk – astuda suguühendusse alaealisega – polnud karistatav, kuna tol ajal kehtiv „1960 Indicency with Children Act” ei reguleerinud nimetatud kuriteokoosseisu:

⁵⁹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 469 SE I seletuskiri

⁶⁰ Kim-Kwang Raymond Choo. Misuse of social networking sites for grooming children for sexual offences . ALC Reports, Research and Public Policy seires. 2009 lk 14-15

„(1) Iga isik, kes paneb toime siivutusakti noorema kui neljateistaastase alaealise suhtes, võib olla karistatud kuni kahe aastase vangistusega või trahviga, mis ei ületa 100 naela. ”⁶¹

Politsei jaoks oli niisugune hall tsoon seaduses tõsise mure põhjus, kuna neil tekkis dilemma, kas vahistada isik ja hiljem vabastada või lasta tal enne panda toime kuritegu, et saaks esitada süüdistuse.⁶²

Sarnased õigusaktid ja terminoloogia on vastu võetud Suurbritannias, Kanadas, Austraalias ja USA-s, kuid vaatamata sellele, et Eesti seadusandluses on nüüd olemas vastava sisuga norm, välispraktikat meie õiguses ei kasutata, kuigi niisugune ettepanek oli seaduse eelnõu koostamise etapil. Rahvusvahelisel tasandil leidis käesolev nähtus kajastust Euroopa Nõukogu „Alaealiste eksploateerimise takistamise ja seksuaalrännete vastu kaitse konventsioonis“ (CETS No. 201). Kõige olulisemad on antud teemal artiklid 22 (üldine regulatsioon) ja 23 (regulatsioon mis on suunatud *child grooming*’u vastu), mille järgi „iga konventsiooni allkirjastanud riik peab vastu võtma meetmeid, et kaitsta alaealisi isikute eest, kes kasutavad infotehnoloogiat eesmärgiga panna toime kuritegu alaealise vastu“.⁶³

Vaatamata nende õigusaktide vastuvõtmisele lastepeibutamise juhtumite arv ei alane, üksikkurjategijad ühinevad ja moodustavad terveid võrgustikke oma tegevuse elluviimiseks. Üks niisugune lai võrgustik leiti Inglismaal, nn Rochdale’i kaasus. Vahistati viiskümmend viis meest, kes osalesid võrgustikus, nende ohvriteks oli 46 alaealist. See kaasus oli põhjus, miks 2013. aastal tehti Inglismaal ettepanekud täiendada juba eksisteerivat lapsepeibutamise vastast regulatsiooni. Mõte oli selles, et kohustada foorumite ja jututubade moderaatoreid ja põhimõtteliselt kõiki edastama infot, kui tekib kahtlus, et keegi tegeleb lapse peibutamisega või muu seadusevastase tegevusega alaealiste suhtes:

„On arusaadav, et informatsiooni edastamise kohustuse tõttu võivad tekkida raskused, kõigepealt informatsiooni maht, millega politsei ja vastavad struktuurid peavad töötama, kuid arvame, et on saabunudaeg, kui peame kohustama isikuid edastama vastavat infot, kui neil

⁶¹ Indecency with Children act, 1 peatükk, paragrahv 1. 1960

Kättesaadav: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/8-9/33/contents>

⁶² Nigel Williams. Online grooming and Uk law, A submission by Childnet International. 2008 lk 6

⁶³ Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Lanzarote 25.X.2007 artiklid 22 ja 23.

*tekib vähimgi kahtlus, et mõni alaealine on ohus. Niisuguse informatsiooni mitteedastamise eest peab kaasnema vastav kriminaalõiguslik karistus, kui informatsiooni peitmise või hooletuse tõttu jäi kurjategijal võimalus panna toime seksuaalkuritegu alaealise suhtes.*⁶⁴

Ka tehti ettepanek luua uus agentuur, kellel oleksid vajalikud ressursid, et tegeleda informatsiooni mahuga. Seega oleks esmase informatsiooni kogumine väljaspool niisuguse organisatsiooni jurisdiktsiooni ja annaks võimaluse keskenduda ainult konkreetsete juhtumite uurimisele.⁶⁵ Teiste sõnadega on siin probleemiks pigem informatsiooni maht, üldine kulukus ja ebapiisavad inimressursid. Selle ettepaneku efektiivsus on küsitav ja on kahtlus, kas see pole lihtsalt raha ja aja raiskamine.

On fakt, et vastava õigusnormi olemasolu ei lahenda veel iseenesest probleemi. Kuritegudel küberruumis on eriline spetsiifika, eriti informatsiooni ja tõendite otsimisel, seega peab selleks, et norm korralikult töötaks, eksisteerima nende kuritegude uurimiseks vastav süsteem, mis eeldab spetsialistidelt vastavaid teadmisi ja oskusi mida tavapärane politseiosakond pakkuda ei suuda. Pakutud süsteemi eesmärk on seada eesmärk ennetada kuritegu, mitte tegeleda probleemiga alles siis, kui seksuaalkuritegu alaealise suhtes on juba toime pandud. Kahtlus, et niisugune akt võib toimuda, on juba piisav alus tegutsemiseks.

Eestis on 2010. aastast karistusseadustikku sisse viidud § 178¹, mille järgi oli kriminaliseeritud seksuaalse eesmärgiga kokkulepe lapseealisega kohtumiseks. Niisuguse normi kehtestamise vajadus sätestas juba Euroopa Nõukogu konventsioon ETS nr 201, mille järgi on vaja tõkestada täiskasvanu ja lapseealise vahelist suhtlust side- ja infotehnoloogia vahendusel, milles täiskasvanu teeb lapseealisele tahtliku ettepaneku kohtumiseks seksuaaltegevusse astumise eesmärgil või lasteporno valmistamiseks. Nimetatud säte loeb sellises suhtluses kuriteoks täiskasvanu tahtliku ettepaneku, kui sellele järgnevad tegelikud teod, mis lõpevad sellise kohtumisega.⁶⁶

KarS § 178¹ eesmärk on lahendada olukorrad, mis Eesti seadusandluses ei olnud varem piisavalt reguleeritud, muuta seksuaalkurjategijate karistamine efektiivsemaks ja hoida ohte realiseerumast. KarS § 178¹ (seksuaalse eesmärgiga kokkulepe lapseealisega kohtumiseks) püüab ära hoida täiskasvanu ja lapseealise suhtluse arenemist füüsiliseks seksuaalseks suhteks

⁶⁴ Child sexual exploitation and the response to localised grooming, second report of session 2013-14, House of commons. Artikkel 129.

⁶⁵ Child sexual exploitation and the response to localised grooming, second report of session 2013-14, House of commons. Artikkel 130

⁶⁶ Euroopa Nõukogu konventsioon ETS nr 201 artikkel 23

ning seeläbi ennetada lapseealiste seksuaalset kuritarvitamist. Kui täiskasvanu on lapseealisega seksuaalvahekorda astunud, ei mängi kahjulike tagajärgede aspektist rolli see, kas lapseealine andis nõusoleku või mitte. Selliste kuritegude toimepanemist püüab uus säte ära hoida.⁶⁷

Nimetatud säte loeb sellises suhtluses kuriteoks juba täiskasvanu tahtliku ettepaneku kui sellele järgnevad tegelikud teod, mis lõpevad sellise kohtumisega. Ka juurutatakse terminit *Online grooming*, mis Eesti õiguses varem oma kohta ei omanud. See termin viitab protsessile, milles täiskasvanu püüab võita lapseealise usaldust side- ja infotehnoloogiliste vahendite abil seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise võimaluse loomiseks.

Sätte olulised elemendid:

- *kohtumissettepaneku tegemine / kohtumiskokkuleppe sõlmimine* – ettepanek kohtumiseks ei pruugi alati tulla täiskasvanult. Nii sõnastatuna on kaitstud laps, kes eksitusse viiduna teeb ise ettepaneku kohtuda. Oluline on rõhutada, et suhtlus lapseealise ja täiskasvanu vahel võib kulgeda lapse teadmatuses suhtluspartneri tegeliku isiku suhtes – nagu eespool nimetatud, võib täiskasvanu vanuse (aga ka soo) kohta valetada. Ühtlasi on kaitstud laps ka sellises olukorras, kus täiskasvanu teeb lapseealisele kohtumissettepaneku, aga laps ei väljenda selgesõnalist nõustumist;
- *kohtumist ettevalmistava teo tegemine* – kohtumissettepaneku / kohtumiskokkuleppe järel astub täiskasvanu samme selleks, et kohtumine toimuks (nt broneerib hotellituba; ostab lapseealisele bussipileti endale küllasõiduks; ostab videokaamera, et filmida lapse kuritarvitamist; läheb kohtumisele jms). **Kohtumine ei pea aset leidma**, et täiskasvanu vastutusele võtta, sest tahtlus on kohtumist ettevalmistava teo tegemisega tõendatud. Kohtumist ettevalmistava teo eesmärk on kuritegeliku kavatsuse realiseerimine, kuid tegu ise ei pea olema eraldi võetuna kuritegelik. **On oluline rõhutada, et kohtumist ettevalmistava teo tegemine on vajalik nii kohtumissettepaneku kui ka kohtumiskokkuleppe sõlmimise puhul;**
- *kohtumise eesmärk* – eesmärk karistatav süütegu toime panna peab olema väljaloetav (nt kondoomide ja nõõridega kohtumisele ilmumine, varasem vestlus).⁶⁸

⁶⁷ Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 640SE I.

⁶⁸ Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 640SE I.

Seega on kokkuvõtlikult tegemist ennetava sättega, mille eesmärk on kaitsta last enne kahju tekitamist. Eelnõuga on ette nähtud ka muud muudatused, sealhulgas sanktsioonide muutmine ja välisriikide seadusandluse analüüs.

Allpool toodut tabel näitab, et aastatel 2011-2013 mõistis kohus süüdi mitu isikut Kars § 178¹ alusel:

Tabel 3. 2011-2013 kohtuotsused seoses Kars § 178¹ toodut koosseisuga.

Kohus	Kohtuasja number	Kuupäev	Karistumäär
Harju Maakohus	1-11-13285	20.12.2011	1 aasta vangistust. KarS § 74 lg 1 alusel mitte pöörata täielikult täitmisele.
Harju Maakohus	1-12-4202	21.05.2012	8 kuud vangistust. KarS § 74 lg 1 alusel mitte pöörata täielikult täitmisele.
Harju maakohus	1-12-6471	27.09.2012	1 aasta vangistust.
Harju maakohus	1-12-11607	17.12.2012	1 aasta ja 6 kuud vangistust. KarS § 74 lg 1 alusel mitte pöörata täielikult täitmisele.
Harju maakohus	1-12-11608	19.12.2012	1 aasta ja 10 kuud vangistust. KarS § 74 lg 1 alusel mitte pöörata täielikult täitmisele.
Harju maakohus	1-13-3413	19.04.2013	Rahatrahv summas 640 eurot.
Viru maakohus	1-13-3580	15.05.2013	1 aasta vangistust.
Pärnu maakohus	1-12-315	13.01.2012	6 kuud vangistust.
Viru maakohus	1-12-6483	29.06.2012	Rahatrahv summas 366,40 eurot

Kogutud andmete alusel on võimalik väita, et pakutud norm töötab. Need isikud avastas reeglina politsei, kes suhtles internetis, tutvustades ennast kui alaealist. Arreteerimiseks ja süüdistuse esitamiseks piisas juba sellest, et isik tegi kokkuleppe kohtumiseks, kui oli selge tema eesmärk panna toime seksuaaltegu alaealise suhtes. See, et alaealise asemel oli tegelikult politseinik ja et kurjategija ei saanud tegelikult panna toime planeeritud kuritegu, ei saanud süü välistavaks asjaoluks, seega võttis Eesti seadusandlus arvesse maailmapraktikat antud probleemide ning vältis algusest peale vastavaid takistusi. Kuid andmeid vaadates on võimalik järeldada, et Eestis on lapsepeibutamise eest kõige levinum karistumäär kas lühiajaline vangistus, mida harva pööratakse täitmisele, või rahaline trahv. Need karistumäärad ei vasta käsitletud kuriteo ohule. Võrreldes teiste riikide seadusandlusega vajab Eesti norm karmimat karistust, eriti olukorras, kus kurjategija koos lapspeibutamisega pani toime muid kuritegusid alaealiste seksuaalpuutumatuse vastu. Eriti arvestades sellega, et kõigest seksuaalkuritegudest moodustab Eestis lapsepeibutamine 15%.⁶⁹

Enamik juhtumeid sai alguse interneti jututubades või suhtlusportaalides, kus kurjategija tutvus lapsega ja tegi ettepaneku kohtuda seksuaalsel, enamjaolt sugulise kire rahuldamise, eesmärgil. Seega on näha, et selle uue kuriteo liigi toimepanemine baseerub suurel määral küberruumil. Seega teeb eriti murelikuks asjaolu, et rahvusvahelised võrdlusuuringud näitavad, et Eesti lapsed on esirinnas nii uute kontaktide loomisel internetis kui ka kohtumises võrgututtavaga päriselus. Kui Euroopas on 9–16aastastest internetikasutajatest 30% suhelnud võõraga, keda nad pole päriselus kohanud, on Eestis vastav näitaja 54%. Päriselus kohtuvad lapsed võrgututtavaga palju harvemini: viimase aasta jooksul keskmiselt 9% Euroopa ja 25% Eesti lastest. Lisaks Eestile olid võõra internetituttavaga päriselus sagedamini kohtunud ka Leedu (23%) ja Rootsi (18%) lapsed.⁷⁰

Hiljutised uuringud on ümber lükanud ka üsna levinud arvamuse, et ohvreid otsides valetavad täiskasvanud end teismeliseks. Sagedamini esinevad kurjategijad oma õige vanuse ja nimega ning lapsed teavad, mis vanuses tuttavaga nad suhtlevad.

Eelnõu, mis on praegu riigikohus menetlemisel täiendab § 178¹, kuid tegemist on üksnes vormilise muudatusega:

⁶⁹ Kriminaalpoliitika uuringud 18. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2013. Tallinn 2014. Lk 32-33

⁷⁰ Kriminaalpoliitika uuringud 16. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2011. Tallinn 2012. Lk 69-70

“Täpsustatakse sättes toodud viiteid teistele KarS-i sätetele ning tehakse sõnastuslik täpsustus täiendi „seksuaalse iseloomuga“ lisamise näol. Eelnõu kohaselt on edaspidi karistatav selline seksuaalse eesmärgiga kokkulepe lapsealisega kohtumiseks, kus kohtumise eesmärk on panna nimetatud isiku suhtes toime kõnesoleva seadustiku §-s 133, 133¹, 141–145, 175, 175¹, 178 või 179 sätestatud seksuaalse iseloomuga süütegu. Täiendi lisamine on oluline õigusselguse huvides, eelkõige seetõttu, et §-d 133, 133¹ ja 175 sisaldavad ka selliseid koosseisulisi tegusid, mis ei ole seksuaalse iseloomuga. Siiski on täpsustava täiendi lisamise näol tegemist üksnes vormilise muudatusega, sest seksuaalne eesmärk sisaldub sätte pealkirjas ka kehtivas sõnastuses ning ka praktikas on kõnealust paragrahvi just selliselt rakendatud.”⁷¹

Pakutud muudatused täpsustavad eksisteerivat normi ja ei võimalda muud tõlgendamist.

1.4. Seksiturism

Seksiturism on üks võimalus, kuidas mõned inimesed püüavad mööda hiilida piirangust, mis eksisteerib nõusolekuea tõttu. Nagu juba eespool kirjeldatud, võib nõusolekuiga riigiti olulisel määral erineda. Samal ajal on olemas riigid, kus nõusolekuiga on kas väga madal, üldse ei eksisteeri, või seda ei järgita. Seega on need erinevused õigussüsteemides põhimõtteliselt vahend, mida on võimalik kasutada, et vastutusest kõrvale hiilida oma päritoluriigis. Samal ajal tähendab see, et kui on olemas soov, siis tekib ka pakkumine. Seksiturismis osaleb praegu rohkem kui 2 miljonit alaealist üle maailma. Sellega kaasnevad ka niisugused kuriteod nagu orjastamine või lastepornograafia tootmine, alaealiste prostitutsioonile sundimine. Seksuaalkurjategijad reisivad tihti, et rahuldada oma soove niisugustes riikides, kuna nende oma riigis oleksid nad selliste tegude eest kriminaalkorras karistatud. Tegelikult pole seksiturism uus nähtus. Ajalooliselt reisisid inimesed mööda maailma, eesmärgiga rahuldada oma tahet, mis ei olnud võimalik nende kodumaal eksisteerivate moraali- või õigusnormide tõttu. Tänapäeval muutus see alaealiste suhtes oluliseks probleemiks, kuna sündis ja praeguseks on väljakujunenud terve tööstusharu, mis pakub vastavat teenust. See juba pelgalt iga üksiku riigi probleem, vaid on muutunud rahvusvaheliseks väljakutseks.

Viimatinimetatu on aga oma iseloomult kompleksne probleem, kuna iga riik saab reeglina teostada jurisdiktsiooni ainult oma territooriumil (territoriaalsuse printsiip). Samal ajal

⁷¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 469 SE seletuskiri

tuginedes kodakondsuse printsiibile omab riik alati jurisdiktsiooni oma kodanike üle. Kõik seksiturismiga seotud õiguslik probleemid on võimalik jagada kolmeks:

- 1) Jurisdiktsiooni probleem. Riikide jaoks on tihti raskendatud õigusvõime teostamine oma kodanike üle, kui nad panevad kuriteo toime välisriigis, eriti kui toimepandud tegu pole kriminaliseeritud riigis, kus see aset leiab.
- 2) Tõendite kogumine. Tekivad iseloomulikud probleemid tõendite kogumisega ja menetluse läbiviibimisega välisriigis.
- 3) Alaealiste tunnistajate ülekuulamine. Tihti moodustavad ütlused suurema osa tõendibaasist, kuid tunnistajate kaasamine välisriigist on raskendatud, eriti kui tegemist on alaealistega.⁷²

Ameerikas, tuginedes kodakondsuse printsiibile, eksisteerib niinimetatud seksiturismivastane seadus (*Law against Sex Tourism*), mis oli vastu võetud 2003. aasta aprillis nimega „Protect Act of 2003“, kus sõna *protect* on võimalik defineerida kui „süüdistamise vahendid ja muud kaitsevahendid, mis aitavad lõpetada alaealiste ekspluateerimise tänapäeval“ (*Prosecutorial Remedies and Other Tools to end the Exploitation of Children Today*).⁷³ See seadus võeti vastu seetõttu, et Ameerika Ühendriikide kodanikud on tihti ka seksituristid. Oma artiklis ütleb Susan Song, et umbes 25% kõigist seksturistidest on Ameerika Ühendriikide kodanikud. Niisugustes riikides, nagu Kambodža või Costa Rica on nende hulk vastavalt 80% ja 38%. Enne 1999. aastat oli umbes 80% kogu seksiturismist keskendatud Jaapanile, kuid vaatamata sellele, et 1999. aastal võeti vastu õigusaktid, mis parandasid olukorda, on Jaapan tänapäeval endiselt üsna suu seksiturismi pakkuja kogu maailmas. Samal ajal on need inimesed oma kodumaal rahulikud seaduskuulekad inimesed. Nimetatud seaduse paragrahv 654 aga sätestab, et: „iga Ameerika Ühendriikide kodanik, kes reisib välismaale eesmärgiga toime panna tegu, mis Ameerika Ühendriikide seadusandluses on käsitletud seksuaalkuriteona, võib olla süüdistatud selle osariigi seadusandluse järgi, kus on selle isiku elukoht“⁷⁴, sama paragrahvi lg 2 sätestab vastutuse nimetatud teo toimepanemise eest. Käesoleva seadusega kahekordistati ka karistus nimetatud kuritegude eest.

Internet ja kaasaegsed infotehnoloogilised meetmed andsid võimaluse minna hõlpsamalt mööda oma riigis sätestatud nõusolekueast. Internet andis võrreldamatu anonüümsuse ja

⁷² Fiona David. Child Sex Tourism. Australian institute of criminology. 2002 lk 2-3

⁷³ PROTECT (Prosecutorial Remedies and Other Tools to end the Exploitation of Children Today) Act of 2003

⁷⁴ PROTECT (Prosecutorial Remedies and Other Tools to end the Exploitation of Children Today) Act of 2003 paragrahv 654 lg 1

piiramatud tegutsemisvõimalused. Samuti, arvestades informatsiooni mahtu internetis, pole tegelikult võimalik täielikult vastavat informatsiooni jälgida.

Seksiturismivastase seaduse järgi peab isik, kes on Ameerika Ühendriikide kodanik, järgima nõusolekuea sätteid, mis kehtivad osariigis, kus on tema registreeritud elukoht. See kohustus kehtib sõltumata sellest, kus inimene parasjagu viibib, näiteks teise riigi territooriumil. Samad sätted kehtivad abiellumise kohta, sõltumata sellest, kus toimub abiellumine ja millise seaduse järgi.

Seega peab Ameerika Ühendriikide kodanik järgima oma riigi seadusi ka teise riigi territooriumil. Nende mittejärgimise eest süüdistatakse teda samal moel nagu siis, kui seaduse rikkumine toimuks Ameerika Ühendriikide territooriumil. See, milline seadus kehtib territooriumil, kus oli toime pandud kuritegu ja kas selle seadusandluse järgi see üldse on kuritegu, ei oma erilist tähtsust. Igal juhul saab inimene karistada Ameerika Ühendriikide seadusandluse järgi. Probleemiks jääb aga tõendite kogumine, kuna politsei ei saa läbi viia menetlustoiminguid teise riigi territooriumil, samuti on tunnistajate küsitlemise ja tõendite kogumise võimalused piiratud. Samuti on küsitav koostöö teise riigi politseiga, kuna riikide poliitikast sõltuvalt keeldub politsei tihti aitamast, sest niimoodi aitaks ta teisel riigil teostada jurisdiktsiooni oma territooriumil. Üheks enam-vähem efektiivseks võimaluseks tõendite kogumisel jääb praegusel ajal ikkagi Interpol.⁷⁵

Vaatamata sellele, et eksisteerivad raskused, omab niisuguse seaduse olemasolu vähemalt olulist ennetavat mõju. Ka see on üsna uus meede, kuidas riik jätab jõusse oma sätteid käsitledes nõusolekuea määra ning kuidas proovib sulgeda teatud lünka rahvusvahelises õiguses. Seadust kritiseeriti seetõttu, et on rohkem suunatud karistamisele kui alaealiste kaitsele.

Sarnased õigusnormid, mis aitavad töötada seksiturismi vastu, on olemas ka Kanadas⁷⁶, Hong Kongis⁷⁷, Ühendkuningriigis⁷⁸ □ järelikult on vastav praktika maailmas olemas, ja saab olla aluseks sarnaste regulatsioonide koostamiseks ja kasutamiseks.

⁷⁵ Susan Song. Children as tourist attractions. Youth Advocate Program International Resource Paper 2010 lk 3

⁷⁶ 23.06.2003 Bill C-27: Prosecution of Canadians in Canada for offences committed in foreign countries related to child sex tourism

⁷⁷ Prevention of Child Pornography Ordinance 2013

⁷⁸ Sexual Offences Act 2003

Euroopas leidis nimetatud probleem käsitlemist juba 1996. aastal Euroopa Komisjonis, mis tunnistas, et on vaja kiiresti leida efektiivsed meetmed niisuguse nähtusega võitlemiseks. Komisjon rõhutas Euroopa Liidu liikmesriikide koostöö olulisust, näiteks turismibüroode töö kontrollimine. Maailma turismi organisatsioonile tehti pakkumus luua seksiturismivastane operatiivgrupp.⁷⁹ Loetletud meetmed olid aga rohkem profülaktilise iseloomuga. Probleem seisneb kõigepealt selles, et riigid, kuhu sõidavad seksituristid on eeskätt kolmanda maailma riigid ja väljaspool Euroopa Liidu jurisdiktsiooni. Euroopa Liidu olid sees need meetmed efektiivsed, kuid Euroopa Liidu sees on seksiturismi maht üsna väike, võrreldes sellega mis toimus väljaspool Euroopa Liitu. Komisjoni töö olulisus seisnes selles, et nõukogu seisukohaga loodi Euroopa Liidu liikmesriikide ühtne positsioon selles küsimuses.

2010. aastal tunnistas Euroopa Nõukogu juba, et riigid, kuhu seksituristid sõidavad, ei oma reeglina korralikku seadusandlust, et probleemiga tegeleda, või need normid lihtsalt ei tööta. Seksiturism on suur ja hästi organiseeritud süsteem, mis toimib riikides, kus korruptsiooni ja vaesuse tõttu saab süsteem töötada end ohtu seadmata. Seega pööras Euroopa Nõukogu erilist tähelepanu sellele, et Euroopa riigid ise peavad kehtestama norme, mis laiendaksid antud küsimuses nende jurisdiktsiooni oma kodanike üle, vaatama sellele, kus tegelikult kuritegu toime pannakse. Et aga probleemiga tõhusalt tegeleda, tehti ettepanek kasutada *dual criminality* printsiipi. See tähendab, et isiku süüdistamiseks on vaja, et tegu oleks tunnistatud kuriteona mõlema riigi poolt, nii isiku päritoluriigis kui ka seal, kuhu isik sõitis. See aitaks tagada riikide huve, kuid samal ajal oleks võtmeks võidelda korruptsiooniga ühes riigis. Põhimõttelist ei omaks sihtriigi oma seadusandluse toimimine niisuguses olukorras tähendust, vaja oleks formaalset täitmist. Probleem tekib siin reeglina sellest, et erinevates riikides on erinevad nõusolekuead, järelikult see, mis ühes riigis on kuritegu, ei pruugi nii olla teises. Samuti ei aita nimetatud norm lahendada tõendite kogumise probleemi.⁸⁰ Alates 2009. aastast sätestab Euroopa Nõukogu konventsiooni artikkel 25 lg 4, et liikmesriigid peavad vastu võtma norme, mille kehtivus ei sõltuks asjaolust, kas normi koosseis on kriminaliseeritud riigis, mille territooriumil kuritegu toime pandi.⁸¹ 2013. aastal andis Euroopa Nõukogu seksiturismi vastu võitlemise kohta välja resolutsiooni, kus olid loetletud meetmed, mida kõik Euroopa Liidu riigid peavad vastu võtma:

- 1) sõlmida, ratifitseerida ja kasutusse võtta Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse aastast 2007;

⁷⁹ Communication from the commission on combating child sex tourism. 1996

⁸⁰ International legislative efforts to combat Child Sex Tourism: evaluating Council of Europe convention on commercial child sexual exploitation. 2009.

⁸¹ Council of Europe convention on commercial child sexual exploitation. 2009.

- 2) teha kindlaks, et siseriiklikud seadusandlused vastavad rahvusvahelistele standarditele, eriti, et oleks tagatud alaealiste seksuaalne puutumatus ja kaitse seksuaal-ekspluateerimise vastu isikutele, kes on noorem kui 18 aastat, sõltumata riigis kehtestatud nõusolekueast. Samuti peavad riigid kindlustama oma jurisdiktsiooni oma kodanike üle, sõltumata sellest, millise riigi territooriumil nad olid kuriteo toimepanemise ajal, ja muutma või tühistama *dual criminality* reeglit;
- 3) välja töötama, vastu võtma ja kasutama meetmeid ja reguleerivaid mehhanisme, mis peavad takistama välisriiki reisimist isikutele, kes on varem toime pannud kuritegusid alaealiste suhtes, sõltumata kuriteo toimepanemise riigist, eesmärgiga alandada potentsiaalseid riske;
- 4) tagama range ja süsteemse kontrolli isikute üle, kes oma töö iseloomu tõttu tegelevad tihti alaealistega, seal hulgas viia niisugust kontrolli läbi korduvalt;
- 5) sundima turismiettevõtteid jälgima eksisteerivaid norme ja mitte pakkuma seksiturisme võimalusi, sealhulgas seadma niisuguse käitumise eest karistuse kriminaalkorras;
- 6) looma eraldatud mehhanisme seksiturismi vastu võitlemiseks, kaasata nimetatud valdkonna haritud spetsialiste, tõstma ühiskonna informeerituse taset;
- 7) laiendama ja optimeerima rahvusvahelist koostööd, looma mehhanisme ühiste menetluste läbiviimiseks, eesmärgiga kiiresti ja efektiivselt läbi viia menetlust, leida tõendeid ja esitada süüdistusi;
- 8) luua tsentraliseeritud andmebaasid, tagades ligipääsu nii Euroopa Liidu liikmesriikidele, kuid ka välisriikide korrakaitseorganitele;
- 9) laiendada haaret alaealiste seksuaalpuutumatus valdkonnas üldse, sealhulgas suurendada finantseerimist, logistikavõimet, ja inimvara;
- 10) luua ja võtta kasutusele programme spetsialistide ettevalmistamiseks antud valdkonnas, tagades nende õigusliku ja psühholoogilise ettevalmistuse.⁸²

Veel ühe võimaluse pakkus välja Euroopa Majanduslik Koalitsioon (European Financial Coalition – EFC), mis koostöös korrakaitseorganitega ja finantsühistutega püüab minimeerida majanduslikku kasu, mida alaealiste pornograafia levitajad võivad saada oma kuritegevuse abil. Probleemiks on siin see, et ainult osa niisuguste materjalide levitajatest teeb seda just omakasu motiivil, paljud tegutsevad huvide baasil loodud võrgustike kaudu, ja neid EFC meetmed ei puuduta.⁸³ 2010. aasta novembris algatati HAVEN projekt (HAVEN – Halting

⁸² Euroopa nõukogu resolutsioon 1926, Fighting Child sextourism, 2013

⁸³ Child sexual exploitation. Fact sheet. Europol, European cybercrime centre. 2012 lk 6

Europeans Abusing Victims in Every Nation), mille esmane eesmärk on koostöös Europoliga, et takistada alaealiste seksiturismi levikut nende turistide suhtes, kes tulevad Euroopast. 2013. aasta seisuga on selle projektiga liitunud järgmised riigid: Austria, Bulgaaria, Soome, Prantsusmaa, Ungari, Holland, Sloveenia, Rootsi, Saksamaa ja Ühendkuningriik. Projektiga püütakse välja töötada kindel, permanentne barjäär ja kontorollisüsteem seksituristide suhtes, kes on pärit projektiga liitunud riikidest.⁸⁴

Tänapäeval ei eksisteeri Eestis korralikku normi ega eraldatud süsteemi, mis käsitleks otseselt seksiturismi probleemi, kuid Eestis ei olegi seda veel võimalik käsitleda levinud probleemina, kuna statistika andmete järgi ainult 1,2% seksuaalkuritegudest alaealiste suhtes panevad Eesti kodanikud toime välismaal.⁸⁵ Praegu pöörab Eesti rohkem tähelepanu inimkaubandusele, mis on tugevalt seotud seksiturismiga. Puuduvad aga püüded võidelda seksiturismiga kui eraldiseisva tööstusharuga. Siin ei ole vajadus pelgalt normi järele, vaid töötava süsteemi kujundamiseks ja koostöö arendamiseks. On vaja kooskõlastada norme rahvusvahelisel tasandil.

1.5. Inimkaubandus alaealiste suhtes ja prostitutsiooni kaasamine

Kuritegevuse liigid, mis on sageli seotud seksiturismiga, on inimkaubandus ja prostitutsiooni kaasamine. Kuna seksiturism on muutunud oluliseks probleemiks ja seda on tunnistanud ka rahvusvahelisel tasandil, siis on loogiliselt mõisteta, et seda nähtust toetav tööstus muutus samuti suureks ja hästi organiseeritud võrgustikuks.

ÜRO rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooni täiendav protokoll, mis käsitleb naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmist ja selle kuriteo eest karistamist, defineerib inimkaubandust järgnevalt:

a) *inimkaubandus* tähendab isiku ekspluateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist, inimröövi toimepanemist või muul viisil jõu kasutamist või sellega ähvardamist, petmise, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmise või muu hüve pakkumise või vastuvõtmise või muu kuritarvituse teel. Ekspluateerimisena käsitletakse ka teise isiku prostitueerimisele sundimist või muul viisil

⁸⁴ Child sexual exploitation. Fact sheet. Europol, European cybercrime centre. 2012 lk 7

⁸⁵ Kriminaalpoliitika uuringud 18. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2013. Tallinn 2014. Lk 34

seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist;

b) inimkaubanduse ohvri nõusolek käesoleva artikli punktis a käsitletud ekspluateerimisega ei muuda selle kuriteo kvalifikatsiooni, kui tegu on toime pandud punktis a nimetatud viisil;

c) lapse ekspluateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist käsitatakse inimkaubandusena ka siis, kui seda ei ole toime pandud käesoleva artikli punktis a nimetatud viisil;

d) *laps* on alla kaheksateistkümneaastane isik.⁸⁶

Kõige sagedamini on inimkaubanduse ohvriteks naised ja lapsed (poisid ja tüdrukud), kellega kaubeldakse seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil. Inimkaubandus tarnib prostitutsiooniärile toorainet, naise ja lapsi, kellest seda äri ei õnnestuks ajada. Hinnanguliselt toimetatakse Euroopa Liidu liikmesriikidesse prostituutideks kuni 500 000 naist aastas, nad on keskmiselt 18–25 aastat vanad. USA-sse arvatakse igal aastal smugeldavat kuni 50 000 naist ja last, Kreekas arvatakse töötavat samahästi kui orja staatuses kuni 20 000 välismaalast. Balti riikides oli 1997. a teada 1201 inimkaubanduse ohvrit, kõige suurem on pidevalt olnud Leedust pärit ohvrite arv. Aastal 2003 prognoosib Leedu Siseministeerium inimkaubanduse ohvrite arvuks umbes 1300 inimest. Eesti kohta ametlik statistika puudub.

Eestis politsei eksperdid väljendasid 2005. aastal arvamust, et tähelepanu inimkaubanduse probleemile oli leige ja ebapiisav. Struktuurid ei saanud piisavat finantseerimist ega korralikku programmi probleemiga tegelemiseks. Kehtiv seadusandlus omas sätteid inimkaubanduse vastu võitlemiseks, kuid esinesid suured probleemid nende normide rakendamisega, puudusid inimkaubanduse või prostitutsiooni põhjalikud definitsioonid, puudus organiseeritud koostöö erinevate institutsioonidega. Tol ajal oli inimkaubanduse vastane tegevus piiratud ainult mõne üksiku entusiasti tööga. Sama arvamust väljendasid Piirivalve ning Kodakondsus, ja Migratsiooniamet. Samuti väidavad eksperdid, et inimkaubanduses on Eesti pigem päritolu riik, mitte sihtriik, ent on olemas probleem inimkaubandusega riigi sees.⁸⁷

⁸⁶ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) konventsiooni täiendav protokollinaiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise kohta (Palermo protokoll) artikkel 3. 2000

⁸⁷ Katri Eespere. Inimkaubanduse vastane tegevus Eestis: ekspertide hinnangud probleemidele ning lahendustele. 2005. Lk 15-18

Järgmine tabel näitab, millised karistused said isikud alaealiste suhtes inimkaubanduse toimepanemise eest Eestis ja kui palju neid juhtumeid oli:

Tabel 4. 2012-2013 kohtuotsused seoses inimkaubandusega

Kohus	Asja number	Kuupäev	Kvalifikatsioon	Karistus
Pärnu maakohus	1-13-10076	11.12.2013	Kars § 175	Kaks aastat ja kaheksa kuud vangistust
Harju maakohus	1-13-8898	17.10.2013	Kars § 175	Kaks aastat vangistust
Viru maakohus	1-13-1778	28.03.2013	Kars § 175	Kaks aastat vangistust
Viru maakohus	1-12-5931	10.12.2012	Kars § 175	Kolm kuud vangistust
Harju maakohus	1-12-7189	06.08.2012	Kars § 175 ja Kars § 133 lg 2 p 2	Kuus kuud vangistust

Vaatamata sellele, et inimkaubandust on Eestis käsitletud, registreeritud kuritegude arv kasvab. Kui 2012. aastal registreeriti 32 vastava koosseisuga kuritegu, siis 2013. aastal juba 42, seega oli kasv üle 31%.⁸⁸ Eksperdid pakuvad, et tuleks teha muudatusi seadusandluses ja arutlesid kõigepealt järgmiste võimalike meetmete üle:

1. Seadusandlus

- inimkaubanduse mõiste defineerimine seaduses ja inimestega kaubitsemise konkreetseks kuriteoks muutmine;
- inimkaubandust, prostitutsiooni kaasamist, eksploateerimist puudutavate kuritegude karistustaseme suurendamine, eriti kui tegemist on alaealistega;
- seksuaalteenuste ostmine keelustamine.

2. Koostöö kompetents

- inimkaubanduse ennetamine ja ohvriabi programmide väljatöötamine riiklikul tasandil;

⁸⁸ Kriminaalpoliitika uuringud 18. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2013. Tallinn 2014. Lk 36-37

- süsteemse koolituse võimaldamine erinevate valdkondade spetsialistidele, et alaealiste seksuaalse ekspluateerimine juhtumeid osataks ära tunda ja nendega oma töövaldkonnas tegeleda;
- koostöövõrgustike arendamine erinevate valdkondade spetsialistide vahel efektiivseks tegelemiseks inimkaubanduse konkreetsete juhtumitega;
- uurimuse korraldamine seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil kaubitsetute hulga alaealiste osakaalu täpsemaks määratlemiseks.

3. Juhtumite avastamine ja uurimine

- inimkaubandusevastase politseitöö prioriteetse valdkondade hulka tõstmine ja eraldi politseiüksuse loomine;
- inimkaubanduse ohvri turvalisuse tagamine ning tunnistaja kaitse programmi arendamine;
- eri riikide inimkaubandusega seotud informatsiooni infovahetuse suurendamine;
- kodanikuaktiivsuse suurendamine.

4. Ohvriabi

- spetsiifilise ohvriabi teenuse kättesaadavaks muutmine;
- Eraldi keskuse loomine inimkaubanduse ja seksuaalse ekspluateerimise ohvritele abi osutamiseks;
- ohvrite rehabilitatsioonsüsteemi kujundamine.

5. Ennetustöö

- noorte täiealiste ja alaealiste seas läbiviidava ennetustöö laiemale alusele viimine – lisaks mittetulundussektorile Haridus- ja Teadusministeeriumi otsene kaasamine;
- lapsevanemate harimine temaatikaga seotult;
- ennetuskampaaniatega jätkamine teadlikkuse suurendamiseks ja hoiakute kujundamiseks;
- diskussiooni algatamine inimõiguste teemal laiemalt.

Muidugi on pakutud meetmete kasutusse võtmine keeruline ja kulukas protsess. 2013. aastal koostati aruanne selle kohta, kui kaugele jõudis Eesti võitluses inimkaubanduse vastu. Selle aruande järgi ei vasta Eesti Vabariik täiel määral inimkaubanduse elimineerimise miinimumstandarditele, sellegi poolest tehakse selle standardini jõudmiseks märkimisväärsed pingutusi. 2012. aasta märtsis astus Eesti riik inimkaubanduse ennetamises olulise sammu edasi, jõustades inimkaubandust kuritegevuseks kuulutava seaduse. Valitsus tegi seaduse vastuvõtmiseks tõhusat koostööd mittetulundusühingutega, ning seadus peaks tulevikus

looma raamistiku inimkaubitsejate kohtulikule vastutusele võtmiseks ning inimkaubanduse ohvrite kaitseks. Enne seaduse jõustamist käsitles Eesti inimkaubanduse tuvastatud ohvrite arvuga võrreldes väga vähe inimkaubanduse kriminaalseid juhtumeid. Varem kehtinud orjapidamisevastase seaduse (artikkel 133) alusel tegutsedes ei õnnestunud Eesti ametivõimudel 2011. aastal süüdi mõista ühtki inimkaubitsejat. Sellele vaatamata toetas valitsus inimkaubanduse ohvrite eest hoolitsemist mittetulundusühingute kaudu, millel oli tugev ja toetav suhe Sotsiaalministeeriumiga. Lisaks toetati aktiivset inimkaubandusevastast telefoniabiliini, et pakkuda kaitsetutele indiviididele teavet inimkaubanduse kohta ning nad hoole alla suunata. Eesti Vabariik täiustas aruandeperioodi jooksul pingutusi õiguskaitstes, jõustades õigusakti, mis keelustab kõik inimkaubanduse vormid. 2012. aasta märtsis võttis Riigikogu vastu inimkaubanduse vastase seaduse, millega parandati artikkel 133. Uued karistused inimkaubitsemise eest küündivad kuni 15-aastase vabaduskaotuseni. Niisugused karistused on piisavalt ranged ja samaväärsed karistustega muude raskete kuritegude eest, nagu näiteks sunniviisiline seksuaalvahekord. Aruandeperioodi jooksul viisid Eesti ametivõimud läbi kolm uut kriminaaluurimist ja võtsid kehtiva artikkel 133 alusel kohtulikule vastutusele ühe inimkaubitseja, võrdluseks viidi 2010. aastal sama seadusmääruse alusel läbi ligikaudu kolm kriminaaluurimist ja kolm kohtumenetlust. Eesti politsei uuris 2012. aasta veebruaris olulise tähtsusega inimkaubitsemise juhtumit ka ühe teise seadusmääruse alusel. Eesti ametivõimud ei mõistnud aruandeperioodil artikkel 133 alusel süüdi ühtki inimkaubitsejat, võrdluseks mõisteti 2010. aastal süüdi kolm isikut. Paljud inimkaubitsemise juhtumid lõpetati eeluurimise staadiumis. Inimtööjõuga kaubitsemise uurimine tõi ilmsiks, et teadlikkus tööjõuga kaubitsemisest oli õiguskaitseametnike seas madal. Süüdistajatel puudusid väidetavalt inimkaubanduse juhtumitega tegelemise kogemused ning neil oli raskusi kohtukaasuste ülesehitamisega, sest ohvrid ei ilmutanud olemasoleva ebakindla ohvrikaitseüsteemi tõttu soovi tunnistusi anda. Valitsus ei teatanud aruandlusperioodi jooksul ühegi õiguskaitseametnikele mõeldud, spetsiaalselt inimkaubandusega võitlemise alase koolituse läbiviimisest. Õiguskaitseametnikel oli juurdepääs valitsuse koostatud eesti- ja venekeelsele inimkaubanduse ohvrite tuvastusjuhendile. Valitsusel puudus spetsiaalne inimkaubandusega võitlemise eriüksus. Eesti õiguskaitseorganid tegid inimkaubanduse uurimisel koostööd välisriikide samaväärsete organitega, sealhulgas Madalmaade, Soome, Rootsi, Saksamaa, Norra, Küprose ja Luksemburgi õiguskaitseorganitega. Eesti Vabariik ei teatanud aruandlusperioodi jooksul ühegi ametniku uurimisest, kohtu alla andmisest või süüdimõistmisest inimkaubitsemises kaassüüdlasena.⁸⁹

⁸⁹ Aruanne inimkaubanduse kohta Eestis aastal 2012

Need varem nimetatud püüded on aga keskendatud inimkaubanduse kui üldisele nähtusele ja erinevatele ohvrigruppidele on pööratud üsna vähe tähelepanu, mis on arusaadav, kuna tegelemiseks eriliste gruppidega peab esiteks olema kujundatud üldine süsteem. Ent alles praegu on Riigikogus menetlemisel eelnõu, mis käsitleb otseselt inimkaubandust, pöörates erilist tähelepanu just olukordadele, kus esinevad alaealised. Näiteks pakutakse välja, et täiendataks karistusseadustikku, sätestades karmima karistuse korduva inimkaubandusliku tegevuse eest. Kõnealune muudatus tuleneb lapse seksuaalse väärkohtlemise vastase direktiivi artikli 9 punktist e, mis sätestab, et kõigi direktiivis sätestatud süüteo koosseisude puhul peab raskendava asjaoluna olema käsitletav see, kui süüteo pani toime isik, kes on varem samaväärse süüteo eest süüdi mõistetud. Sellest tulenevalt lisati kõnesoleva eelnõuga korduvus kui kvalifitseeriv asjaolu järgmistesse KarS-i koosseisudesse: § 133, § 143², § 144, § 145, § 145¹, § 175, § 175¹, § 178, § 178¹ ja § 179. Enamik KarS-i 9. peatüki 7. jaos sätestatud süütegudest (seksuaalse enesemääramise vastased süüteod) juba sisaldasid korduvust kvalifitseeriva asjaoluna.⁹⁰

Ka pakutakse välja rida muudatusi lisaks karistusseadustikule ka lastekaitse- ja ohvriabiseaduses, kuna on tunnistatud, et nimetatud probleem vajab koostööd ja süsteemset käsitlust.

Eelkõige sätestati inimkaubanduse direktiivi ülevõtmise eelnõuga kõik seksuaalselt väärkoheldud alaealisele ettenähtud teenused (kehtestati teenuste raamistik ning teenuste osutamise reeglistik) ning ohvriabi meetmed (muudatustega tagati alaealisele seksuaalsüüteo ohvrile ja teatud tingimustel ka tema perekonnaliikmetele juurdepääs ohvriabiteenustele, sotsiaalhoolekandeteenustele ja riiklikule kuriteoohvri hüvitisele).

Ekslikult jäi ohvriabi seaduse § 3 lõikest 2² välja viide seksuaalselt väärkoheldud alaealisele ohvrile (kuigi seda sooviti sätestada ning mitmed muud ohvriabi seaduse ja teiste seotud seaduste sätted viitavad juba praegu ohvriabi seaduse § 3 lõikele 2² kui ka seksuaalselt väärkoheldud alaealist ohvrit hõlmavale sättele).

Kõnesoleva, laste seksuaalse väärkohtlemise vastase direktiivi ülevõtmise eelnõuga täiendatakse õigusselguse huvides ohvriabi seaduse § 3 lõiget 2² puuduva viitega, et sõnaselgelt sätestada (lisaks inimkaubanduse ohvrile ka) alaealise seksuaalselt

⁹⁰ Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 469 SE.

väärekoheldud ohvri õigus saada teenuseid, kui Sotsiaalkindlustusametil on tekkinud kahtlus, et selle alaealise isiku suhtes on toime pandud KarS-i §-s 141–145¹ või 175¹–179 sätestatud kuritegu ja Sotsiaalkindlustusamet on esitanud uurimisasutusele või prokuratuurile kuriteoteate kriminaalmenetluse alustamise otsustamiseks.⁹¹

On võimalik järeldada, et pikka aega ei leidnud inimkaubanduse probleem Eestis piisavat käsitlemist, kuid viimasel ajal on vastu võetud meetmeid, et viia Eesti seadusandlust kooskõlla maailma standartidega.

1.6. Seksuaalründe potentsiaalsed tagajärjed

Tänapäeval on üldtunnustatud või psühholoogid, psühhiaatrid ja pedagoogid on seisukohal, et seksuaalkuritegude ohvrite jaoks tekivad olulised füüsilised ja psühholoogilised tagajärjed. Alaealiste suhtes peavad tagajärjed olema veel tõsisemad, kuna on tegemist vaimselt ebaküpse ja kergelt haavatavate isikutega.

Kõigepealt peavad seksuaalkuritegude ohvrid saama spetsiaalset psühhiaatrilist abi, et juhtunuga hakkama saama. Psühhiaatrid leidsid neid kliente uurides ja ravides suurel hulgal süütunnet, viha ja enesesüüdistust. Süütunne ja enesesüüdistus on sageli seotud tõsiasjaga, et:

- 1) paljud lapsohvrid ei avalda vastupanu toimepanija suhtes;
- 2) mõned ohvrid kogevad emotsionaalset või füüsilist rahuldust;
- 3) seksuaalne kuritarvitamine võib kesta kaua ja ohvrid võivad käituda, nagu „lubaksid” sellel jätkuda.

Need raskused sisaldas endas ohvri võimetust usaldada ja armastada; kartust ümbritseva emotsionaalse ja/või füüsilise intiimsuse ees; kartust, et kuritarvitatakse jälle; reedetakse või hüljatakse. Alaealine ohver võib hakata arvama, et ta ei ole midagi väärt, et temast ei saada aru, ning tunneb, et on suhetes ülemäära sõltuv. Uurijad leidsid, et 79% verepilastuse naisohvritest koges tõsisemaid probleeme suhetes meestega. Kliinilised uuringud näitavad, et paljudel naistel oli ka raskusi sõprussuhete loomisel teiste naistega.⁹²

⁹¹ Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 469 SE

⁹² Lembit Auväärt. Õigusseksuoloogia: Õpik juristidele, medikutele, pedagoogidele, psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele. 1997. Lk 203

Peaaegu kõik kliinilised uuringud on näidanud ohvritel hilisemaid seksuaalprobleeme, eriti just verepilastuse ohvritel. Lapsena seksuaalselt kuritarvitatud naised ütlevad, et neil on ka väga erinevad seksuaaldüsfunksioonid: frigiidsus, düsorgasmia, düspareneunia või rahulduse saamine ainult mingitel spetsiifilistel tingimustel. Seksuaalne ahistamine on seotud ka prostitutsiooniga. Suurem osa prostituutidest ütles, et neid on lapsepõlves seksuaalselt kuritarvitatud (65%).

Madal enesest lugupidamine on üks sümptoome, mida võib sageli leida just verepilastuse ohvritelt. Sellised ohvrid peavad ennast „räpasteks, häbiväärseteks.

Paljudel ohvritel olid vääristunud tõekspidamised, näiteks „ohtlik on saada kellegagi lähedaseks, sest alati petetakse, võrgutatakse või tehakse sulle haiget (92%); „ma olen teistest alaväärtuslikum, sest mul ei ole normaalseid kogemusi (90%).⁹³

Samuti on olemas teised probleemid, mis avalduvad seksuaalse ahistamise tõttu: somaatilised kaebused; obsessiiv-kompulsiivne käitumine, söömishäired, enesetapukatsed, destruktiivne käitumine.

Meessoost ohvritel esinevad reeglina analoogilised hälbed, muu hulgas depressioon, eneseisolatsioon, raskused suhete loomisel ja säilitamisel. Paljud leiavad, et nad on ise juhtunud süüdi. Meessoost ohvritel ilmneb ka tunduvalt sagedamini identiteedi puudus, sooidentsuse häired, seksuaaleelistuse konfliktid, seksuaaldüsfunksioonid, seksuaalne külgetõmme laste poole ja teised komplikatsioonid.

Vastavat Ameerika Ühendriikide uurijatele kasutatakse seksuaalse ahistamise tagajärgede kirjeldamiseks post-traumaatilise stressihäire mõistet. Näiteks: trauma korduv läbielamine pealetükkivates kujutlustes ja unenägudes, eraldumine teistest inimestest, vähene aktiivsus, võimetus tunda naudingut ning traumat meenutava tegevuse ja situatsioonide vältimine.

Lapse seksuaalse kuritarvitamise traumageenilise dünaamika mudel:

- traumaatiline seksuaalsus;
- reetmine, petmine;
- häbimärgistatus;

⁹³ Lembit Auväärt. Õigusseksuoloogia: Õpik juristidele, medikutele, pedagoogidele, psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele. 1997. Lk 205

- võimutus.

Ilmselt aga on tõetera la Poola tuntud õigusseksuoloogi Z. Starowiczi väitel, et lapse psüühikale avaldab palju suuremat negatiivset mõju asja uurimine kui ahistamise fakt ise. Siit tuleneb vajadus olla delikaatne vestluses lapsega nende seksuaalsest ahistamisest.

Uuringud näitavad, et ülekuulamine mõjutab vanemate laste emotsioone negatiivselt. Sellest võib järeldada, et vanus võib mõjutada laste kogemusi nii kohtus kui ka sellele eelnenud menetlustoimingutel.⁹⁴ Selle uurimuse kohaselt on omapoolne toetus väga oluline faktor.

Lastele suunatud psühholoogilised meetodid:

1. koolitus;
2. stressi maandamise meetodid;
3. lapse iseärasuste arvestamine.

Seksuaalründed laste suhtes võivad vastata kõikidele nendele tunnustele. Ka on vaja pidada meeles, et ohver on reeglina arusaamisvõimeline ja see toob kaasa väga olulise tagajärje. Lastel, kes olid teise lapse seksuaalründe ohvriks, ilmnevad reeglina samasugused psüühilised ja füüsilised häired nagu nendel, kes olid täiskasvanute kuriteo ohvriks:

- Depressioon
- Enesetapumõtted
- Söömishäired
- Õpiraskused
- Kodust ärajooksmine
- Post-traumaatiline psüühiline häire
- Raskus teisi uskuda
- Eneseisoleerimine
- Enesesüüdistamine

Need on tüüpilised ja kõige sagedamini ilmnevad psüühilised häired, mis on sõltuvuses ka ohvri east, vanusest, psüühilist seisundist, sellest, kas tegu oli toime pandud ühekordselt ja kui mitte, siis millises ajavahemikus. Ka seksuaalrünnete ohvritel ilmnevad sageli häired nendes

⁹⁴ Lembit Auväärt. Õigusseksuoloogia: Õpik juristidele, medikutele, pedagoogidele, psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele. 1997. Lk 214

seksuaalses arengus.⁹⁵

Seksuaalse arengu häired võivad põhjustada olulise psüühilise häire ja hiljem ka kriminaalse käitumise. Eriti tihti ilmneb see liiga varase sugulise ühenduse, või mis veel sagedam, seksuaalsete rünnete puhul lapsena. 45 uuringu ülevaade näitas, et on olemas kaks tüüpilist arenguhäire mudelit: post-traumaatilise stressi sümptomite süsteem ja seksuaalkäitumise intensiivsuse ebanormaalne kasv, näiteks seksuaalmängud nukkudega. Seega võib jääda mulje, et lapsed panevad sellisel juhul toime kuriteo, kuivõrd meie Karistusseadustiku § 147 järgi võib ekslikult järeldada, et nad on võimelised toiminust aru saama, kui nad on vanemad kui 10 aastat.

⁹⁵ Jon A. Shaw .Child on child sexual abuse: psychological perspectives. Child Abuse & Neglect Volume 24, Issue 12. 2004.

2. ALAEALISTE KURITEGEVUS

Alaealiste kuritegevus on delikaatne valdkond, kuna tegemist on inimestega, kelle emotsionaalne ja sotsiaalne küpsus on küsitav. Kriminaalõiguse esmane ülesanne ei ole karistada kurjategijat, vaid tagada õiglustunne ühiskonnale. Oluline on ka proovida ennetada kuritegevust ja hiljem resotsialiseerida kurjategijat ühiskonda, tagades, et inimene ei liigu tagasi kuritegelikule tee. Kui kurjategijaks on aga alaealine, on olukord palju keerulisem. Tekib küsimus, kas üldse karistada ja kui jah, siis kuidas? Erinevad riigid vastavad sellele küsimusele erinevalt, kuid juba tekkis arusaam, et alaealiste kuritegevuse probleem vajab oma keerukuse tõttu samuti kompleksset lahendust, süsteemi, mis arvestaks erinevaid aspekte, mis võivad esineda.

Probleemi keerukusest arusaamiseks on vaja välja selgita, mis on tavapärased alaealiste kuritegevuse põhjused ja millised võivad olla erinevate sanktsioonide tagajärjed. Nende sanktsioonide valik sõltub eesmärgist, mida riik ja ühiskond tahavad saavutada.

Reeglina on isikuid, kes panid alaealisena toime kuriteo, hiljem väga raske resotsialiseerida ja tihti moodustavad nad selle, mida on võimalik iseloomustada kui mingit baasi kurjategevusele. Samas, varemaste kuritegelike juhtumite väljaselgitamine ja õigete meetmete kasutamine alaealiste suhtes, kes tol ajal veel ei kujutanud suurt ohtu ühiskonna jaoks, võimaldab suures ulatuses takistada ebasotsiaalse mõtlemisviisi ja käitumise vormi kujunemist alaealistel hiljem nende elus. See on üks põhjus, miks Eestis oli näiteks vastu võetud uus alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava, mis on osa Eesti kriminaalpoliitikast.⁹⁶ Täiendavad meetmed oli pakutud Vägivalla vähendamise arengukavas, millega oli tunnistatud, et Eestis puudub selge süsteem kogukonnapõhiselt riskilastega tegelemiseks ja alaealiste komisjonide kvaliteet ja mõjutusvahendite kättesaadavus on ebaühtlane.⁹⁷

Suurem osa alaealisi isikuid, kes sattusid kuritegelikule tee, iseloomustab mingi isiklik muutumine kusagil oma elus või teatud eluperioodil. Niisuguste isikute huvide, vajaduste ja

⁹⁶ Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009. Justiitsministeerium. Tallinn 2006
Kättesaadav:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=35839/Alaealiste+kuritegevuse+vahendamise+arengukava+aastateks+2007-2009.pdf>

⁹⁷ Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010–2014. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. Lk 21–25
Kättesaadav:

https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/justiitsministeerium/Vgivalla_vhendamise_arengukava_aastateks_2010_2014.pdf

suhete iseloomulikud jooned sisaldavad reeglina sideme kaotamist vanematega ja õppekollektiiviga, ning sotsiaalsete ja õiguslike normide eiramist. uuringud näitavad, et on ainult 8–10% alaealisi kurjategijaid, kellel on õpiraskused formaalsete tunnuste järgi, ent neid, kellel on probleeme koolis ebapiisava hoolsuse tõttu, on umbes 5 kuni 6 korda rohkem. Kuna niisugused probleemid on reeglina vastavate väärtusorientatsioonide väljendus, mis olulisel määral takistab alaealiste kurjategijate nii sotsialiseerimist kui ka resotsialiseerimist ümberõpetamise ja ümberkasvatamise kaudu.

Taolisi alaealisi iseloomustab nende töö- või õppesfääris huvi puudumine tehtavate töö vastu, plaanide puudumine, mis tihti peavad ilmnenud tegevuse jooksul (näiteks mida teha pärast kooli lõpetamist). Nad ise võõrduvad oma töö- või õppekollektiivist ja selle vajadusest. Nad ei karda reeglina koolist väljaheitmist, kuna usuvad, et nende jaoks ei oma kool ja haridus mingit olulist väärtust.

Erinevalt positiivsest, ühiskonna heakskiidetud väärtustega ja huvidega isikust, läheb alaealiste kurjategijate areng vastupidises suunas. Huvi ja soov saada häid tulemusi õppimisel või muus valdkonnas on nendel asendunud enamasti hetkevajadustega ja vaba aja meeldiva veetmise huvidega. Niisugune huvi ja väärtuste süsteem moodustab ja fikseerib hüpertrofeeritud huvisid ja vajadust omada moodsat riietust või informatsiooni, mis omab väärtust nende siseringkonnas. Kahjuks säilib alaealistel kurjategijatel ainult üks võimalus oma vajadusi rahuldada – kuritegevus, mis võib ajaga muutuda süstemaatiliseks. Tegelikult põhjustavad niisugune süsteemita ja eesmärgita aja veetmine negatiivse huvi kujunemist. Seda kindlustavad harjumused, mis on kunagi põhjustanud sotsiaalselt vastanduvate vajaduste kujunemist.

Et rahuldada niisuguseid moonutatud arenguvajadusi isiku käitumise tasandil kujuneb harjumus neid vajadusi rahuldada ebasotsiaalselt, tihti nii teise kui ka enese jaoks ohtliku käitumisega. Alaealiste kurjategijate endi arvates on õigusnormi rikkumine ja ebasotsiaalne käitumine lubatud, kuna see võib olla vahend iseenda või grupi vajaduste rahuldamiseks. Reeglina tähendab see, et alaealine ei tunnista enda seotust mingite sotsiaalsete käitumisnormidega. Normide järgimist mõnel tasandil põhjustab ainult karistuse kartmine.

Niisuguste anomaaliade tekkimise põhjuseks alaealiste kurjategijate arengus võivad olla G. M. Mirkovski järgi:

- probleemid peres, seal hulgas vanemate ebasotsiaalne käitumine, alkoholism;

- neuro-psühholoogilised haigused;
- isiklik hingliine trauma;
- kirjanduse, filmide, meedia mõju;
- laste kodutus;
- vale kasvatus;
- halb eeskuju ühiskonnas;
- halb eeskuju töökohas;
- halb eeskuju õppeasutustes;
- ahvatlemine teiste poolt.⁹⁸

Euroopa majandus- ja sotsiaalkomitee käsitles samuti seda küsimust ja põhjuseks pakkus järgnevat:

- lagunened pered või probleemid pere- ja tööelu ühitamisel, mis põhjustavad lastele seatava piirangute ja kontrolli puudumist, mis omakorda põhjustab alaealiste püüet niisugust vajakajäämist kompenseerida ühinedes noortekampadega, kus on levinud antisotsiaalne käitumine, nagu vandalism või lausa vägivaldne või kuritegelik käitumine;
- sotsiaalmajanduslik marginaliseerumine, mis teeb integreerumise ühiskonda keeruliseks;
- koolist puudumine või ebaedu hariduse omandamisel, mis põhjustab sotsiaalset häbimärgistamist, mis omakorda põhjustab õigusrikkumisi;
- meedia ja videomängude mõju, mis tihti propageerib ebasotsiaalset käitumist. Tekib väärtuste süsteem, mis pole ühiskonnas aktsepteeritav;
- narkootikumide või toksiliste ainete tarbimine, mis ajendab sõltlast sageli õigusrikkumisele oma sõltuvuse rahuldamiseks;
- isiksuse- ja käitumishäired, mis panevad noori käituma impulsiivselt ja mõtlematult, pidamata kinni kehtivatest sotsiaalse käitumise normidest.⁹⁹

Alaealiste kuritegevust on käsitlenud ka ÜRO. Ühendatud Riikide Organisatsioon on välja toonud nn *Riyadh' guidelines*'i ehk Riyadh'i suunised. Need on soovitusel ja seletused selle kohta, mis on alaealiste kuritegevus ja kuidas sellega on vaja tegeleda. Esiteks toovad need reeglid esiplaanile arusaama, et kuriteo või väärteo toimepanemine ei tähenda, et alaealist on

⁹⁸ A Toomsoo Asko. Alaealiste kuritegevus. 1993

⁹⁹ Alaealiste kuritegevuse ennetamine, alaealiste kuritegevuse käsitlemise viisid ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi roll Euroopa Liidus. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. 2006

otseselt võimalik käsitleda alaealise kurjategijana, kuna see nõuab süsteemsust tema asotsiaalses tegevuses. Reeglina paneb iga noor inimene kusagil oma noores eas toime kas väärteo või väikese kuriteo. See ei anna põhjust käsitleda teda alaealise kurjategijana.

Põhjused, miks alaealised hakkavad panema toime kuritegusid, erinevad sõltuvalt regioonist:

1. Aafrika – alaealiste kuritegevuse põhjuseks on reeglina üldine ühiskondlik vaesus, nälg ja sotsiaalse kaitse puudumine.
2. Ida regioon, eriti India – alaealiste kuritegevus on pigem urbaniseeritud nähtus. Alaealiste kuritegevus võib olla suurel määral seotud narkootikumidega. Eriti iseloomulik riikides, mis on nii nimetatud Kuldse Kolmnurga lähedal. Ka Idas on väga tugev traditsioon, et alaealised peavad mingil moel toetama oma peret, kuid väga tihti kuritegevus jääb ainsuseks võimaluseks mingil moel aidata.
3. Ladina-Ameerika – rahva migratsioon maalt linnadesse, ebapiisav sotsiaalne kaitse, suur töötuse määr.
4. Industrialiseeritud riigid – ülioluline on kontrolli langus. Vanemad ja õpetajad ei oma nii suurt mõju ja autoriteeti alaealiste üle nagu varem. Üldtunnustatud moraalinorme ei järgita, kui tekib võimalus ühekordseks rikastumiseks või naudingu saamiseks. Kuritegevus ei ole ellujäämise viis, vaid amoraalne tegevus.
5. Regioonist sõltumatud põhjused – meedia mõju, kasvatuslikus mõttes mittetoimivad perekonnad ja kodune vägivald.¹⁰⁰

Samuti näitavad uuringud, et alaealiste kuritegevus on suurel määral grupiline tegevus. Ka need kuriteod, mille alaealised panevad toime üksinda, võivad iseloomult olla seotud mõne grupiga, näiteks initsieerimine kuritegeliku grupi liikmena on tihti mõne kuriteo toimepanemine. Vene Föderatsiooni väljatoodud andmete järgi on alaealiste gruppide kuritegusid kolm kuni neli korda rohkem, kui alaealiste üksinda toime pandud kuritegusid. Põhjuseks võib olla soov mingil moel jagada süüd grupi liikmete vahel, mis iseloomustab indiviide, kes ei ole sotsiaalselt piisavalt arenenud, nagu alaealised. Samuti otsivad alaealised mõnel määral asendust enda mittetoimivale perekonnale ja tihti tekivad neil grupiliikmetega suhted, mis on sarnased suhetega, mis reeglina eksisteerivad perekondades.

Oma raportis jõudis ÜRO samuti järelduseni, et preventiivsed meetmed alaealiste kuritegevuse ennetamiseks on efektiivsemad kui ükskõik milline programm, mis tegeleb alaealistega, kes juba panid toime kuriteo. Niisugused preventiivsed meetmed on raporti järgi jagatud neljaks tüübiks:

¹⁰⁰ Juvenile Delinquency. World youth report 2003. Lk 198-199

1. Olmemeetmed. Meetmed, mille eesmärgiks on kindlustada alaealistele piisavad tingimused korralikuks elamiseks, seal hulgas meditsiiniteenused, elamiskoht, tervislik toit ja riietumine.
2. Arengu tagamise meetmed. Alaealistele peavad olema tagatud piisavad võimalused õppimiseks ja enesearendamiseks. Õppimine tähendab sotsiaalsete normidega arvestamist. See meede peab tõstma ka vanemate, vanemate sugulaste, õpetajate ja ametnike autoriteeti alaealiste silmis. Tuleb aga jätta meelde, et sotsiaalsete normidega arvestamine jääb esiplaanile.
3. Kaitsemeetmed. Alaealiste kuritegevuse põhjusteks võivad olla alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine, ebatervislik olukord peres, diskrimineerimine, laste ekspluateerimine.
4. Osalemise meetmed. Põhimõtteliselt võimalus, et lapsi kuulataks. Laste arvamusega on vaja alati arvestada.

Need meetmed peavad tagama olukorra, kus alaealine ei muutuks alaealiseks kurjategijaks. Et lahendada probleemi, on vaja alustada tema juurtest. Igasugused alaealiste kuritegevuse ennetamise programmid, mis töötavad erinevates riikides, on pigem seotud üsna agressiivsete meetmetega ja keskenduvad pigem alaealistele, kes juba panid toime kuritegusid. Niisugused initsiatiivid riigi poolt võivad omada hoopis vastupidist tulemust, kuna võivad provotseerida alaealisi toime panema sotsiaalselt keelatud tegusid. Kuid niisuguste meetmete kasutamine on kasulik nende alaealise kurjategijate vastu, kes panevad kuritegusid korduvalt.¹⁰¹

Euroopa Liidu tasemel probleem oli käsitletud 2010 aasta 17. novembril vastuvõetud suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise jaoks, mille järgi peab menetlus, kui tegemist on alaealistega, tagama järgmist:

1. Teavet ja nõustamist
2. Eraelu ja pereelu puutumatuse kaitset
3. Ettevaatusabinõusid ja turvalisust
4. Spetsialistide koolitust
5. Valdkonnalist käsitusviisi
6. Vabadusekaotuse võimalust¹⁰²

Vaieldamatu on see, et varakult alustatud kriminaalelu toob kaasa olulisi tagajärgi, mis

¹⁰¹ Juvenile Delinquency. World youth report 2003, lk 15-16

¹⁰² Euroopa nõukogu suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta. Euroopa Nõukogu programm „Euroopa laste jaoks ja koos lastega“. 2010 lk 19-22

tulenevad mitte karistusest iseenesest, vaid on pigem sotsiaalse ja psühholoogilise iseloomuga. Alaealiste kurjategijate ebasotsiaalse käitumise tagajärgedeks on tihti:

- häired psüühilises arengus;
 - probleemid alkoholi ja narkootiliste ainete tarbimisega;
 - kontrollimata seksuaalne aktiivsus;
 - füüsilise infantilismi fenomen;
 - häired intellektuaalses arengus ja enamasti madal intellektuaalse arengu tase, mis häirib igapäevaeluks vajalike kogemuste ja teadmiste omandamist;
- süsteemne sotsiaalse ja õigusnormide rikkumine. Sotsiaalsete väärtuste mittetunnistamine;
- süsteemne kodust ära jooksmine;
- nõrgema või sõltuvuses oleva isiku terroriseerimine;
- harjumus võtta kõike, mis ei ole omal kohal. See sarnaneb kleptomaaniaga, aga see ei ole psüühiline haigus, vaid soovi puudumine tunnistada teise isiku omandit, õigust.

Ka siia on võimalik lisada üldist agressiivsust, emotsionaalset ebastabiilsust, enesekesksust, teise isiku kannatuse eiramist või ebaoluliseks pidamist. On vaja pidada meeles, et siin ei käi jutt pelgalt tunnustest, mis on iseloomulikud alaealistele üldiselt, vaid ikkagi ebanormaalsusest emotsionaal-moraalses sfääris, mis on iseloomulikud isikutele, kes panid toime või veel panevad toime kuriteo.¹⁰³

Autor on arvamusel, et süsteem, mis tegeleb alaealiste kurjategijatega, peab olema paindlik, efektiivne ja mitmetasandiline. Samuti peab selle esmane ülesanne olema karistamise asemel alaealist kuriteosfäärist kaitsta.

2.1. Süüvõimelisuse vanus

Esmane ja kõige olulisem õigusnorm, mis puudutab alaealiste kuritegevust, sätestab riigis kehtiva süüvõimelisuse vanuse. Süüvõimelisuse vanus tähendab tegelikult, et alaealised, kes ei ole saavutanud teatud iga, ei saa vastutada oma õigusvastase tegevuse eest. See kontseptsioon on sõnaselgelt sätestatud laste õiguse konventsioonis, kus on öeldud, et riigid

¹⁰³ Мельникова, Э. Ювенальная юстиция : проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. 2000

peavad looma mingi minimaalvanuse süüvõimelisuse kohta, ent konventsioon ei sea kindlat numbrit ja süüvõimelisuse vanus võib eri riikides oluliselt erineda ja varieerub 6–18 aastani, on ka riike, kus nimetatud vanus on üldse sätestamata. Rahvusvahelised standardid, nagu Beijing'i reeglid (*Beijing Rules*) soovivad lähtuda alaealiste emotsionaalsest, vaimsest ja intellektuaalsest küpsusest ning mitte kehtestada liiga madalat vanust. Järelikult süüvõimelisuse minimaalvanus peab Beijingi reeglite järgi põhinema sellel, kas isik saab oma tegevusest aru ja saab seda ratsionaalselt hinnata.¹⁰⁴ Seega on Beijingi reeglitega seatud kaasaegsed printsiibid süüvõimelisuse vanuse seadmiseks. Need on põhimõtted, mis kooskõlas tänapäevase vajadustega põhinevad pigem alaealiste kaitsmisel, mitte karistamisel.

Kui seadusandaja seab süüvõimelisusevanuse, ei tee ta seda meelevaldselt, või vähemalt ei peaks seda tegema meelevaldselt. Viimased uuringud aitavad välja tuua neli vanust:

- kronoloogiline;
- bioloogiline (ka mõnikord nimetatud funktsioneerimisvanuseks);
- sotsiaalne;
- psüühiline vanus – seda vanust iseloomustab isiku intellektuaalne, psüühiline ja vaimne areng.

Karistusõigus arvestab eelkõige kronoloogilise vanusega, mida on väga lihtne kontrollida dokumentidega, näiteks sünnitunnistuse või passiga, või Eestis ka ID-kaartiga. Mõnikord aga arvestatakse psüühilise vanusega. Ent süüvõimelisuse vanuse seadmisel ja kindlaksmääramisel peab seadusandja eelkõige arvestama nende iseloomujoontega, mis on tavapärased isikule tema psüühilise, sotsiaalse ja bioloogilise vanuse järgi. Eriti oluline on siin ikkagi psüühiline vanus, sest isiku intellektuaalne ja vaimne areng iseloomustab tema oskust ja võimet asjast aru saada (arusaamisvõimelisus). See on arusaadav, kuna niisugused mõisted ja reeglid, nagu „ära varasta”, „ei tohi teisi lüüa” ,on reeglina arusaadavad ka väikesele lapsele, ent oluline on see, millal lastel tekib teatud tase õiguslikust teadlikkusest ehk isiku võimelisus aru saada lisaks oma tegude faktilisele asjaoludele ka nende sotsiaal-õiguslikust tähenduses ja võimelisus tegu korralikult ja loogiliselt hinnata. Süüvõimelisuse vanuse saavutamisel on oluline, et isik oskab karistusest aru saada, sest vastupidisel juhul pole võimalik saavutada karistamise eesmärki.

Kõik see on põhjuseks, miks need piirjooned erinevad eri riikides ja mõnikord erinevad oluliselt ka riigi sees. (Niisugune olukord ilmneb Ameerika Ühendriikides, kus

¹⁰⁴ A/RES/40/33 United Nations General Assembly, Beijing Rules, section 4.1

süüvõimelisuse vanus varieerub osariigiti 6–12 aastani.)

Allpool on toodud mõned näited:

Tabel 5: Süüvõimelisusevanused maailmas riikide kaupa.

Riik	Vanus	Riik	Vanus	Riik	Vanus
Ühendkuningriik	10	Saksamaa	16	Namiibia	10
Alžeeria	13	Kreeka	13	Holland	12
Andorra	16	Honduras	12	Uus-Meremaa	10
Argentiina	16	Hong Kong	16	Põhja-Iirimaa	10
Armeenia	14	Ungari	14	Norra	15
Austraalia	10	Island	15	Panama	Regulatsioon puudub
Aserbaidžaan	14	Iraak	9	Poola	13
Barbados	7	Iirimaa	12	Portugal	16
Valgevene	14	Iisrael	13	Rumeenia	16
Belgia	16	Itaalia	14	Venemaa	16
Bosnia	14	Jamaica	7	San Marino	12
Brunei	Regulatsioon puudub	Jaapan	14	Saudi-Araabia	Regulatsioon puudub
Bulgaaria	14	Kasahstan	14	Šotimaa	8
Kanada	12	Keenia	7	Senegal	13
Kaimani saared	8	Lõuna-Korea	14	Singapur	7
Tšiili	16	Kuveit	7	Slovakkia	15
Hiina	14	Läti	16	Sloveenia	14
Colombia	18	Liibanon	12	Lõuna	10

				Aafrika Vabariik	
Costa Rica	12	Liibüa	8	Hispaania	14
Horvaatia	14	Liechtenstein	7	Rootsi	15
Kuuba	16	Leedu	14	Šveits	7
Küpros	7	Luksemburg	18	Tansaania	15
Tšehhi Vabariik	15	Makedoonia	14	Tai	7
Taani	15	Malaisia	10	Togo	13
Ecuador	12	Malta	9	Trinidad	7
Egiptus	15	Mauritius	14	Türgi	12
Eesti	14	Mehhiko	6	Ukraina	14
Soome	15	Moldova	16	Ameerika Ühendriigid	Sõltuvalt osariigist (6–12)
Prantsusmaa	13	Mongoolia	14	Sambia	14

¹⁰⁵

Järgnevalt uuritakse, kuidas 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses oli Tsaari-Venemaal lahendatud alaealiste (laste) kriminaalvastutus:

Nuhtlusseadus (1845) § 92 määras alaealiste süüvõime ning § 137 kehtestas 10aastase süüvõimelisuse piiri ja sätestas, kuidas on vaja kohelda neid alaealisi, kes on vanemad kui 10 aastat. Näiteks § 137 sätestas, et 10–14aastasi kurjategijaid on vaja pigem panna varjapaika. Vanglasse oli neid võimalik panna ainult siis, kui ei olnud võimalusi panna neid varjapaika, ja ainult 1 aastaks 4 kuuks. Samal ajal oli vaja selles vanuses kurjategijaid eraldada täiskasvanud kurjategijatest.¹⁰⁶

Uue Nuhtlusseaduse (1903) § 35 sätestas samuti 10aastase piiri, kuid juba oli käsitletud niisugust mõistet nagu arusaamisvõimelisus, § 48 rääkis sellest, kuidas on vaja kohelda

¹⁰⁵ Neal Hazel. Cross-national comparison of youth justice. University of Salford. 2008. lk 30

¹⁰⁶ Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885

10–17aastast kurjategijat ning soovis vangla asemel paigutada neid ümberõppimiskohta.

Komisjon, mis arutles selle seaduse koostamise üle, lähtus alaealiste arusaamisvõimelisusest ja sellest, et on pigem kasulikum võimaluse korral isoleerida neid kurjategijate ringkonnast.¹⁰⁸

Alates 01.02.1935 kehtestatud Eesti Vabariigi kriminaalseadustik (KrS) järgmist: süüks ei arvatud süütegu, mille saatis korda lapsealine, alla kaheateistkümne aasta vanuses.¹⁰⁹

Eestis NSV ajal kontrollis süüvõimelisuse vanust Eesti NSV kriminaalkodeks:

§10 lg 1 kriminaalvastutusele kuulub isik, kes enne kuriteo toimepanemist on saanud kuusteist aastat vanaks.

§ 10 lg 2 sätestas, et isik, kes pani kuriteo toime neljateistkümne- kuni kuueteistkümneaastaselt, kuulub kriminaalvastutusele ainult tapmise, kehavigastuse tahtliku tekitamise, vägistamise, röövimise, avaliku varguse, salajase varguse, huligaansuse, vara hävitamise eest, tulirelvade, laskemoona või lõhkeaine riisumise eest, samuti tahtliku tegevuse eest, mis põhjustas rongiõnnetuse.¹¹⁰

1992. aastast kehtiv kriminaalkodeks kehtestas kriminaalvastutuse eaks 15 aastat.

Praegu määratleb Eestis süüvõimelisuse vanust karistusseadustiku § 33, mille järgi süüvõimelisuse vanus on Eestis 14 aastat. See on sarnane Saksa õigusega, kus süüvõimelisuse vanuseks on samuti sätestatud 14 aastat:

„§ 19 Lapse kriminaalvastutuse välistamine

*Isik, kes ei ole teo toimepanemise hetkel vähemalt 14 aastat, pole võimeline tegutsema süüliselt.*¹¹¹”

Seega võime järeldada, et Eestis on olemas vajalik kaasaegne norm, mis on keskse iseloomuga alaealiste kuritegevuse valdkonnas. Süüvõimelisuse vanus aga on esimene oluline barjäär, mis oma iseloomu tõttu veel ei lahenda küsimust, kuidas tegeleda alaealise kurjategijaga. Jääb ka küsimus, mida teha nende alaealistega, kes panid toime kuriteo

¹⁰⁷ Уголовное уложение. Санкт-Петербург, 1903

¹⁰⁸ Журнал высочайше учрежденного особого совещания при государственном совете по проекту Уголовного уложения. Санкт-Петербург, 1901

¹⁰⁹ K. Saarmann, K. Matto. Kriminaal seadustik kommenteeritud väljaanne.. 1937

¹¹⁰ Ilmar Rebane. NSV kriminaalkodeks Kommenteeritud välja anne. 1980

¹¹¹ Horgen Harfst Verlag. German Criminal law. 2001

tunnustega teo, kuid ei olnud süüvõimelisuse vanuses.

2.2. Välisriikide süsteemid ja kaasaegsed praktikad

2.2.1. *Doli incapax* kui täiendav kaitsevahend

Üsna paindlik ja progressiivne süsteem selle kohta, kuidas on vaja töötada alaealistega, kes panid toime teo, mis vastab kuriteo koosseisule, on olemas ja töötab Austraalias. Kogu Austraalias on süüvõimelisuse vanuseks sätestatud 10 aastat ja alaealine, kes on noorem, ei ole üldse võimeline toime panema kuritegu. Aga nende jaoks, kes on vanemad kui kümme aastat, eksisteerib eriline süsteem. Keskne mõiste on *doli incapax*'i printsiip (otsetõlkena: kui võimetu kuritegu toime panema põhimõte – *incapable of crime*), mis kehtib alaealiste jaoks, kes on vanemad kui kümme aastat, kuid nooremad kui neliteist aastat. *Doli incapax*'i kasutatakse ka juhul, kui tahetakse öelda, et alaealine on võimetu kuritegu toime panema. Siis öeldakse, et süüalune on *doli incapax*. *Doli incapax* printsiibi järgi eeldatakse, et alaealine ei ole võimeline oma tegevusest aru saama, kuni öeldakse, et see on võimalik. Kohtuniku Lord Lowry arvamuse ja seletuse järgi võib öelda järgmist:

„On väga selge, et süüdistaja peab uurima, kas süüalune alaealine oli kuriteo toimepanemise ajal võimeline andma oma tegevusele või tegevusetusele vastavat hinnangut. See on menetluse lahutamatu osa ja eeldatakse, et alaealine on *doli incapax*. ”

Oluline on aru saada, et *doli incapax* ei ole täiendav kaitsevahend alaealiste kurjategijate jaoks. *Doli incapax* on kogu kriminaalmenetluse lahutamatu osa. Kui süüdistatakse alaealist, kes allub *doli incapax*'i printsiibile, eeldatakse õiguse järgi automaatselt, et alaealine oli kuriteo toimepanemise ajal arusaamisvõimetu ja süüdistaja peab vastupidist tõendama. Kui süüdistaja ei suuda tõendada, et isik oli kuriteo toimepanemise ajal arusaamisvõimeline, siis menetlus lõpetatakse põhjusel, et on olemas süüd välistav asjaolu. Alaealiste puhul on see sama tähendusega kui alibi. Süüdistajal on sel juhul täiendav koormus, sest ta peab esiteks tõendama seda, et alaealine oli võimeline oma tegevusest aru saama ja vastava hinnangu andma. Vastav hinnang kohtunik Lord Lowry järgi on järgmine:

„Arusaam, et toime pandud tegu on õiguslikult karistatav tegu, mitte lapse poolt toime pandud pahandus.“¹¹²

Seega ei peasüüdistaja tõendama seda, et laps sai aru, et see, mida ta tegi, on paha, vaid seda, et ta aru sai, et ta pani toime kuriteo. Lapsel peab olema vähemalt üldine arusaam mis on seadus, õigus, seaduse rikkumine ja miks seaduse rikkumine on karistatav. See on palju keerukam arusaam, kui näiteks vanemate keeld.

Kõige kaalukam tõend sellises olukorras on psühhiaatriline ekspertiis, kuid kasutatakse ka vanemate, õpetajate ja sõprade ütlusi. Reeglina järgitakse tõendite esitamisel järgmist järjekorda:

1. Alaealise enda ütlused ja väited – väga tihti annavad alaealise enda ütlused palju infot selle kohta, kas ta sai aru sellest, mida ta pani toime. Näiteks enamasti, kui alaealine saab aru, et ta pani toime kuriteo, ta ütleb: „mina varastasin“, vastasel juhul „ma võtsin“ või „ma laenasin“.
2. Alaealise käitumine enne kuriteo toimepanemist – annab üldise mulje alaealise käitumise ning moraali- ja sotsiaalsete reeglite järgimise kohta. Töötab, kui alaealine oli sotsiaalteenistuste jälgimise all või kui tal olid probleemid koolis, eriti reeglite järgimisega. Oma iseloomult ei näita see, kas alaealine ikkagi oli või ei olnud arusaamisvõimeline, aga võib näidata mingit süsteemsust tema käitumises, mis samal ajal on arusaamisvõimelisuse näitaja.
3. Alaealise varem toime pandud kuriteod kui niisugused (sõltumata sellest, kas ta oli või ei olnud tunnistatud arusaamisvõimetuks) – omab seost punktiga 2. Reeglina on see veel mõjuvam tõend, kui alaealine pani varem teo, mis vastab kuriteo koosseisule. Sõltumata sellest, kas ta oli varem tunnistatud arusaamisvõimetuks või mitte, näitab see süstemaatilisust tema käitumises.
4. Vanemata väited ja ütlused – kuna need on üks tavalisemaid tõendeid, ei oma see meil eriti suure mõju. Vanemad annavad tavaliselt vaid ütlusi, mis on nende laste kasuks, või keelduvad ütluste andmises, kasutades oma õigust mitte anda ütlusi lähisugulase vastu. Igal juhul on nende ütluste objektiivsus sageli suure kahtluse all ja omab mõju ainult siis, kui need ütlused on kooskõlas teiste tõenditega. Enne vanemate (s.h hooldajate) küsitlemist hinnatakse olukorda peres. Ebatoimiv perekond, kus vanemad ei hoolitse piisavalt oma alaealiste eest, on põhjuseks, miks kohus võib keelduda

¹¹² Matthew Johnston. Doli Incapax- TheCriminal responsibility of children. Children's Magistrates' Conference 1 February 2006 lk 3

vanemate küsitlemisest kuna nende käitumise tõttu ei ole nad üldse võimelised mingil objektiivsel moel laste käitumist hindama.

5. Õpetajate ütlused ja väited – süüdistaja peab esiteks tõendama, et õpetaja suhtles alaealisega piisaval määral, et olla võimeline andma ütlusi alaealise käitumise ja arusaamisvõimelisuse kohta. Näiteks õpetaja, kes suhtles alaealisega ainult paar korda nädalas tundide ajal, ei oma piisavat infot laste arusaamisvõimelisuse kohta. Samal ajal õpetajate ütlused, kui need on lubatud, omavad suurt mõju, kuna nad on spetsialistid ja neutraalsed, seega nende ütlused on palju objektiivsemad, kui näiteks vanemate ütlused. Kindlasti tuleb siinkohal vaadelda järgmist:

- Millised on alaealise ja õpetaja suhted?
- Kas õpetaja pööras tähelepanu alaealise käitumisele?
- Kas õpetaja proovis varem alaealist mingil moel distsiplineerida? Kui jah, siis millised sanktsioonid ta kasutas, kui ranged need olid? Kas ta suhtles vanematega?
- Kas alaealise käitumine õpetaja ees omas mingit sarnasust või seost tema toime pandud kuriteoga (näiteks klassis võttis klassikaaslaste asju ilma nende loata ja hiljem pani toime samalaadse kuriteo)?

6. Psühhiaatriline ekspertiis ja eksperti ütlused – erialaspetsialisti arvamus ja seletus on suure kaaluga tõend, kuid ei kaalu teisi tõendeid üle. Teiste sõnadega, vaatamata sellele, mida ütleb psühhiaater, peavad tema ütlused ja tema läbi viidud ekspertiisi tulemused olema kinnitatud teiste tõenditega. Psühhiaater hindab ainult seda, kui arenenud alaealine võis olla kuriteo toimepanemisel, kui tugev on tema vaimne ja intellektuaalne võime, ja ei tee otsust selle kohta, kas alaealine oli arusaamisvõimeline. Seega on kinnitamist leidnud see, et lõpptasemel seda, kas alaealine oli või ei olnud kuriteo toimepanemise hetkel arusaamisvõimeline või mitte, otsustab kohus. Tuleb mees pidada, et niisugune psühhiaatriline ekspertiis erineb oluliselt sellest, mida viiakse läbi täiskasvanud kurjategijate kohta, kui on vaja hinnata, kas neil on olemas mingi psüühiline häire, mis võib piirata nende vastutust toime pandud kuriteo suhtes.¹¹³

Nende alaealiste osas, kes on vanemad kui neljateist aastat, kehtib tavapärane kriminaal-kohtumenetlus, kuid kohus on piiratud pehmemate sanktsioonidega. Selle põhjuseks on niisuguste alaealiste sotsiaalne ebaküpsus ja suur tõenäosus, et neid on võimalik ümber

¹¹³ Matthew Johnston. Doli Incapax- TheCriminal responsibility of children. Children's Magistrates' Conference 1 February 2006 lk 5-7

kasvatada. On olemas arusaam, et need noored kurjategijad võivad veel olla ühiskonna jaoks vajalikud. Reeglina on arusaamisvõimelisust on seda kergem tõendada, mida vanem on süüdistatav.

Professor Gregor Urbas uurib oma töödes seda, kuidas niisugune süsteem töötab. Ta ütleb, et alaealiste kuritegevus on üldse väga raske teema, kus ei ole ühest kõige paremat ja õigemast vastust. See, kas süüdistada alaealist, on igavene dilemma laste ja nende tuleviku kaitse ja õigluse vahel. *Doli incapax*'i printsiip on Urbase sõnul üks eksisteeriv lahendus ja on põhimõtteliselt sisse kirjutatud kohustusse enne süüdistuste esitamist kontrollida alaealise arusaamisvõimelisust. Süüdistaja peab esitama nii palju tõendeid, et ei jääks üldse mingit kahtlust selles, et alaealine isik oli arusaamisvõimeline (*beyond any reasonable doubt*). Arusaamisvõimelisuse tõendamine toimib põhimõtteliselt sõltumata kuriteo koosseisust. Printsiibi ja süsteemi kriitikaks võib öelda, et niisugune süsteem muudab alaealiste süüdistamise väga keeruliseks protsessiks. Et niisugust olukorda parandada, kehtivad Austraalias leebemad reeglid selle kohta, millised tõendid on lubatud alaealise arusaamisvõimelisuse tõendamiseks. Kogu menetlus on lihtsustatud ja need tõendid, mis võivad olla sellises olukorras lubatud, võivad olla lubamatud tavapärase menetluse ajal. *Doli incapax* otsuset ei saa reeglina edasi kaevata, välja arvatud juhtudel, kui toimus väga oluline õiguserikkumine.

Samal ajal on olemas ettepanekud muuta *doli incapax* printsiibi kasutamist.

1. Mõned kohtunikud on väljendanud seisukohta, et kogu *doli incapax* printsiip on iseloomult ebaloogiline. Nad väidavad, et kui seadus sätestab, et 10 aastat on süüvõimelisuse vanus, siis on vanem alaealine reeglina arusaamisvõimeline. Printsiip, mille järgi eksisteerib kohustus eeldada vastupidist, on oma iseloomust absurdne. See on põhjuseks, miks on Austraalias praegu olemas initsiatiiv alandada *doli incapax*'i printsiibi kasutamise iga 14 aastalt 12-le;
2. Samuti oli initsiatiiv piirata *doli incapax* printsiibi kasutamist. Ettepaneku sisu seisnes selles, et võiks olla mõistlik kasutada *doli incapax*'i printsiipi ainult siis, kui on tegemist raskema kuriteoga, sealhulgas tapmise, mõrva või relvastatud röövimisega. Ettepanekute tegijate arvates võiks see oluliselt alandada koormust süüdistajate jaoks. Kuid see initsiatiiv ei leidnud suurt toetust, kuna seadusandjate arvamuste järgi kaalub alaealiste kaitse selle üle ja nimetatud vanuses lapsi ei saa panna halvemasse olukorda süüdistajate töö lihtsustamiseks.
3. Viimaseks tehti ettepanek jätta arusaamisvõimelisuse küsimuse tõendamise kohustus süüdistatava kanda. Teiste sõnadega, süüdistatav ja tema kaitsja peavad leidma

tõendeid ja tõendama kohtus, et alaealine oli kuriteo toimepanemise ajal arusaamisvõimetu. Kuid see ettepanek läks vastuollu printssibiga, et keegi ei pea oma süütust tõendama. Ka niisugune ettepanek teeb kogu *doli incapax* süsteemi vastupidiseks. Sel juhul peaks kohus eeldama, et alaealine oli kuriteo toimepanemise ajal arusaamisvõimeline, mis on otseses vastuolus süütuse presumptsiooniga.

Gregor Urbas ütleb, et *doli incapax* printsiip teeb kogu süsteemi paindlikumaks, sest kui küsimuse all on alaealise tulevik, peab seadus arvestama nii paljude asjaoludega kui võimalik. Tema järeldust kinnitab doktor Brent Waters, kes ütleb:

„*Doli Incapax* loob ette arusaama, et sotsiaalne küpsus võib erineda sõltuvalt inimesest ja olulisel määral sõltub see perekonnast ja üldisest atmosfäärist ühiskonnas. On väga raske kindlaks määrata, millal toimub niisugune üleminek, millal inimene hakkab oma tegevusest aru saama ja seega vastutama. Kahtluseta aga on see, et niisugune üleminek toimub igal indiviidil omal ajal. Pidevalt on võimalik vaielda selle üle, et meedia, arvutimängude ja üldise vägivalla tõttu küpsevad alaealised kiiremini, see aga ei tähenda, et kogu õiguslik süsteem ei peaks sellega arvestame.“¹¹⁴

See printsiip kehtib reeglina riikides, kus süüvõimelisuse vanus on üsna madal, nagu Austraalias või Ühendkuningriigis. Riikides, kus on kõrge süüvõimelisuse vanus, ei oma see printsiip erilist tähendust. Mis puudutab Eestit, siis meil kehtiv süüvõimelisuse vanus – neliteist aastat – on kusagil keskel. Ei saa öelda et *doli incapax*'i põhimõtte vastuvõtmine võiks olla Eesti Vabariigis eriti tähtis, kuid põhimõtte, et alaealise arusaamisvõimelisust oleks vaja tõendada, vaatamata sellele, et ta on juba saavutanud süüvõimelisuse vanuse, aitaks kaitsta alaealiste huvisid ja õigluse põhimõtet, tänu sellele võiks kogu alaealiste kaitse süsteem töötada ladusamalt.

2.2.2. Alaealiste kuretegevusega seotud seadusandlus Filipiini Vabariigis.

„Republic act no. 9344“, paremini tuntud kui „Juvenile justice and welfare act 2006“ (õigusakt alaealiste õiguse ja heaolu kohta, vastu võetud Filipiini Vabariigis). Kogu akt tehti, kasutades alusena Beijingi reegleid. Seega on see akt üles ehitatud väga modernse õigusallika alusel. Ülioluline on see, et kogu süsteem, kuidas on vaja tegeleda alaealistega, on

¹¹⁴ Gregor Urbas. The age of criminal responsibility. Australian institute of Criminology 2001 lk 4

süstematiseeritud ja koondatud ühte õigusakti. Seega on alaealistega seotud menetlus täiesti eraldatud tavapärase kriminaalõiguse süsteemist.

Nimetatud õigusakt annab samuti terve hulga definitsioone, mis aitavad kindlaks teha alaealise staatust ja seda, kuidas temaga on vaja tegelda. Õigusakti neljas osa esitab näiteks niisuguse termini kui *child at risk* (riskilaps), mis defineeritakse kui:

„laps, kes on ohver ja on olemas risk, et ta paneb toime kuriteo isiklike, perekondlike või sotsiaalsete põhjuste tõttu, nagu (ja mitte ainult):

- (1) seksuaalne, psühholoogiline, mentaalne või ükskõik milline muu väärkohtlemine teise isiku poolt ja kui perekond või eeskostjad ei saa, või ei taha anda piisavat kaitset lapse jaoks;
- (2) majanduslik või seksuaalne ekspluatatsioon;
- (3) Hooletussejätud või mahajäetud laps, kui pärast põhjalikku otsingut oli võimatu leida vanemat või hooldajat;
- (4) laps elab mittetoimivas perekonnas, kus puudub vanem või hooldaja;
- (5) kui laps ei käi koolis;
- (6) kui laps elab tänaval (*street child*);
- (7) kui laps on kuritegeliku grupi liige;
- (8) kui laps elab kogukonnas, kus on väga kõrge kuritegevuse ja uimastite kuritarvitamise määr;
- (9) kui laps elab relvakonflikti tsoonis.¹¹⁵

Seega ei ole eespool toodud loetelu ammendav, kuna on arusaadav, et pole võimalik määratleda kõiki neid asjaolusid, mis võivad põhjustada tänavalapse staatust. Õigusaktiga luuakse süsteem, kuidas töötada alaealiste kurjategijatega ja millised meetmed on õiguslikult olemas, et neid kuritegusid ennetada. Alaealine, kes on tänavalapse staatuses, peab olema avaliku võimu jälgimise all, kuna niisugune laps on potentsiaalne oht nii iseenda kui ka teise inimeste jaoks.

Samuti tuleb märkida, et sama aktiga oli loodud järelevalve organ – *Juvenile justice and welfare council* (alaealiste õiguse ja heaolu nõukogu). Sellel organil on esindaja praktiliselt igas struktuuris, mis võib tegeleda alaealistega. Tema ülesandeks on teostada järelevalvet selle

¹¹⁵ Republic act No. 9344 of the Republic of Filipinnes 2006

üle, kas ja kuidas on käesoleva alaealise õigusi järgitud. See on katse luua lisaks õiguslikule baasile ka süsteemi selle baasi elluviimiseks.

Õigusakt pakub huvi veel seetõttu, et seadusandjad arvestasid olukorraga, et arasaamisvõimelisuse tekkimine on protsess, mis võtab aega. Järelikult õigusakt, mis kontrollib alaealiste kuritegevust, peab olema piisavalt paindlik, et selle asjaoluga arvestada. Õigusakti artikkel 6 sätestab, et süüvõimelisuse vanus on viisteist aastat, kuid samal ajal selle artikli teine osa sätestab, et isikule, kes on vanem kui viisteist aastat ja noorem kui kaheksateist aastat võivad samuti olla rakendatud käesoleva akti sätted. Seega on olemas diskretsiooniõigus nende suhtes, kelle jaoks akti normid on kohaldatavad.

Õigusakt sätestab ka eraldi, et ükskõik mis juhul ei saa alaealise õigused olla piiratud ja tal on õigus kõikidele kaitsemeetmele, mis on võimalikud kasutamiseks täiskasvanutele, sealhulgas õigus kaitsele ja õigus olla informeeritud sellest, milles teda süüdistatakse.¹¹⁶ Mis puudutab informeerimist, siis peab olema tagatud informeerimise viis, mis võiks olla piisav, et alaealine saaks aru, mis on tema õigused ja kohustused ning milline on tema praegune situatsioon. Seega peab olema kaasatud piisav seletus arutatava asjaolu kohta.

Eesti Vabariigis pole alaealiste kuritegevuse probleem nii katastroofiline kui Filipiinides. Vajadus luua terve uus seadus ainult alaealiste kurjategijate jaoks poleks Eestis ratsionaalne samm, kuid võttes arvesse definitsioone ja pakutud praktikat, oleks hea idee kasutada neid ettepanekuid meie alaealiste kuritegevusevastastes programmides ja spetsialistide koolitamisel.

2.2.3. Rahvusvahelised kuriteod ja alaealiste vastutus

Alaealiste vastutus rahvusvaheliste kuritegude eest on ka suur probleem. Kui siseriiklikul tasandil on kõige tavalisemad alaealiste toime pandud kuriteod vargus või rööv, siis rahvusvahelised kuriteod on juba teisel tasandil. Mõned eksperdid väidavad, et alaealine ei või üldse vaimselt aru saada, mis on rahvusvaheline kuritegu nagu genotsiid või kuriteod inimsuse vastu. Seega on loomulik, et alaealine ei saa igal juhul vastutada nende sätete järgi. Näiteks rahvusvahelise kuriteo jaoks, nagu genotsiid, peab esinema spetsiifiline ja süstemaatiline soov neid tegusid toime panna, nagu soov hävitada mingi etniline grupp.

¹¹⁶ Republic act No. 9344 of the Republic of Philippines 2006

Kõige tavalisem olukord, kus rahvusvaheline õigus peab kokku puutuma nõusolekueaga, on relvastatud konfliktide olukord ja nii nimetatud lapssõdurid. Lapssõdureid kasutakse üsna tihti seetõttu, et neid on lihtne manipuleerida ning samal ajal võivad oma moraalse ebaküpsuse tõttu panna toime sõjakuritegusid.

2001 aastal sekkus rahvusvaheline inimõiguste järelevalve (*International human rights watch*) sekkus Kongo Vabariigi asjadesse ja tegi ettepaneku mitte viia ellu surmanuhtluse kohtuotsust, mis oli tehtud nelja alaealise suhtes, kes olid neliteist kuni kuusteist aastat vanad ja keda süüdistati sõjatribunalis sõjakuritegudes.¹¹⁷

Rahvusvahelisel tasandil on süüvõimelisuse vanus täpselt sätestatud ainult Rooma statuudis. Rooma statuudi artikkel 26 sätestab, et kohus ei oma jurisdiktsiooni isiku üle, kes kuriteo toimepanemise ajal oli noorem kui 18 aastat.¹¹⁸

Süüvõimelisuse vanuse küsimust on põhjalikult käsitletud ka Sierra Leone eritribunali statuudi väljatöötamisel (*The statute of the special court of Sierra Leone*). Varem välja töötatud statuutides ei olnud seda küsimust üldse käsitletud, puudus põhjalik arutlus ja mingilgi moel argumenteeritud variant, mis võiks kaasa tuua asjas mingit selgust. Näiteks kõige olulisemad rahvusvahelise kriminaalõiguse statuudid – varasema Jugoslaavia statuut (*statute for the former Yugoslavia*) ja Rwanda kriminaalkohtu statuut (*Statute for Rwanda*) ei sisaldanud ühtegi sätet selle küsimuse kohta. Tol ajal ei olnud see küsimus nii terav ja on teatud määral arusaadav, miks puudus lahendus, kuid Sierra Leone olukorras oli vaja välja tuua mingi lahendus, kuna üks olulisemaid küsimusi oli see, kuidas tegelda lapssõduritega, kelle osalust konfliktis oli võimatu unustada. Raskuste põhjuseks oli ka see, et õiguslikult olid need lapssõdurid nii potentsiaalsed kurjategijad (potentsiaalsed see tõttu, et veel puudus otsus, kas neid on võimalik süüdistada) ja samal ajal ohvrid, kuna reeglina olid nad sunnitud konfliktis osalema oma tahte vastaselt, kuid mitte alati. Sierra Leona valitsuse esindajad olid seisukohal, et peab olema alus neid alaealisi süüdistada, vastu olid aga mõned õiguskaitseorganisatsioonid, sest varem oli nende võimu all välja töötatud keeruline ja põhjalik alaealiste sõdurite rehabilitatsiooni ja ümberkasvatamise programm. Kontseptsioon, et neid sõdureid on pigem vaja süüdistada, võiks tähendada, et organisatsioonide kogu põhjalik töö oli mõttetu. Kestvad debadid viidi läbi New Yorkis ja Freetownis, Ameerikas, kuid tulemused olid paremal juhul kahtlased. Lõppude lõpuks kirjutati statuudi artiklisse 7

¹¹⁷ Matthew Happold. The age of Criminal responsibility in the international criminal law. 2008 lk 8-10

¹¹⁸ Rome Statute of the international criminal court, article 26.

lõikesse 1, et käesoleva statuudi all korraldatud kohus omab jurisdiktsiooni isikute üle, kes on 15 aastat vana ja vanem.¹¹⁹ Selge põhjendus selle kohta, miks oli sätestatud vaid see vanus, on ebaselge, kuna puudus igasugune mõistlik seletus. On võimalik aga eeldada, et see oli seotud sellega, et debattide jooksul oli saavutanud tulemus selle kohta, mis on kõige madalam vanus, millal isikut on võimalik kohustada osalema sõjaväes ning selleks vanuseks oli kokkulepitud samuti 15 aastat. Sellega oli põhimõtteliselt välja töötatud niisugune loogiline skeem, et kui on piisavalt vana, et sõdida, siis on piisavalt vana, et olla süüdistatud sõjakuritegudes ehk oled võimeline oma tegevust juhtima ja kohustustest aru saama.

Koos selle ealise piirangu sätestamisega oli statuudis ikkagi eraldi sätestatud see, et isikuid, kes on nooremad kui 18 aastat, on üldjuhul vaja käsitleda erilise tähelepanuga ja eelistada karistusi, mis toovad kaas rehabilitatsiooni võimaluse, pidades silmas isiku võimalikku kasu ühiskonna jaoks tulevikus.

Koos sellega oli välja pakutud terve skeem, kuidas on vaja süüdistada alaealisi, sealhulgas see, et tingimuslik vabastamine omab reeglina eelist, et kogu kohtuprotsess peab toimima eraldatud ruumis, mis sai nimetuseks „Alaealiste koda” (*Juvenile chamber*), et alaealisi on vaja igal juhul hoida eraldi nende täisealistest kaastäideviijatest. Kuid statuudis ei leidnud kõik need ettepanekud kajastamist ning kogu mõte oli edasi antud vaid lihtsustatud vormis, et alaealisi tuleb käsitleda, pidades meeles nende iga ja tulevikku ning järgides kõiki nende kui alaealiste õigusi ja järgida üldtunnustatud inimõiguste standardeid. Igal juhul oli see esimene kord, kui süüvõimelisuse vanus oli sätestatud niisuguses dokumendis. Kuna selle statuudi mõju on väga piiratud maailma jaoks, ei oma sätestatud vanusepiirang erilist tähendust, kuid näitab, et niisuguse piirangu kehtestamine on võimalik, aga samal ajal on väga keeruline oma komplitseerituse tõttu. Sierra Leone statuudi väljatöötamise protsess näitas, et käesoleva küsimuse korral on kompromissi saavutamine väga raske. Põhimõtteliselt tuleneb keerukus sellest, et niisuguse küsimuse lahendus vajab mingil moel standardiseerimist rahvusvahelisel tasandil. Vaadates seda, et süüvõimelisuse vanuse küsimus on igas riigis lahendatud erinevalt, võib olla võimatu püüda standardiseerida süüvõimelisuse vanust, andes piiri kusagil 15–18 eluaasta vahel. Üldtunnustatud standardeid ja inimõiguse mõisteid, nagu inimelu, diskrimineerimiskeeld jt, on palju lihtsam standardiseerida, kuna need on arusaadavad kõikidele vähemalt sarnasel moel. Kui aga on tegemist niisuguse kompleksse küsimusega, nagu süüvõimelisuse vanus, on ilmselgelt palju rohkem erimeelsusi. Ei saa aga eitada seda, et

¹¹⁹ The statute of the special court of Sierra Leone. 2000

Sierra Leone statuut on mingil moel pikk samm standardiseerimise suunas. See võib olla esimene vundamendikivi tulevikusüsteemi loomisel.

2.3. Eesti Vabariigi alaealiste kuritegevusega tegelev õiguslik baas

Uuringud näitavad, et Eestis on olemas üsna terav probleem alaealiste kuritegevusega. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee nimetas puudusi, mis esinevad tihti Euroopa Liidu liikmesriikide süsteemides, kui on tegemist alaealiste kuritegevusega. Nendeks on:

- Probleemid kiire reageerimisega. Alaealisi käsitlevad Euroopa kriminaalõigussüsteemid on väga pikatoimelised, ebatõhusad ja majanduslikult ebaotstarbekad, tüüpiliselt on pikad ooteperioodid ja noored satuvad tihti taas kuritegelikule tee.
- Noori õigusrikkujaid peetakse sotsiaalselt „haigeteks” (ajades noored õigusrikkujad segi muude kaitsmata alaealistega ja koheldes neid sarnaselt), nii mindi mõnes riigis (eriti Skandinaavia ja Balti riikides) üle „kasvatuse mudelile” ehk sotsiaalsele mudelile, mis ei võimaldanud alaealistele nõutavaid õiguslikke tagatisi, kuna jäi väljapoole õigussüsteemi.¹²⁰

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee pakkus olukorra parandamiseks välja nn „vastutuse mudeli”. Selle mudeli järgi:

- ennetamine on olulisem kui karistamine;
- on vaja luua uus, spetsiaalselt alaealiste õigusrikkumistele suunatud õigussüsteem, millega jäetakse muud alaealisi puudutavad probleemid (hüljatus, kuritarvitamine, kohanemisraskused) teistele organitele;
- riiklikult karistatava sekkumise vähendamine, rakendades ennetavaid strateegiaid alaealiste sotsiaalhoolekandes ja sotsiaalpoliitikas;
- vabadusekaotuslike meetmete viimine miinimumini;
- karistusmeetmete muutmine paindlikumaks ja mitmekesisemaks, rakendades meetmeid, mida on võimalik kohaldada alaealiste olukorrale;
- noortele õigusrikkujatele peab kriminaalmenetluses olema tagatud täiskasvanutega samad õigused ja tagatised;

¹²⁰ Alaealiste kuritegevuse ennetamine, alaealiste kuritegevuse käsitlemise viisid ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi roll Euroopa Liidus. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. 2006

- professionaalsuse ja spetsialiseerituse seadmine alaealisi käsitlevasse õigussüsteemi peab olema kaasatud ametlike sotsiaalkontrolliorganite tegevuse aluseks. Seega tuleb anda eriettevalmistus kõikidele õigussüsteemi kaasatud isikutele alaealiste küsimuses (politseinikud, kohtunikud, prokurörid, advokaadid, karistust täide viivad töötajad).¹²¹

See on põhjuseks, miks Eestis on näiteks vastu võetud uus alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava, mis on osa Eesti kriminaalpoliitikast: „Alaealiste vastu ning alaealiste poolt toimepandud kuritegude vähendamine on üks justiits- ja siseministri vahel kokku lepitud prioriteetidest. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018”:

„Kriminaalpoliitika esmasteks eesmärkideks on korduvkuritegevuse ning alaealiste kuritegevuse ennetamine. Alaealiste kuritegevuse ennetamine võimaldab ära hoida kuritegusid täiskasvanueas; korduvkuritegevuse ennetamine vähendab kuritegude arvu ning kuriteoohvriks langemise riski.”¹²²

Arengukava eesmärk oli väljendatud arengukava seletuskirjas, mille järgi:

„Alaealiste kuritegevuse ennetamiseks on vaja luua riskilaste varajase tuvastamise süsteem, tegeleda koolikiusamise ning koolikohustuse mittetäitmise probleemidega, arendada alaealiste komisjonide ja erikoolide tööd ning tagada alaealiste kriminaalasjade kiire menetlus (sh süütegude kiire arutelu alaealiste komisjonides).

13% kuritegudest sooritavad Eestis alaealised. Eestis registreeritakse u 3000 alaealiste kuritegu aastas, mis moodustab 5–6% kogukuritegevusest. Alaealisi on võimalik õigele teele suunata ning ümber kasvatada kergemini kui täiskasvanuid ning just selle grupiga tegelemine annab kõige suuremaid tulemusi kuritegevuse vastases võitluses.”¹²³

2006. aastal fikseeriti see prioriteet konkreetsete tegevustena – nimelt valitsus kiitis heaks Justiitsministeeriumi koordineerimisel välja töötatud alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009. Arengukava eesmärgiks oli vähendada alaealiste

¹²¹ Alaealiste kuritegevuse ennetamine, alaealiste kuritegevuse käsitlemise viisid ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi roll Euroopa Liidus. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. 2006

¹²² Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Justiitsministeerium.

¹²³ Seletuskiri (ustiitsministeeriumi kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 Justiitsministeerium.

kuritegevust tervikuna, kuid iseäranis korduvõigusrikkumisi. Arengukava seadis prioriteediks kuritegude ennetamisprotsessi ja tegi selleks mitu ettepanekut:

- 1) ennetustöö tõhustamine elanikkonna teadlikkuse tõstmise ja hoiakute muutmise abil;
- 2) sotsiaalsete ja hariduslike ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamine;
- 3) alaealiste komisjonide ja kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide (erikoolide) töö tõhustamine;
- 4) õigussüsteemi mõjus reageerimine alaealiste õigusrikkumisele.¹²⁴

Üheks arengukava ambitsiooniks on ka alaealiste komisjonide ja erikoolide töö korrastamine, milles tahetakse olla Haridus- ja Teadusministeeriumile toeks:

”Meie nägemus on see, et iseäranis praegune nn kasvatuslike erikoolide süsteem vajab põhjalikku ümberkujundamist – eesmärk ei saa olla õpiraskustega lapse peitmine “kolooniasse”, vaid individuaalne lähenemine igale riskirühma lapsele.”¹²⁵

Koos alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukavaga aastateks 2007–2009 olid sama eesmärgi saavutamiseks vastu võetud teised riiklikud programmid, mis koos nimetatud arengukavaga moodustavad terve komplekti nimetatud nähtuse vastuvõitlemiseks ning tegutsevad samade printsiipide alusel ja samade eesmärkide saavutamiseks. Teisteks seotud dokumenditeks olid kultuuriministeeriumi strateegiline arengukava 2009–2012, sotsiaalministeeriumi arengukava 2009–2012, noorsootöö strateegia 2006–2013, üldharidusesüsteemi arengukava 2007–2013, lastekaitse kontseptsioon aastani 2012. Seega oli alaealiste kuritegevuse probleem viidud väljapoole kriminaalõiguse valdkonnast, mis kinnitab arusaama, et see pole ainult karistusõiguse, vaid ka sotsiaalõiguse küsimus, kus pole võimalik saavutada korralikku tulemust, kasutades ainult karistavaid meetmeid.

Statistika näitab, et alaealiste kuritegevus Eestis jääb oluliseks probleemiks ja olukord ei muutu mõne aastaga kuigivõrd. Samal ajal taandub kuritegude arv aastatega ja on võimalik rääkida progressist.

Tabel 6. Alaealiste poolt toime pandud kuriteod.

¹²⁴ Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava 2007–2009. Justiitsministeerium. 2006

¹²⁵ Justiitsministri ettekanne Riigikogus "Kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010" täitmise kohta 2009. aastal 09.02.2010

Kättesaadav: <http://www.just.ee/49217>

	2010	2011	2012	2013	Muutus arvudes	Muutus %
Alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv	1788	1854	1807	1644	163	11,9%
Vargus	624	679	629	559	-70	-11,1%
Kehaline väärkohtlemine	482	563	574	590	16	2,8%
Asja omavoliline kasutamine	65	76	77	64	-13	-17,6%
Röövimine	36	36	44	28	-16	-36,4%
Omastamine	24	25	32	23	-9	-28,1%
Mootorsõiduki juhtimine	24	21	19	11	-8	-42,1%
Kelmused	64	50	40	17	-23	-57,5%
Narkootikumidega seotud kuriteod	27	11	26	27	1	3,8%

126

Mõned Näited. Juhtumid pärinevad menetlejate poolt andmebaasi sisestatud sündmuste kirjeldustest.

14-aastane lastekodukasvandik pani paari kuu jooksul toime üheksa kuritegu. Ta ründas nii teisi lapsi, kasvatajat kui ka kolmanda isikuid. Kahel juhul pani ta peksmise toime koos teise noorega. Kohus mõistis toimepanijale ühes menetluses ka reaalse vanglakaristuse, avalikus kohtuotsuses kirjeldatakse tema nägemust nii: „Kirjeldab, mis ta tegi, ja see on vastavuses kokkuleppes märgitud süüdistuse kirjeldusega. Kui ta varem on pahandust teinud, siis ei lubata teda arvutisse ja jäeti ühel korral ootest ilma. Ei seisa meeles, et olen karistatud. On hirm küll, et kinni pannakse. [P] ütleb, et ta ei usu, et vangistus teda muudab. Vangi ei tahaks minna küll. Liiga pikk aeg on ka. ”¹²⁷

¹²⁶ Kriminaalpoliitika uuringud 18. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2013. Tallinn 2014. Lk 19

¹²⁷ J.Salla. Alaealiste vägivallakuritegevus. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. 2010

Muidugi käsitleb see statistika isikuid, kes on vähemalt 14aastased, nagu on sätestatud KarS saab -is Eestis kehtiva süüvõimelisuse vanuse kohta. Teise sõnadega, kohtust on võimalik saada infot ainult nende alaealiste kohta, kes on vähemalt 14aastased, sest ainult nende suhtes kohus teha mingi otsuse. Need alaealised, kes on vähemalt 14aastased on Eesti karistusseadustiku järgi süüvõimelised.

See tähendab, et nende isikute vanus ei saa olla süüvõimelisust välistavaks asjaoluks, ent võib siiski olla süüd kergendavaks asjaoluks.

Seda küsimust oli käsitlenud Riigikohtu lahendis 3-1-1-76-07, kus kaks alaealist mõisteti süüdi KarS § 114 p-de 2 ja 3, § 404, § 199 lg 2 p-de 4,7 ja 8 ning § 209 lg 2 p-de 1 ja 4 järgi. Kaitsja väitis, et:

„Maakohus ei võtnud nõutaval määral arvesse, et süüdistatavad olid neile süüksarvatud tegusid toime pannes alaealised ega suutnud seetõttu adekvaatselt eristada lubatud ja keelatud. Nad ei kujutanud endale ka ette, et võivad süüitamisega põhjustada isikute surma. Apellandi arvates on süüdistatavatele mõistetud liiga raske karistus, mis ei võimalda realiseerida alaealise karistamise eesmärke.”

Kohus aga oli teisel seisukohal:

„Süüteo toime pannud isiku karistamise alus on KarS § 56 lg 1 kohaselt tema süü. Karistuse mõistmisel kohtu (või määramisel kohtuvälise menetleja) poolt arvestatakse kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Sama paragrahvi teise lõike kohaselt võib karistusena mõista vangistuse ainult siis, kui karistuse eesmärke ei ole võimalik saavutada kergema karistusega. Kui käesoleva seadustiku eriosa paragrahv võimaldab vangistuse kõrval mõista ka muid, kergemaid karistusi, peab kohus otsuses vangistuse mõistmist põhistama. Süü suurusest lähtumise kohustus karistuse liigi ja määra valikul ei tähenda siiski seda, et karistusseadustik välistaks süüdistatava isiku arvestamise karistuse kohaldamisel. Vastupidi – alaealisele karistuse mõistmisel tuleb lisaks süü suurusele eriti tähelepanelikult arvestada ka teoga lahutamatult seotud isikulisi asjaolusid.

Kriminaalkolleegium märgib, et kaitsjate poolt viidatud Riigikohtu kriminaalkolleegiumi varasemad otsused ei välista alaealisele karistusena vangistuse mõistmist. Alaealise poolt

toimepandud kuriteo puhul lähtutakse eeldusest, et see on episoodilist, juhuslikku laadi, ei tähenda, et konkreetse kaasuse puhul ei võiks tõendamist leida vastupidine.

Riigikohtu kriminaalkolleegium on varem korduvalt väljendanud seisukohta, et alaealisele vangistuse mõistmine peab olema pigem erandlik. See aga ei tähenda, et alaealist ei võiks üleüldse vangistusega karistada. Alaealise vangistusega karistamist tuleb eriti põhjalikult motiveerida, võttes karistuse eesmärkide seas teravdatult arvesse võimalusi mõjutada teo toimepanijat edaspidiselt õiguskuulekusele. Kui kohus leiab siiski, et konkreetsel juhul on vajalik karistada alaealist vangistusega, peab edasiselt hindama võimalusi mõistetud karistuse tingimuslikuks täitmisele pööramata jätmiseks KarS §-de 73 või 74 sätete alusel. Ka selles etapis tuleb arvesse võtta alaealiste eelkäsitletud eripära ja vangistus täitmisele pöörata üksnes nendel juhtudel, kus tõepoolest puudub tõsiseltvõetav prognoos alaealise kurjategija ilma vabaduskaotuseta seaduskuulekale elule juhtimise võimalikkuse osas. Käesolevas asjas on kohtud kõiki nimetatud nõudeid järgides teinud põhjendatud järelduse, et süüdistatavate karistamine vangistusega on vältimatu ja puuduvad võimalused vangistuse tervikuna või osaliselt täitmisele pööramata jätmiseks.

Karistuse mõistmisel luges maakohus kõikide süüdistatavate puhul kergendavateks asjaoludeks kuriteo toimepanemise alaealisena ja puhtsüdamliku kahetsuse.”

Samal ajal kohus selgitas järgmist:

„Arusaam, et alaealisus tingib automaatselt süüdistatavatele mõistetava karistuse kergendamise – ja seda nii karistuse liigi kui määra osas – on ekslik. Kui isiku süü, kohtu poolt tuvastatud kergendavad ja raskendavad asjaolud, võimalused mõjutada süüdlast hoiduma edaspidi süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvid nõuavad isiku karistamist reaalse vangistusega, siis tuleb teda ka sellise karistusega karistada, olenemata sellest, kas süüdistatav on täis- või alaealine.“¹²⁸

Selle, kuidas hinnata alaealise süüvõimet ja mis on karistusseadustiku esmane eesmärk alaealiste suhtes, lahendas kohus kohtuasjas 3-1-1-43-06:

„Karistusseadustik eeldab, et alaealine on küll süüvõimeline (KarS § 33), kuid tema süüvõime

¹²⁸ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi Kohtuotsus nr. 3-1-1-76-07

on piiratud. Tegemist ei ole piiratud süüdivusega KarS § 35 mõttes, vaid just ebapiisava sotsialiseeritusega. Isegi kui alaealine saab aru enda teo keelatusest, et tähenda see, et ta suudaks täiel määral enda käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida. Alaealine ei pruugi täiel määral eristada lubatud ja keelatud ning täielikult aduda oma tegude tagajärgi. Iseäranis aktuaalne on see küsimus juhul, kus alaealine paneb süüteo toime vahetult peale karistatavasse ikka jõudmist. Seetõttu tuleb igakordselt tuvastada, kas alaealine oli enda vaimse ja kõlbelise arengu tasemelt võimeline aru saama oma teo keelatusest ja vastavalt sellele arusaamisele käituma. Eriti tuleb grupiviisiliste süütegude korral otsustada, kas selles osalenud alaealine oli piisavalt iseseisev langetama täielikke omavastutuslikke otsuseid või pani ta süüteo toime grupisiseste sidemete toimetel, n-ö kaasajooksikuna.

Klassikalise arusaama kohaselt on karistusõigus suunatud esmajoones teole, mitte aga täideviijale – karistusõigusliku hinnangu andmise aluseks on üldjuhul isiku poolt toimepandud tegu, mitte aga isik ise, ja karistuse aluseks on esmajoones isiku süü. Alaealiste poolt toimepandud kuritegude korral on rõhuasetus aga teistsugune – karistusõiguse jaoks on sellisel juhul enam tähtis just täideviija isik(sus), mitte aga tema poolt toimepandud tegu ja selle raskus. Samuti on alaealiste poolt toimepandud kuritegude korral esmatähtsad just eripreventiivsed (kasvatuslikud) eesmärgid. Seejuures tuleb lähtuda eeldusest, et alaealise poolt toimepandud kuritegu on episoodilist, juhuslikku laadi. Karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul just uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon; karistusõiguse vahendusel toimub nn pedagoogilise defitsiidi tasakaalustamine. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoones seega kasvatamine, mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 213 lg 4 sätestab, et alaealise kahtlustatava korral on prokuratuur kohustatud tegema kriminaalhooldusosakonna juhatajale ülesandeks nimetada kriminaalhooldusametnik, kes vastavalt kriminaalhooldusseaduse (RT I 2002, 82, 478) § 23 lg-le 1 koostab kohtueelse ettekande. Vastavalt kriminaalhooldusseaduse § 24 lg-le 1 peab see ettekanne sisaldama kokkuvõtet kahtlustatava, süüdistatava või kohtualuse isikuomadustest ja sotsiaalsest olukorrast ning arvamust katseaja ja kahtlustatava, süüdistatava või kohtualuse suhtes kohaldatavate kohustuste valiku kohta. Kohtusse saadetavale süüdistusaktile tuleb KrMS § 226 lg 4 p 4 kohaselt teha märge kriminaalhooldusametniku määramise kohta. Kohtunik peab kontrollima, kas alaealise

süüdistatava kriminaalasjas on koostatud kohtueelne ettekanne. Kohtuniku korraldusel täiendab kriminaalhooldusametnik kohtueelset ettekannet (KrMS § 264 lg 2).”¹²⁹

Eriti on oluline kohtu mõte, et karistusseadustiku eesmärk ei ole ainult karistav, vaid ka teatud määral ümberkasvatav. Kuid see eesmärk ei leidnud oma piisavat tagatist seadusandluse tasandil.

Samal ajal on teada juhtumeid, kus nooremad kui 14aastased isikud panid toime teo, mis vastab mingi kuriteo tunnustele. Näiteks raskeid kuritegusid, nagu röövimine, vägistamine, raske vigastuse põhjustamine, panevad alaealised reeglina toime vanuses 15–17 aastat. Ent need, kes näiteks panevad toime varguse või omastamise on tihti 12–14 aastat vanad. Uuringud näitavad ka, et alaealised, kes panid varem toime kuriteo, hakkavad reeglina niimoodi käituma edaspidigi, kui neid ei peatata, ning need teod muutuvad ajaga ohtlikumaks. Seepärast proovitakse alaealisi pigem karistusõiguse sfäärist „välja tõmmata“. Karistuse (karistusõiguse mõistes) määramine pole siin võimalik nende suhtes, kes on nooremad kui 14 aastat. Kasutatakse teisi mõjutusvahendeis nagu:

- Hoiatus
- Koolikorralduslikud mõjutusvahendid
- Vestlusele suunamine
- Lepitus
- Kohustus elada vanema või eestkostja juures
- Üldkasulik töö
- Käendus
- Programmides või ravikuuridel osalemine
- Eri-õppekasvatusasutusse suunamine

Kuna viimastel aastakümnetel on koostatud palju strateegiaid ja programmide hindamisuuringuid, on võimalik saada tõendusmaterjali ennetus- ja sekkumisstrateegiate efektiivsuse kohta. Kui strateegiad kujutavad kuritegevuse vähendamiseks mõeldud pikaajalisi kuriteoennetuslikke tegevussuuniseid, millele tuginevad konkreetset sekkumised, siis programmid on kindlatest komponentidest koosnevad teenuste süsteemid, mis vastavad alaealiste õigusrikkujate vajadustele. Traditsiooniline kuriteoennetus keskendub inimestele, kes pole õigusrikkumisi sooritanud, kohtulik ja korrektsiooniline ennetus aga juba amoraalselt käituvate noorukite korduvõigusrikkumiste ärahoidmisele. Võrdväärselt infoga mõjusate

¹²⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi Kohtuotsus nr. 3-1-1-43-06

sekkumiste kohta traditsioonilises kuriteoennetuses on tähtis teada, millised strateegiad ja programmid ei ole osutunud tõhusaks või on olnud isegi kahjulikud alaealiste korduvõigusrikkumiste ärahoidmisel. Kohtulikus ja korrektsioonilises kuriteoennetuses kasutatavad strateegiad ja sekkumised jaotuvad kriminaalpoliitilisest aspektist järgmistesse kategooriatesse: võimetukstegemine (*incapacitation*); hoiatamine (*deterrence*); kogukondlikud piirangud; struktuur, distsipliin ja väljakutse; rehabilitatsioon.¹³⁰

Seda tehakse seetõttu, et igasugusel sotsiaalsete normide vastasel tegevusel ja ajaveetmisel kurjategijate keskkonnas on oma tagajärjed. Eriti olulised on siin psüühilised tagajärjed ja põhjused niisugusele käitumisele, mis ilmnevad seda kergemini, mida noorem on alaealine.

Kui aga alaealine ikkagi allub kriminaalmenetlusele, siis erineb olukord tavalisest menetlusest.

Jätkusuutlik kuritegevuse ohjamine on selline, mis väldib maksimaalselt uute kurjategijate pealekasvu. Lapsed, kes langevad süstemaatilise peresisese või ka perevälise vägivalla ohvriks, on riskigrupis, millest võrsuvad uued kurjategijad. Peksmine, pedofiilia ja vanemliku hoole puudumine on esmased põhjused lapse kurjale teele pöördumisel. Samuti alaealised, kes mõistetakse ilma alternatiivmeetmeid kaalumata kuriteos süüdi, võivad sellest saada tõuke jäädagi kuritegevuse nõiaringi. Vangistusse mõistetud alaealine leiab aga suure tõenäosusega pigem sealt tulevase kaaskohtualuseid kui ümberkasvatust, mistõttu vangla saab siin tõesti olla äärmuslik ja viimane abinõu.

Samas ei tähenda konservatiivsus alaealiste kriminaalkorras karistamisel seda, et lapse toime pandud kuritegu peaks jääma tähelepanuta. Riigi reageering sellele toimub lihtsalt alternatiivses, spetsiaalselt alaealiste mõjutamiseks mõeldud vormis. Eestis kehtiv süsteem on juba ammu tõestanud, et preventiivsed meetmed on efektiivsemad kui pelgalt karistusel põhinev süsteem. Kehtivad programmid ja seaduslik baas tagavad vahendid, et probleemiga tegeleda, kuid, arvestades maailmas kehtiva praktikaga, on olemas arenguruum, kuhu edasi liikuda. Meie süsteem töötab, siin ei ole piisavalt paindlikkust ega inimlikkust, mis on eriti oluline, kui on tegemist alaealistega. Selles valdkonnas ei saa olla tüüpjuhtumit, šabloone, iga kaasus on individuaalne ja vajab hästi väljaõpetatud spetsialiste. Muidugi on niisugune töö olla kulukas, ent pikas perspektiivis võib aita säästa tulevikus. Neid järeldusi tõendab see, et

¹³⁰ Triin Edovald. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Kriminaalpoliitika uuringud 4. Justiitsministeerium. 2005 lk 35-36

viimaste aastate jooksul ei ole olukord alaealiste kuritegevuse valdkonnas oluliselt muutunud. Praegu kehtiva süsteemiga saama jääda ainult sinna, kus oleme praegu, on aga vaja edasi areneda ja liikuda õiges suunas.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimusega proovis autor leida ja välja tuua kõige olulisemaid väljakutseid alaealiste kaitse valdkonnas, samuti probleeme, mis on seotud alaealiste seksuaalpuutumatusega ja alaealiste kuritegevusega. Käesoleva töö aktuaalsust tõendas nii toimepandud kuritegude tase alaealiste suhtes Eestis kui ka Euroopa Liidus ning meie oma seadusandjate kõrgendatud tähelepanu käsitletud probleemidele.

Töö käigus selgus, et mitmed probleemid on kõigepealt seotud infotehnoloogia arenemisega, kuritegude toimepanemisega rahvusvahelisel tasandil ja arusaamaga, et kehtivad alaealiste kaitse süsteemid pole võimelised korralikult olukorda kontrollima. Mitmed probleemid tekivad põhjusel, et eksisteerivad süsteemid pole piisavalt paindlikud, nende töötajatel puudub spetsiaalne väljaõpe ja riigil piisavad ressursid. Uued nähtused, uued kuriteod vajavad õiguslikul tasandil reguleerimist. Riikidel on kohustus anda nendele nähtustele põhjalik hinnang, töötada välja õigusnormid, mis annaksid tegutsemiseks seadusliku aluse ja samuti luua süsteem nende normide täitmiseks ja rikkujate karistamiseks.

Kuriteod alaealiste vastu ja alaealiste kuritegevus on keeruline probleem just seetõttu, et tegemist on isikutega, kes vajavad kaitsmist enam kui teised ühiskonnaliikmed. Analüüsides Eesti õigust ja kohtupraktikat ning võrreldes seda maailma praktikaga, võimaldaks see teha järelduse, et Eesti õigus areneb ja tegutseb suunas, et kooskõlastada meie õigus ja korrakaitse süsteem uute väljakutsete ja kehtivate põhimõtetega.

Näiteks käesoleva töö käigus selgus, et Eestis on edukalt lõpuni viidud suur töö meie seadusandluse uuendamisel ja kooskõlastamisel Euroopa Liidu õigusaktides eksisteerivate printsiipidega. Eesti seadusandjad ja valitsus teevad suurt tööd, et arendada alaealiste kuritegevuse vastast süsteemi, seades esiplaanile preventiivsed ja ümberkasvatavad meetmed karistatavate meetmete asemel. Samuti viisid Eesti seadusandjad kooskõlas Euroopa Liidu „Laste seksuaalse väärkohtlemise vastase direktiiviga” number 2011/36/EL lõpuni suure töö eesmärgiga viia Eesti seadusandlus kooskõlla tänapäevaste nõuetega. Uued koosseisud, kehtivate normide täpsustamine, karmima karistuste määramine alaealise ründe korral on selle töö tulemused.

See tõendab, et Eesti õigus on igati võimeline reageerima ohtudele ja leidma vastumeetmeid. Kõigepealt on see seotud sellega, et Eesti seadusandlus pööras erilist tähelepanu alaealiste

seksuaalpuutumatus kaitsele küberruumis, korrakaitseorganitel on nüüd õigusnormid võitlemaks „interneti kiskjate” vastu, ennetades kuritegusid, millel võiksid alaealiste suhtes olla olulised kahjulikud tagajärjed. Samal ajal tuleb tõdeda, et eksisteerivad karistumäärad on liiga liberaalsed, võrreldes potentsiaalse ohuga, ja nende karistumäärade vastavus proportsionaalsuse põhimõttele on autori arvates küsitav. Seda tõendavad ka need andmed, milleni autor jõudis kohtupraktikat analüüsides, enamik kurjategijatest ei saanud põhimõtteliselt reaalselt karistust, võrreldes nende kuritegude ohtlikkusega.

Positiivne on ka see, et seadusandjad kriminaliseerisid ebaseaduslike materjalide (lasteporno ja muude sarnase iseloomuga materjalide) jälgimise internetis. Kuna juba on öeldud, et kuriteod kolivad küberruumi, on vajadus vastava regulatsiooni järele vastuvaidlematu. Tehnoloogiad lubavad ligipääsu nimetatud materjalide juurde ilma nende alla laadimise ja enda arvutisse talletamiseta. Nende materjalide juurde korduva läbipääsu tellimine, raha maksmine läbipääsu saamiseks on nüüd kriminaliseeritud, mis aitab reguleerida olukorda, mis varem oli Eesti õiguses halliks tsooniks.

Käesolevas töös selgitati välja need probleemsed kohad, mis on olemas vastavate kuritegude uurimisel ja kurjategijate süüdistamisel. Maailmas on põhjalikult lahendatud küsimus, kuidas korrakaitseorganite töötajad peavad hindama isikute tegevust, nende juurest leitud materjale ja nende potentsiaalset ohtu ühiskonnale. Ainult aeg näitab, kas need uued normid, mis nüüd Eesti õiguses kehtivad, on piisavad, ja kas meil eksisteerib terviklik süsteem nende kasutamiseks, kuid liikumist selles suunas tuleb lugeda igati positiivseks.

Autor on arvamusel, et nende normide kasutamise käigus võivad tulla välja asjaolud, mida varem pole seadusandjatel üldse olnud võimelik ette näha, ja ehk edaspidi neid norme täiendatakse. Töö autor leiab, et Eesti õiguses on nüüd olemas uus ja kaasaegne õiguslik baas, puudub aga veel vajalik kogemus, et võidelda alaealiste seksuaalpuutumatus kuritegudega küberruumis. Välispraktika näitab, et kõige tõsisemad probleemid tekivad vaid normi rakendamisega, ent normi olemasolu on esimene vajalik samm.

Alaealiste kaitse süsteem muutub paindlikumaks, nii öelda õpib arvestama olukordadega, mis vajavad erilist tähelepanu. Väike ealise vahe erand (Romeo ja Julia põhimõte – olukord kui suguühendusse astuvad noored inimesed on sarnase vanusega) leidis käsitlust Eesti õiguses, aidates reguleerida üsna delikaatset olukorda, kus oli väga väike piirjoon kuriteo ja mittekuriteo vahel. Autor proovis välispraktikale tuginedes näidata, miks niisugune

regulatsioon on vajalik. On võimalik nõustuda sellega, et nimetatud juhtumite reguleerimine pole Eestis praegu äärmiselt vajalik, ent potentsiaalne kasu on suur ja see näitab, et Eesti on võimeline omaks võtma maailma praktikat ja seda ka rakendama. Samal ajal on üldiselt Eestis kaasaegne õigussüsteem nõusolekuea küsimuses, kas sätestatud nõusolekuiga 14 aastat vajab kõrgendamist, avatud ja debatid selle kohta Riigikogus alles kestavad.

Mis puudutab seksiturismi ja inimkaubandust, on siin olukord halvem. Eesti seadusandlus ei oma seksiturismi jaoks iseseisvat normi. Inimkaubandus on aga saanud tunnustuse kui probleem ning tänu kasutuselevõetud meetmetele on saavutatud teatud positiivne tulemus. Karistusmäärasid tõsteti, töötati välja inimkaubandusevastased ja ohvriabi programmid. Kuid kahjuks on statistika andmete järgi progress õiges suunas minimaalne. Sellises olukorras pole võimalik rääkida alaealiste inimkaubandusest kui kuriteo eriliigist. Eestis puuduvad statistilised andmed selle kohta, kui suur arv alaealisi on inimkaubanduse ohvriks langenud. Autor on arvamusel, et siin on probleemiks eeskätt see, et tegemist on suure süsteemse kuritegeliku tööstusega, mis vajab eraldatud struktuuri, ressursse ja kogenenud spetsialiste sellega võitlemiseks. Mis puudutab seksiturismi, siis siin oleks vaja alustada algusest ja pöörata samuti tähelepanu rahvusvahelise koostöö arendamisele, võib olla juba nimetatud struktuuriksuse kaudu.

Alaealiste kuritegevuse valdkonnas esinevad Eestis samuti teatud puudused. Alaealiste kuritegevuse taseme langus viimastel aastatel näitab, et siin liigub Eesti kindlasti õiges suunas. Tänapäevased arengukavad pööravad tähelepanu alaealiste ümberkasvatamisele, rehabiliteerimisele, kuritegude ennetamisele. Tuleb jõuda arusaamisele, et alaealine kurjategija on väga tihti pigem ohver ning vajab abi ja kaitset, teadud määral riigi vastu. Karistused ja meetmed peavad olema võimelised mitte ainult rakendama alaealise vastu sanktsiooni, vaid aitama neil ära pöörata kuritegelikult teelt. Järelikult on riik antud olukorras põhimõtteliselt kasvataja, mitte ainult mingi sanktsiooni rakendaja.

Autor uuris süsteeme, mis eksisteerivad teistes riikides, proovides leida variante Eesti süsteemi täiendamiseks. *Doli incapax* (põhimõte, et eeldatakse, et alaealine on alati arusaamisvõimetu, kuni vastupidist tõendatakse; olemuselt sarnane süütuse presumptsiooniga) printsiibi kasutusele võtmine võiks saada täiendavaks alaealiste kaitsmise meetmeks, samuti muudaks see süsteemi paindlikumaks. Keskne on arusaam, et süsteem peab olema võimeline käsitlema iga juhtumit individuaalselt ning need arusaamad ja reeglid, mis on kasutusel *doli incapax*'i rakendamisel, aitavad luua terviklikku pilti. Sellise pildi loomine pole siis

soovitatav, vaid kohustuslik, mis saab kogu menetluse lahutamatuks osaks ja kuigi selle printsiibi seadusesse sisse kirjutamine ja kasutamine võib olla teatud määral rahaliselt kulukas, vastavad täiendavad kulud vajadusele. Kirjeldatud olukorras peab kohtunikel olema oskusi alaealistega seotud asjade lahendamiseks.

Ent aastatest 2010–2012 ei saanud Eestis kohtunikud ühtegi korralikku alaealistega seotud koolitust, ei siseriiklikku ega väliskoolitust.¹³¹ Kuid tuleb märkida, et koolituse vajadust on tunnistanud näiteks Šotimaa kogemuse baasil, kus on vastuvõetud kasutusele süsteem, mille järgi mängiti läbi probleemsituatsioonid, nagu näiteks sellised, kui on tegemist alaealiste tunnustajatega või kui süüdistatakse alaealist. Kirjeldatud koolituste korraldamiseks kaasati professionaalseid näitlejaid.¹³²

Täiendavalt oleks hea viia sisse spetsiifilised nõuded alaealiste ülekuulamisel. Õiguskirjanduses on väljendatud arvamust, et oleks ideaalne, kui igas kohtumajas oleks oma laste- ja noortepäraselt sisustatud tuba, oleks mõistlik ära jätta ootamine koridoris, kuid kõige olulisem oleks turvatunde tagamine, arvestades alaealise vanust ja vaimset küpsust. Saksamaal näiteks läbivad kohtunikud põhjaliku koolituse ja on olemas selged juhised sellest, kuidas nad peavad läbi viima alaealiste ülekuulamist. See eeldaks, et ka Eesti kohtunikele tehtaks süsteemseid koolitusi, et edendada nende pedagoogilisi ja psühholoogilisi oskusi laste ärakuulamisel, õpetada vajalikke meetodikaid ja tehnikaid, kuid seni selliseid koolitusi meie kohtunike jaoks ei ole piisavalt.¹³³

Muidugi on pakutud meetmed suunatud eelkõige tsiviilkohtumenetlusse, kuid autor on arvamusel, et neid on võimalik analoogiliselt kasutada ka kriminaalmenetluses alaealiste kurjategijate suhtes, võttes arvesse valdkonna spetsiifikat. Seda seisukohta kinnitab ka teine artikkel, mille järgi erilised ülekuulamise standardid alaealiste suhtes peavad kehtima kogu menetluse jooksul, see tähendab ka kohtueelses staadiumis. Tuuakse välja spetsialiseerunud menetleja vajalikkus. Veel kord, pöörates tähelepanu Saksamaa kogemusele, kus alaealistega tegelevad ainult erikoolituse saanud politseiametnikud. Ülekuulamamisel pakutakse kasutada pehmemaid meetodeid, pidades silmas alaealiste vaimset tervist ja emotsionaalset stabiilsust, samuti luues meetmeid ülekuulamise efektiivsuse tagamiseks.¹³⁴ Niisuguste ülekuulamisprotokollide analüüs vajab erilisi oskusi. Pidevalt pakutakse koolitusi ja

¹³¹ Kohtute aastaraamat. 2010, 2011, 2012 väljaanne.

¹³² Kohtute aastaraamat 2011 väljaanne.

¹³³ Ele Liiv. Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. JURIDICA IV/ 2006

¹³⁴ Ruta Rammo. Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. JURIDICA V/2006

kinnistavaid treeninguid menetlejatele ja juba koolituses osalenud inimestel on vaja võimaldada keerulisi juhtumeid läbi arutada.¹³⁵ Juba 2006. aastal määras riigikohus, et alaealiste antud seletusi on võimalik käsitleda ütlustena ainult, kui nende andmisel oli alaealisega koos ruumis lastekaitsetöötaja ja psühholoog.¹³⁶ Järelikult on alaealiste kuritegevus vastu võitlemiseks o vaja tagada lisaks normide olemasolule ka süsteemi paindlikust, samuti spetsiifiliste oskustega spetsialistide olemasolu.

Autor on seisukohal, et Eestis eksisteeriv alaealiste kuritegevusega tegelevat süsteemi on võimalik laiendada. Praegu pöörab süsteem erilist tähelepanu alaealistele, kes kas juba panid toime mingi süüteo või mis pöörasid endale tähelepanu muul viisil. On aga olemas püüded luua süsteemi, mis oleks võimeline arvestada alaealist ümbritsevaid asjaolusid, et teha kindlaks ka neid alaealisi, kelle kohta see tõenäosus, et nad võivad hiljem panna mingi süüteo toime, on kõige suurem. Muidugi võrreldes Filipiini Vabariigiga on mõned sellised aspektid Eesti jaoks täiesti vastuvõetamatud, kuna neil ei ole mingit seost Eestis oleva olukorraga. Huvi pakub aga Filipiini kontseptsioon üldisemalt. Peamine põhimõte on proovida leida lahendust ja ennetada probleemi, tegeleda alaealisega staadiumis, kui ta pole veel pannud toime kuritegu, kuid on olemas suur oht, et ta võib niimoodi käituda. See on palju perspektiivsem, kui probleemiga tegelemine nii öeldes *post factum*. Võimalus hakata tegutsema potentsiaalselt kõige varasemas staadiumis võib tuua suurepäraseid tulemusi. Ent see kontseptsioon vajab väga põhjalikku tööd selle kohta, kuidas ja milliste ilmingute alusel on Eestis võimalik arvata alaealine nii-öelda riskigruppi ja mis meetmeid on võimalik Eestis rakendada. Mingil määral on selline käsitlus Eestis olemas, ent seda oleks kasulik laiendada ja süstematiseerida, näiteks luua alaealiste kuritegevuse ennetamise osakonnad kõigepealt omavalitsuse tasandil, tegelemaks olukorraga kohapeal, kuid vastavad allüksused peavad kindlasti olema mingi suurema tsentraliseeritud süsteemi osa. See oleks täiesti kooskõlas praegu valitseva arusaamaga, et ennetada on parem kui hiljem karistada.

Seega, vaatamata sellele, et Eesti õigus areneb, ei saa tänapäeval veel öelda, et ta on täiel määral võimeline korralikult hakkama saama kehtivate probleemidega. Uute normide loomine on muidugi hea algus, kuid võrreldes teiste riikidega hakati meil kirjeldatud probleemidega arvestama üsna hilja ja suurel määral ei olnud see Eesti Vabariigi enda initsiatiiv, vaid kohustus partnerite, eeskätt Euroopa Liidu ees. Arendamist vajavad ka siseriiklikud süsteemid, mis peavad nende õigusnormide alusel tegutsema. See, et praegu Eestis nimetatud

¹³⁵ Kristjan Kask. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. JURIDICA II/2010

¹³⁶ Riigikohtu kriminaalkollegiumi otsus kohtuasja number 3-1-1-86-06, osa 6.

probleemid ei ole veel nii teravad, ei tähenda, et meil on mõtlemiseks palju aega. Näiteks uued tehnoloogiad arenevad uskumatult kiiresti, seadusandjad peavad kogu aeg olema võimelised korralikult täiendama nii õigussüsteemi kui ka korrakaitse süsteemi. See on lõppematu protsess. Eesti Vabariik on siiski väga heas positsioonis: meil on suurepärane võimalus võrrelda nähtuseid, probleeme ja lahendusi, leida neid, mis on Eesti jaoks aktuaalsed ja vastuvõetavad ning integreerida neid meie oma õigussüsteemi. Pole vaja kiirustada, kuid nende küsimuste lahendamise venitamine on samuti lubamatu. Autor on arvamusel, et suurem osa uusi probleeme võimenduvad kõigepealt teistes riikides, kuid nagu mingi „nakkushaigus”, leiavad need varem või hiljem tee Eestisse. Kõige pealt on Eesti seadusandjate töö need ohud identifitseerida.

Seega järeldasin, et antud töö hüpotees leidis kinnitust vaid osaliselt. Eesti alaealiste kaitse seadusandlus põhineb kaasaegsetel printsiipidel ja sellel on kõik baasnormid alaealiste kaitseks. Eesti kooskõlastas vähemalt osaliselt oma seadusandluse Euroopa Liidu nõuete ja teiste printsiipidega. Seega on meil käesoleval hetkel olemas kindel aktuaalne õiguslik baas, ent tuleb samuti tunnustada, et veel on olemas hall tsoon, puudused Eesti õigussüsteemis. Vaatamata sellele, et just praegu ei oma paljud probleemid veel kriitilist tähendust, annavad need ruumi tegutsemiseks tulevikus. Eesti ei pea välja töötama kõiki lahendusi iseseisvalt, mõned küsimused võivad leida lahenduse ainult rahvusvahelise koostöö kaudu. Ent maailmast on võtta progressiivsed praktilised lahendused ja Eestil on suurepärane võimalus valida ja integreerida oma õigussüsteemi vaid need lahendused või lahenduste osad, mis talle kindlasti sobivad, on vajalikud ja aktuaalsed. Teiste riikide kogemuse enda kasuks pööramine on kõige kiirem võimalus Eesti õiguskaitse süsteemi arendada, eriti kui lahendused on juba ajas järeleproovitud. Autor leiab, et vaatamata sellele, et praegu on Eestis olukord stabiilne, vajab alaealiste küsimus ikkagi tähelepanu ja korraliku jälgimist. Kõige parem oleks, kui alaealiste kaitsega oleks igal tasandil võimeline tegutsema üks iseseisev organisatsioon, koostöös tänapäevase korrakaitse ja sotsiaalorganitega. Niisugune üksus võiks olla võimeline nii arvestama maailmas ilmnevate ohtudega kui ka Eestis oleva olukorraga, töötades välja stabiilse baasi ettepanekuid kehtiva õiguse täiendamiseks, puuduste välja selgitamiseks ja lahenduste leidmiseks. See on eriti tähtis, kuna töö alaealistega vajab spetsiaalseid teadmisi ja võimalust, et spetsialistid oleksid võimelised keskenduma vaid sellele keerulisele valdkonnale. Täiesti mõeldav oleks ka spetsiifiliste alaealiste kohtute moodustamine Eesti Vabariigis.

4. Resümee

Child protection legislation in the Republic of Estonia and modern challenges

The whole reason for the existence of the various legal systems, is regulate the lives and the vents that occur around us to give them legal meaning, to create order and provide people with guarantees of safety and justice. But the world is not static, it is constantly developing. With time every legal system has to face new challenges that constantly appear around us. In order to remain an effective way of organizing our lives the legal systems must be flexible enough to accept new ideas, methods and concepts that provide the necessary means for fulfilling it's purpose.

One of the most important tasks any legal systems has to carry out is the protection of children, who tend to be one of the most vulnerable social groups, both physically and mentally. Damage dealt to a person during his childhood is capable of reflecting upon his or hers entire life, resulting in consequences that are nearly impossible to entirely predict. The need for an effective child protection system is generally not disputed. On the level of the European Union the old decision nr 200468/JSK was replaced but a much more modern directive nr 2011/93/EL that sets minimal standards for the protection of children from sexual exploitation. For the Republic of Estonia the protection of children is serious challenge. 79% of all sexual assaults in Estonia are carried out against children. The numbers of the children committing offences if also high, especially, when compared to some of the older members of EU.

The author wishes to investigate if the Republic of Estonia, being a relatively young state, has the legal system capable of providing the children with the adequate level of protection, both from sexual assaults and in the cases of juvenile delinquency. In order to answer that question it was necessary to see if the currently existing system has the basic core elements that are necessary for protection, like the clearly state age of consent and age of criminal responsibility. It was also necessary to clarify, that are the areas that today prove to be the most challenging, that legal remedies were found in other states around the world. Finally it was necessary to compare those finding to the system that exists in Estonia and see if such practices are necessary, acceptable and can be an effective way of solving the existing problems.

This work can be separated into two large sections, one dealing with the matter of sexual offences against children, the other with the problem of juvenile delinquency in Estonia. Both matters are of the outmost importance for the security of children in any one state.

While writing this work the author came to a conclusion, that when it comes to sexual offences against children, the situation gradually changed in the last two decades. The primary reason for that are the rapid advances in the field of info-technology, especially the wide access to internet. With all it's admirable qualities the global network, along with several other modern advances created various new opportunities for committing crimes. When it comes to sexual exploitation of children the internet provided an unmatched degree of ways to remain anonymous, to transfer and store large amounts of illegal files and most importantly ways of contacting children. A whole new concept was introduced, called "Child Grooming" which describes a situation when a person uses the global network to find, interact and earn trust of his future potential victims. Such offenders earned an unofficial nickname of "online predators". The whole idea of using the internet not only creates additional problems for the police, but also makes it quite hard to press charges before the offender actually commits a sexual act. In order to remedy that, new laws were implemented in various states, which make even the process of "Child Grooming" a crime by itself. In Estonia such a legal norm was implemented and provided the necessary basis needed, though it's use is still not refined when compared to the countries that have much more experience when dealing with the matter.

Still it should be noted, that Estonia is making clear rapid advances towards modernizing it's legal system when it comes to child protection, using the directive nr 2011/93/EL as the basis. For that reason situations that earlier remained unregulated today receive legal meaning. For example, the concept of sexual intercourse between two persons, where are not yet of legal age. Now such an intercourse is no longer criminalized, due to the so called "Romeo and Juliette principal", that recognizes that for the purpose of justice the legal system must have the means to be flexible, otherwise the implementation of various norms can lead to results that will be unacceptable for society. Such new ideas must add to the already existing system, simply refining it. For Estonia that is a very easy way to provide it's legal system with the necessary degree of flexibility, especially considering that when it comes to core elements, like the age of consent. The existing law sets it at 14 years, a common borderline in Europe, though it should be noted that the legal debates on increasing the age of consent are still taking place in the Estonian parliament, clear proof, that there is still much for consideration.

On the other hand Estonia has fallen behind in the area of fighting sex tourism. True for Estonia itself that is not a critical area, but it is necessary to point out the lack of a separate

legal norm identifying sex tourism as a crime. Since sex tourism as a concept evolved from the idea of avoiding criminal responsibility by committing crime on the territory of another state it is a reason for great concern when there is no clear legal remedy for that in the existing legal system. Considering the foreign attempts of handling this threat, it is clear, that the only way of effectively dealing with this concept is to increase the level of international cooperation along with the implementation of the necessary laws in every state in order to provide basis necessary when it comes to pressing charges.

When it comes to juvenile delinquency, the author finds that much work has be carried out in Estonia. The fact that the number of crimes committed by juveniles slowly, but steadily drops is proof of that. Especially encouraging is the fact that the new ideas are being implemented. Especially the understanding that when it comes to a juvenile the purpose of the state is not to punish, but to protect, to pull the child out of the criminal sphere of influence, to provide help for returning the socially acceptable way of life. Various means aimed towards the prevention of crimes committed by children are taken, but unfortunately in many cases those measures lack centralized systematization, there is no special structure aimed towards dealing with the problem.

While studying concepts, ideas used in other countries the author came to conclusion, that Estonia would greatly benefit from additional ways aimed towards modernization of it's legal system. For example even some Estonia authors like Eve Liiv and Ruta Rammo offer to create special procedures when it comes to dealing with children, for example when questioning them. The official must have sufficient knowledge on handling children in order to achieve results without causing psychological damage. Additionally the concept of Doli Incapax could be used to provide an additional layer of security during the criminal proceedings. It works with age of criminal responsibility, giving the accuser an obligation of proving the ability of the child to actually understand his actions before any kind of charges can be presented. Just like with the presumption of innocence, every person is presumed innocent until the opposite is proven in court, so is according to Doli Incapax every child is presumed incapable of understanding his actions until proven otherwise, by means directly prescribed by law. The concept works quite effectively in several countries, for example Australia which has very low rates of children actually getting punished for their actions through criminal proceedings.

Author came to a conclusion that currently the Estonian law is in the process of modernization. New norms, new principals are actively implemented; the ways of handling various new challenge are being sought out. The process by itself can never be truly

completed, but it is clear that currently the Estonia legal system is very capable of adapting to the modern challenges. In conclusion it can be stated, that the Estonia laws has a very strong modern base on which it can build upon, the new norms can be made part of the whole system with relative ease, but it remain a slow process, as any idea must first be carefully considered. A solution which might prove effective and acceptable in one place could prove if not harmful then at least useless in the long run. Author concludes that even though the Estonian legal system currently needs much in order to truly be capable of effectively handling the modern challenges, it shows rapid rates of advancement.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Jaan Sootak. Isikuvastased Süüteod. Juura. Tallinn 2011.
2. Padma Anagol-McGinn. The age of consent act 1891. Women's perspectives. 1992
3. Loveleen Kacker, Pravesh Kumar. Ministry of Women and Child development. Government of India. Study on child abuse. India 2007.
4. Borzou Daragahi. Yemeni bride. LA Times. 2008
5. Child marriage facts and figures, *ICRW Analysis of Demographic and Health Survey (DHS) data*. International center for research on women. 2010.
6. Susan Song. Children as tourist attractions. Youth Advocate Program International Resource Paper 2010
7. Juvenile Delinquency. World youth report 2003
8. Kim-Kwang Raymond Choo. Misuse of social networking sites for grooming children for sexual offences . ALC Reports, Research and Public Policy seires. 2009
9. Matthew Johnston. Doli Incapax- TheCriminal responsibility of children. Children's Magistrates' Conference 1 February 2006 Gregor Urbas. The age of criminal responsibility. 2001
10. Child sexual exploitation. Fact sheet.Europol, European cybercrime centre. 2012
11. Strengthening child pornography laws: Criminal code amedment bill. N. Dixon 2005
12. Neal Hazel. Cross-national comparison of youth justice. Univercity of Salford. 2008.
13. Matthew Happold. The age of Criminal responsibility in the international criminal law. 2008
14. Jon A. Shaw. Child on child sexual abuse: psychological perspectives. Child Abuse & Neglect Volume 24, Issue 12. 2004.
15. Justiitsministri ettekanne Riigikogus "Kriminaalpoliitika arengusuundade aastani 2010" täitmise kohta 2009. aastal. <http://www.just.ee/49217>
16. J.Salla. Alaealiste vägivallakuritegevus. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika osakond. 2010
17. Alaealiste kuritegevuse ennetamine, alaealiste kuritegevuse käsitlemise viisid ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi roll Euroopa Liidus. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. 2006
18. William R Graham Jr. Uncovering and eliminating child pornography rings on the

internet. 2003

19. Susan O. White The Plenum Series in Crime and Justice Handbook of Youth AND Justice, University of New Hampshire. 2000
20. Justiitsministri ettekanne prokuröride üldkogul 27.05.2005
21. Richard Garside. Too young to be a criminal. Guardian. 2010
22. Мельникова, Э. Ювенальная юстиция : проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. 2000
23. Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava 2007-2009. Justiitsministeerium. 2006
24. Lembit Auväärt. Õigusseksuoloogia: Õpik juristidele, medikutele, pedagoogidele, psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele. 1997.
25. Журнал высочайше учрежденного особого совещания при государственном совете по проекту Уголовного уложения. Санкт-Петербург, 1901
26. K. Saarmann, K. Matto. Kriminaal seadustik kommenteeritud väljaanne. 1937
27. Kriminaalpoliitika uuringud 18. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2013. Tallinn 2014
28. Kriminaalpoliitika uuringud 17. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2012. Tallinn 2013
29. Kriminaalpoliitika uuringud 16. Kuritegevus Eestis, justiitsministeerium 2012. Tallinn 2014
30. Vagivalla vähendamise arengukava aastateks 2010-2014. Justiitsministeerium. Tallinn 2010
31. Ele Liiv. Lapse ärakuulamine tsiviilkohtumenetluses. JURIDICA IV/ 2006
32. Ruta Rammo. Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. JURIDICA V/2006
33. Kristjan Kask. Alla 14-aastaste laste ülekuulamisprotokollide analüüs. JURIDICA II/2010
34. Kohtute aastaraamat. 2010, 2011, 2012 väljaanne.
35. Toomsoo Asko. Alaealiste kuritegevus. Teaduste Akadeemia Kirjastus 1993

Kasutatud normatiiv materjalid

1. Jaan Sootak, Priit Pikamäe. Karistusseadustik kommenteeritud väljaanne. Juura. 2011
2. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu 542 SE.
3. Horgén Harfst Verlag. German Criminal law. 2001
4. Seaduse Eelnõu 728 SE karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus
5. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 469 SE I seletuskiri
6. Уголовное уложение. Санкт-Петербург, 1903
7. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885
8. Ilmar Rebane. NSV kriminaalkoodeks Kommenteeritud väljaanne. 1980
9. Законопроект номер 577813-5 от 7 февраля 2012 года.
10. Texas Penal Code, Section 22.011(e).
11. State vs Wilson 685 So2d 1063 (La. 1996)
12. Euroopa Nõukogu resolutsioon 1926, Fighting Child sextourism, 2013
13. Republic act No. 9344 of the Republic of Filipinnes 2006
14. The statute of the special court of Sierra Leone.
15. The Rome Statute of the international criminal court
16. The sexual offenses law (Jersey) 2007
17. The child pornography prevention akt. 2009
18. Criminal code of Republic of Armenia (English version)
19. Criminal code of Federal Republic Austria (English version)
20. Criminal code of Republic of Azerbaijan (English version)
21. Уголовный кодекс Республики Беларусь
22. Criminal code of Kingdom of Belgium (English version)
23. Criminal code of Bosnia and Hercegovina (English version)
24. Criminal code of Republic of Bulgaria (English version)
25. Criminal code of Republic of Croatia (English version)
26. Criminal code of the Czech Republic (English version)
27. Criminal code of kingdom of Denmark (English version)
28. Criminal code of Republic of Lithuania (English version)

29. Criminal code of the former Yugoslav Republic of Macedonia (English version)
30. Criminal code of Republic of Malta (English version)
31. Dutch penal code (English version)
32. Criminal code of Kingdom of Norway (English version)
33. Criminal code of the Republic of Poland (English version)
34. Criminal code of Republic of Romania (English version)
35. Уголовный кодекс Российской Федерации
36. Criminal code of Republic of Serbian (English version)
37. Criminal code of Republic of Slovenia (English version)
38. Criminal code of Kingdom of Spain (English version)
39. Criminal code of Kingdom of Sweden (English version)
40. Criminal code of Republic of Ukraine
41. Sexual offenses act 2003
42. Sexual offenses act (Scotland) 2009
43. Sexual offenses order (Northern Ireland) 2008
44. Crimes act 2011 (Gibraltar)

Kasutatud kohtupraktika

1. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus kohtuasja number 3-1-1-45-07
2. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus kohtuasja number 3-1-1-76-07
3. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus kohtuasja number 3-1-1-43-06
4. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus kohtuasja number 3-1-1-12-06
5. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus kohtuasja number 3-1-1-109-10
6. Harju Maakohtu otsus asjas 1-11-13285
7. Harju Maakohtu otsus asjas 1-12-4202
8. Harju Maakohtu otsus asjas 1-12-6471
9. Harju Maakohtu otsus asjas 1-12-11607
10. Harju Maakohtu otsus asjas 1-12-11608
11. Harju Maakohtu otsus asjas 1-13-3413
12. Viru Maakohtu otsus asjas 1-13-3580
13. Pärnu Maakohtu otsus asjas 1-12-315
14. Viru Maakohtu otsus asjas 1-12-6483

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Andrei Novikov

(sünnikuupäev: 09.05.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:
Eesti Vabariigi alaealiste kaitse seadusandlus ja kaasaegsed väljakutsed

mille juhendajad on Heno Tõnismägi ja Enn Kasak

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, _____ (05.05.2014)